

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

60 DE ANI DE LA CREAREA UNIUNII TINERETULUI COMUNIST

ASPECTE PRIVIND PARTICIPAREA TINERETULUI REVOLUȚIONAR ȘI
DEMOCRAT LA LUPTA ÎMPOTRIVA FASCISMULUI (1933—1939)

DOINA SMÂRCEA

DIN TRADIȚIILE DEMOCRATICE ȘI PATRIOTICE ALE MIȘCĂRII
STUDENTEȘTI DIN ROMÂNIA (1821—1877)

MARIA TOTU

100 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI NICOLAE TITULESCU

NICOLAE TITULESCU — DIPLOMAT PATRIOT, LUPTĂTOR ÎMPO-
TRIVA FASCISMULUI, PENTRU APĂRAREA INDEPENDENȚEI ȘI SUVE-
RANITĂȚII NAȚIONALE (OPINII EXTERNE)

OLIMPIU MATICHESCU

GÎNDIREA DIPLOMATICĂ A LUI NICOLAE TITULESCU PE CELE DOUĂ
CONTINENTE AMERICANE

ION M. OPREA

CRONICA VIETII ȘTIINȚIFICE

CARTEA ROMÂNEASCĂ
ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

3

TOMUL 35

1982

MARTIE

**ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACȚIE

ION APOSTOL (redactor responsabil adjunct); NICHITA ADĂNI-
LOAIE, LUDOVIC DEMÉNY, GHEORGHE I. IONIȚĂ, VASILE LIVEANU,
AUREL LOGHIN, DAMASCHIN MIOC, ȘTEFAN OLTEANU, ȘTEFAN ȘTEFĂ-
NESCU, POMPILIU TEODOR (membri).

Prețul unui abonament este de 120 lei.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale și difuzorii
de presă din întreprinderi și instituții.

Cititorii din străinătate se pot abona adresându-se la ILEXIM
Departamentul Export-Import presă, B.O. Box 136—137. Telex
11226 — București, Str. 13 Decembrie nr. 3, 70116.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru
schimb precum și orice corespondență
se vor trimite pe adresa Comitetului de
redacție al revistei „REVISTA DE
ISTORIE”.

Apare de 12 ori pe an

Adresa redacției :

B-dul Aviatorilor nr. 1
www.dacoromanica.ro
71247 — București tel. 50.72.41

REVISTA DE ISTORIE

TOM 35, Nr. 3
Martie 1982

SUMAR

60 DE ANI DE LA CREAREA UNIUNII TINERETULUI COMUNIST

- DOINA SMÂRCEA, Aspecte privind participarea tineretului revoluționar și democrat la lupta împotriva fascismului (1933 - 1939) 385
- MARIA TOTU, Din tradițiile democratice și patriotice ale mișcării studențești din România (1821 - 1877) 406

100 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI NICOLAE TITULESCU

- OLIMPIU MATICHESCU, Nicolae Titulescu — diplomat patriot, luptător împotriva fascismului, pentru apărarea independenței și suveranității naționale (Opinii externe) 420
- ION M. OPREA, Gîndirea diplomatică a lui Nicolae Titulescu pe cele două continente americane 433

CRONICA VIEȚII ȘTIINȚIFICE

- Sesiunea științifică „Continuitate, unitate și independență în istoria poporului român” a Muzeului „Unirii” din Alba Iulia (Gheorghe Naghi); Simpozion științific la Sibiu (Ioan Florea); Vizită documentar-științifică în Polonia (Traian Udrea); Călătorie de documentare în Franța (Zoe Petre) 454

CARTEA ROMÂNEASCĂ ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

- D. ȘANDRU, *Populația rurală a României între cele două războaie mondiale*, Iași, 1980, 213 p. (Ioan Saizu) 462
- I. M. ȘTEFAN, EDMOND NICOLAU, *Scurtă istorie a creației științifice și tehnice românești*, Edit. Albatros, București, 1981, 286 p. (Dem. Urmă) 463

- * * * *Documente privind mișcarea muncitorească și socialistă din Oltenia pînă la crearea Partidului Comunist Român*, Edit. Scrisul românesc, Craiova, 1981, 325 p. (Constantin Dobrescu) 466
- GYORGY SZABAD, *Hungarian Political Trends between the Revolution and the Compromise (1849–1867)*, Akademiai Könyvkiado, Budapesta, 1977, 184 p. „Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae, 128, Edited by F. Mucsi (Stelian Mitrudruț) 468
- SEBASTIAN HAFFNER, *The Rise and Fall of Prussia*, Weidenfeld and Nicolson, London, 1980, IV + 183 p. (Dan A. Lăzărescu) 473
- * * * *Povest o Kulikovskoi bitve. Iz Litevogo letopisnogo svoda XVI veka* (The Tale of the Battle on the Kulikovo Field), Izd. „Avrora”, Leningrad, 1980, 193 p. și facsim. (Victor Eskenasy) 477

REVISTA DE ISTORIE

TOME 35, N° 3

Mars 1982

SOMMAIRE

60 ANS DEPUIS LA CREATION DE L'UNION DE LA JEUNESSE COMMUNISTE

- DOINA SMÂRCEA, Aspects concernant la participation de la jeunesse révolutionnaire et démocratique à la lutte contre le fascisme (1933—1939) 385
- MARIA TOTU, Des traditions démocratiques et patriotiques du mouvement estudiantin de Roumanie (1821—1877) 406

CELEBRATION DU CENTENAIRE DE NICOLAE TITULESCU

- OLIMPIU MATICHESCU, Nicolae Titulescu — diplomate patriote, combattant contre le fascisme pour la défense de l'indépendance et de la souveraineté nationale (Opinions de l'étranger) 420
- ION M. OPREA, La pensée diplomatique de Nicolae Titulescu dans les deux continents américaine 433

CHRONIQUE DE LA VIE SCIENTIFIQUE

- La session scientifique „Continuité, unité et indépendance dans l'histoire du peuple roumain” du Musée de l'„Union” d'Alba Iulia (*Gheorghe Naghi*) ; Simposium scientifique à Sibiu (*Ioan Florea*) ; Visite documentaire scientifique en Pologne (*Traian Udrea*) ; Voyage de documentation en France (*Zoe Petre*) 454

LE LIVRE ROUMAIN ET ETRANGER D'HISTOIRE

- D. ȘANDRU, *Populația rurală a României între cele două războaie mondiale* (La population rurale de la Roumanie durant la période de l'entre-deux-guerres) Jassy, 1980, 213 p. (*Ioan Saizu*) 462

- I. M. ȘTEFAN, EDMOND NICOLAU, *Scurtă istorie a creației științifice și tehnice românești* (Courte histoire de la création scientifique et technique roumaine), Editions Albatros, Bucarest, 1981, 286 p. (*Dem. Urmă*) 463
- * * * *Documente privind mișcarea muncitorească și socialistă din Oltenia pînă la crearea Partidului Comunist Român* (Documents concernant le mouvement ouvrier et socialiste d'Olténie jusqu'à la création du Parti Communiste Roumain), Editions Scrisul românesc, Craiova, 1981, 325 p. (*Constantin Dobrescu*) 466
- GYORGY SZABAD, *Hungarian Political Trends between the Revolution and the Compromise* (1849–1867), Akadémiai Könyvkiado, Budapest, 1977, 181 p. „Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae”, 128, Edited by F. Mucsi (*Stelian Mîndruț*) 468
- SEBASTIAN HAFFNER, *The Rise and Fall of Prussia*, Weidenfeld and Nicolson, London, 1980, IV + 183 p. (*Dan A. Lăzărescu*) 473
- * * * *Povest o kulikovskoi bitve. Iz Litevogo letopisnogo svoda XVI veka* (The Tale of Battle on the Kulikovo Field), Izd „Aurora”, Leningrad, 1980, 193 p. et facsim. (*Victor Eskenasy*) 477

60 DE ANI DE LA CREAREA UNIUNII TINERETULUI COMUNIST

ASPECTE PRIVIND PARTICIPAREA TINERETULUI REVOLUȚIONAR ȘI DEMOCRAT LA LUPTA ÎMPOTRIVA FASCISMULUI (1933—1939)

DE

DOINA SMÂRCEA

Consecințele crizei economice mondiale din anii 1929—1933 s-au repercutat grav asupra tuturor domeniilor vieții economice, sociale și politice românești.

În strinsă interconținționare cu situația internă, deceniul al patrulea al secolului nostru a adăugat la procesul de agravare a contradicțiilor generale interimperialiste, ca o componentă istorică esențială, ascensiunea vertiginioasă a forțelor fascismului internațional, stimulat de național-socialismul german, ceea ce va contribui la subminarea climatului de pace, securitate și înțelegere în lume.

În aceste condiții, pericolul grav al fascismului a provocat importante reconsiderări strategice și tactice în gândirea partidului clasei muncitoare. Văzută analitic, concepția P.C.R. pune în evidență, întâi de toate, natura agresivă a fascismului și, legat de aceasta, pericolul imens pe care-l reprezenta pentru pacea Europei, pentru libertatea și independența popoarelor, soarta poporului român neputând face excepție, mai ales în condițiile în care pe plan mondial se declanșa o luptă acerbă pentru reimpărțirea coloniilor și a zonelor de influență, pentru revizuirea clauzelor tratatelor de pace postbelice, pentru cucerirea de noi teritorii și bogății din patrimoniul altor state.

România, prin poziția sa geografică, reprezenta unul din punctele strategice de cea mai mare importanță în planuri atât de cinic dezvăluite opiniei publice mondiale de către viitorul führer în anii anteriori.

Beneficiind de sprijinul moral și material extern, începând cu anul 1933, mișcarea legionară își va consolida treptat pozițiile, orientându-se întreaga sa activitate în două direcții principale și anume, pe de o parte în direcția luptei împotriva pozițiilor democratice progresiste și în primul rând ale clasei muncitoare din România, iar pe de altă parte în direcția atragerii țării noastre la remorca celor care-i stipendiau.

În acest context intern, dar, mai ales, internațional, Partidul Comunist Român, care activa în grelele condiții ale ilegalității, a fost nevoit să întreprindă o profundă analiză a situației concret istorice a țării și, pe această bază, să-și elaboreze linia sa strategică și tactică, să găsească noi

forme și să le consolideze pe cele existente, pentru a putea capta în jurul său pături și categorii sociale cât mai largi, interesate în lupta pentru menținerea și lărgirea drepturilor și libertăților democratice, să le mobilizeze în acțiuni de susținere a politicii externe tradiționale românești, contribuind la bararea ascensiunii forțelor de extremă dreaptă pe plan intern și la subjugarea țării față de Germania hitleristă și acoliții săi.

Trebuie totodată menționat că, în lupta dusă împotriva tendințelor partidelor de dreapta de a instaura un regim totalitar în România, de a alătura țara noastră la politica puterilor Axei, pe aceleași coordonate s-au întâlnit, deși colaborarea a fost adesea anevoioasă sau chiar inexistentă la nivelul conducerilor centrale, toate partidele politice ale clasei muncitoare — Partidul Comunist Român, Partidul Social-Democrat, Partidul Socialist Independent (Unitar din 1934) și Partidul Socialist (Popovici). Puncte de vedere similare și o serie de contacte s-au realizat, de asemenea, cu unele partide politice burgheze interesate în lupta împotriva fascismului și războiului, pentru pace și securitate colectivă, pentru apărarea și menținerea fruntariilor naționale ale țării.

„Un obiectiv permanent al partidului în acei ani — se precizează în Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism — a fost lupta fermă împotriva organizației teroriste legionare, fasciste, „Garda de fier”, creată de cercurile oligarhiei române, agentură a hitlerismului în România, a cărei politică profund antinațională a adus grave prejudicii poporului român. Împotriva acestei organizații, a rasismului și antisemitismului, a tendințelor de fascizare a țării, Partidul Comunist Român a chemat la luptă, a unit și organizat clasa muncitoare, masele populare de la orașe și sate, intelectualitatea progresistă, numeroși oameni politici democrați”¹.

Una din forțele sociale, de o importanță vitală pentru destinele României, căreia Partidul Comunist i-a acordat o atenție deosebită călăuzind-o și îndrumând-o cu o atenție constantă a fost tineretul și, în primul rînd, organizația sa de avangardă — Uniunea Tineretului Comunist.

Organizațiile de tineret aflate sub directa îndrumare și coordonare a partidelor politice, au făcut, de asemenea, așa cum documentele epocii stau dovadă de netăgăduit, eforturi susținute pentru demascarea noii ideologii ultrareacționare, apărută la începutul deceniului trei, mai întâi în Italia și care a promovat cea mai deșănțată demagogie politică, ce a atins punctul său maxim prin instaurarea la putere în ianuarie 1933 a nazismului în Germania — forma cea mai crudă, cea mai teroristă pe care a cunoscut-o fascismul.

Cauzele nașterii și ascensiunii fascismului, pericolul ce-l reprezenta pentru pacea și liniștea omenirii au fost surprinse din primele momente de organizația revoluționară a tineretului român, de organizațiile de tineret socialist-independente, social-democrate, național-țărăniște. „Burghezia germană, pe pragul prăpastiei — înserează în paginile sale „Tînărul leninist” —, a recurs la ultima măsură spre a scăpa : a adus la putere pe

¹ Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, Edit. politică, București, 1975, p. 44.

omul ei Hitler. Dezvăluind o formidabilă teroare, Hitler, sprijinit pe batalioanele de asalt (...) a dezlănțuit cea mai năpraznică teroare ².

Deosebit de convingător, cu argumente imbatabile, susține ideea cauzalității socio-economice, de menținere a unui regim politic compromis, articolul apărut în organul de presă democrat „Alte zări”. Analizând cauzele și politica desfășurată de dictaturile totalitare din Ungaria și mai ales Italia care „n-are nici evrei și nu i s-au ciuntit hotarele prin tratatul de la Versailles, prin urmare a fost forțată să spună pe față că luptă împotriva mișcării muncitorești, articolul precizează „că adevărata țintă a fascismului de orice nuanță ar fi el și sub orice emblemă s-ar manifesta, este să apere un sistem intrat în putrefacție și să oprime masele muncitorești de toate rasele și de toate credințele”³, conchizind cu exprimarea încrederii și a previziunii „că orînduiala fascistă nu duce nicăieri în lume la liman”⁴.

Același organ de presă combate cu vehemență ideea, spre a cărei acreditare tindeau partizanii nazismului și anume, de a atribui un caracter revoluționar noului regim instaurat. „În toate părțile, — se precizează în articolul *Superstiții fasciste* — se țipă despre „revoluția” lui Hitler ... Or noțiunea de revoluție înseamnă o schimbare radicală a unui sistem economic, al cărui rezultat este o altă schimbare, tot atît de radicală, în domeniul public”. După prezentarea largă a politicii economice și sociale a hitlerismului se conchide: „Pentru a ne feri de sugestiile fasciste, trebuie să distingem clar vorba lor de faptele lor, căci înainte de a pune mîna pe bîte, sînt foarte revoluționari”^{4bis}.

Aceeași idee a cauzelor profund economice, a neputinței burgheziei de a mai domina masele prin vechile metode este prezentă și în concepția tineretului social-democrat, exprimată cu claritate în rezoluția Congresului de constituire a Uniunii Tineretului Muncitor din România din septembrie 1933, unde se spune că: „Regimul capitalist în faliment, a tocmît bande de mercenari înarmate, din declașării din mica burghezie distrusă, din intelectuali și muncitori demoralizați de război contra clasei muncitoare organizate, a reușit chiar în unele țări să distrugă organizațiile de clasă ale muncitorimii. Capitalismul a introdus și continuă să introducă pretutindeni regimul fascist. Regimul fascist se cheamă însă reîntronarea barbariei, distrugerea tuturor cuceririlor clasei muncitoare, un nou și groaznic pericol de război pentru toată omenirea”⁵.

La aceleași concluzii profund științifice, ajung și studenții revoluționari; ei vîd în fascism un derivat monstruos al luptei declanșată de burghezie împotriva maselor populare, burghezie care în această etapă conștientă de neputința ei de a rezolva marile probleme ale societății a acceptat această ultimă soluție. „Burghezia, — subliniază organul de presă „Studentul Revoluționar” — reprezentînd o societate bazată pe exploatare, își poate asigura puterea politică în stat numai cu forțe dictatoriale.

² „Tinărul leninist”, anul VIII, nr. 3 din martie 1933.

³ „Alte zări”, anul I, nr. 1 din 26 noiembrie 1933.

⁴ Ibidem.

^{4bis} Ibidem.

⁵ *Primul Congres al U.T.M.S. din România*, București, 24—25 septembrie 1933 (Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. — de aici Arh. I.S.I.S.P.), fond. IV dosar, 3138 dec. 27, f. 7

Această formă politică dictatorială, în decursul evoluției sistemului capitalist, avea diferite forme de manifestare. Însă odată cu înăsprirea contrastelor regimului capitalist burghez se vede silită ca să treacă de la această formă dictatorială mascată la o alta mai mult sau mai puțin deschisă”⁶.

Cu îngrijorare legitimă a urmărit și a analizat profunzimea cauzelor ascensiunii regimurilor totalitare, prezentându-le pe larg în presă, în propagandă, în întrunirile lor și tineretul național-țărănesc. O amplă analiză a situației internaționale este cuprinsă în articolul *Se sbuciumă popoarele* publicat în „Flamura verde”, organul de presă al Tineretului Național Țărănesc, care afirmă că : „... Germania — înlăuntrul căreia hălăduiește cea mai cruntă și neîndurătoare mizerie, biciuind groaznic masele producătoare, ce-n naivitatea lor au crezut în glasul micșor al lui Hitler. Ea e roasă din țitini de adinci beteșuguri sociale”⁷.

O altă problemă majoră, care a constituit obiect al activității organizațiilor revoluționare și democratice de tineret, a fost demascarea falsității și nocivității ideologiei naziste, a șovinismului și rasismului, activitate care a constituit o prețioasă contribuție la împiedicarea răspîndirii în România a ideologiei fasciste și a acaparării de către aceasta a maselor largi, în special ale tinerei generații.

Regimul politic instituit odată cu venirea lui Hitler la putere în Germania și instaurarea dictaturii naziste deschise, care a dezlănțuit o teroare singeroasă împotriva proletariatului german, împotriva organizațiilor sale de masă, a presei comuniste, arestarea deputaților comuniști, lupta împotriva tuturor adversarilor politici ai nazismului, „rondelele național-socialiste care cutreeră străzile orașelor, agenții lor care mișună în fabrici și uzine”⁸ sînt pe larg demascate de presa ilegală a tineretului comunist. Totodată se face legătura firească între realitățile din Germania și pericolul ce plana asupra României.

Tinerii muncitori și țărani sînt chemați la solidaritate cu „frații noștri germani. Să organizăm întruniri de protest împotriva furiei fasciste în Germania. Să facem demonstrații în fața consulatelor și legațiilor germane”⁹.

Situația din Germania nu a abătut însă atenția organizațiilor de tineret de la procesele similare ce se desfășurau în alte țări aflate sub regim fascist. „De cînd Hitler a pornit persecuțiile contra evreilor, mai toate gazetele burgheze scriu — se precizează în articolul *În temnițele fasciste* — că fascismul din Germania este mult mai sălbatic decît cel din Italia, care aproape că nu a vărsat sînge”. Combătînd această idee este pe larg prezentată situația grea a antifasciștilor italieni, teroarea, umilințele la care sînt supuși, concluzionînd că „închisorile lui Mussolini sînt la fel de sălbatice”¹⁰.

Pe un ton satiric, dar plin de realism și dramatism, redînd întregul amar al situației Germaniei după ianuarie 1933, este cuprins în articolul *Zugrav-vagabond-agitator-cancelar-idol-actor*, publicat în organul de presă

⁶ „Studentul revoluționar”, anul I, nr. 1 din februarie 1933.

⁷ „Flamura verde”, anul V, nr. 10 din 1 noiembrie 1934.

⁸ „Tinărul leninist”, anul VIII, nr. 5 din mai 1933 (Arh. ISISP).

⁹ Ibidem

¹⁰ Ibidem.

al Tineretului Național Țărănesc. Marcind ascensiunea dictatorului pînă la postura de idol, în articol se atară că „Totuși idolul nu stă liniștit pe soclul său, el joacă un rol prim în marea tragedie în care se zbate poporul german. Face și pe actorul crezînd că dacă nu poate da pîine la cei 8 milioane de șomeri, îi va împăca numai cu spectacole”¹¹. Ipocrizia, demagogia sînt de asemeni demascate cu mult sarcasm „Dar sacul cu gogoși al lui e fără fund. A reușit să infiltreze adînc în spiritul nemților credința că sub guvernarea lui va fi un fel de „Schlaraffenland” — țară din basme unde va ploua cu cîrnați și porcii fripți singuri vor zbura pe masele oamenilor. . .”. Aceasta a fost prima grijă a lui să spună „nemților naivi cea mai vie dorință pe care o are”¹².

Una din problemele ridicate de tineretul socialist în cadrul Congresului P.S.D., prin cuvîntul reprezentantului său Ion Bîzga, s-a referit de asemeni la situația grea din Germania, exprimîndu-și uimirea față de un fenomen ce a caracterizat regimul nazist și anume „cum într-o țară civilizată ca Germania, tineretul — în special cel studios — își bat profesorii, ard cărțile, comorile științei și literaturii universale. Ceea ce se petrece acolo este o înapoiere la starea de barbarie”¹³.

Am încercat să sugerez doar cititorului faptul că pericolul nazist, al instaurării hitlerismului în Germania a fost sesizat cu promptitudine de Partidul Comunist Român, de celelalte partide politice ale clasei muncitoare, că indicațiile transmise tineretului au fost preluate și traduse în viață cu vigoarea și elanul caracteristic. Cu multă perspicacitate comuniștii, socialiștii, social-democrații, asemeni tuturor partidelor democratice, au sesizat că imediat ce-și va consolida situația internă, nazismul va porni pe calea periculoasă a pregătirii unui nou flagel mondial. Înfățișînd în adevăratele sale dimensiuni pericolul ce-l reprezenta nazismul pentru România, nu se poate să nu punem în evidență încă odată legătura organică dintre politica internă și cea externă prin prisma căreia s-a apreciat situația istorică; să nu subliniem importanța acordată luptei pentru menținerea și restabilirea deplină a drepturilor și libertăților cetățenești, a democratizării regimului politic din țară, astfel încît să se poată crea condiții propice organizării luptei naționale de rezistență antifascistă și antiimperialistă. Este remarcabilă vigoarea cu care s-a acționat de către tineretul țării, indiferent de apartenența sa politică și clasa socială din sinul căreia provenea, într-o luptă fără menajamente pentru demascarea și distrugerea gardismului în țara noastră.

Folosind și ridicînd pe o treaptă superioară experiența acumulată în timpul luptelor din ianuarie-februarie 1933, P.C.R. a indicat organizației tineretului comunist să ia măsuri urgente de întărire a capacității sale organizatorice și să-și concentreze activitatea în direcția mobilizării maseilor de tineri, indiferent de originea lor socială și apartenență politică la luptă, pe baza frontului unic, împotriva primejdiei majore ce amenința regimul social-politic românesc — fascismul — cu principalul ei pivot în România — Garda de fier, agentură a Germaniei hitleriste.

¹¹ „Flamura verde”, anul IV, nr. 1 din 21 mai 1933.

¹² Ibidem.

¹³ „Lumea nouă”, anul XXVII, nr. 21 din 21 mai 1933.

Relevind importante sarcini care reveneau tineretului, Plenara C.C. al P.C.R. din iunie 1933 remarcă necesitatea intensificării de către U.T.C. a muncii de atragere a tineretului pe făgașul luptei împotriva fascismului, pentru apărarea libertăților democratice¹⁴.

Un puternic apel spre unitate a fost lansat de U.T.C. către comitetele regionale și locale ale Tineretului Social-Democrat din România, către comitetele centrale, comitetele regionale, locale, și către toți membrii Tineretului socialist-independent din România și către toți membrii I.M.S.E.R.ului. Pornind de la analiza situației grele a tineretului, exploatat de capitalul român și extern în vederea ieșirii din criza economică, care lovea „tot mai adinc în existența și așa mizeră în drepturile politice și așa grav mutilate și în viața culturală și așa extrem de scăzută a milioane de tineri din România”¹⁵, apelul chema întreaga tinăra generație să lupte împotriva organizațiilor de extremă dreaptă: ... care lucrează tot mai febril la ademenirea prin fraze demagogice și naționaliste”. În fața acestui concentrat atac „Se impunea Frontul Unic de luptă al tinerilor muncitori, din toate organizațiile și încadrarea lor în primele rînduri ale proletariatului care merge la contra-atac”¹⁶. La baza acestei unități de luptă urmau să stea cele mai stringente probleme ale tineretului în a căror rezolvare erau interesate categorii largi sociale cu diverse vederi politice. Aceste obiective precizate în Apel erau: lupta împotriva represaliilor și pentru eliberarea celor arestați de la Grivița, contra stării de asediu, contra legii Mirzescu, pentru dreptul la grevă, întrunire, pentru libertatea presei și a cuvîntului, pentru dreptul la organizare și „contra fascizării și militarizării tineretului, contra regimului cazon din închisori, contra bătăii și batjocurei”¹⁷ pentru ajutor de șomaj, împotriva concedierii tinerilor de alte naționalități, împotriva închiderii școlilor, pentru acceptarea propunerilor de pace și a Pactului de neagresiune cu Uniunea Sovietică¹⁸.

O analiză atentă a acestei prime chemări lansate de U.T.C. celorlalte organizații de tineret, socialist, social-democrat, permite să tragem concluzia că ne aflăm în etapa în care comuniștii români, încep să depășească în mare parte limitele anterioare de etichetare a partidelor muncitorești ca social-fasciste.

Totuși, atît în organele de presă ilegale ale U.T.C., cît și în diferite documente, în manifeste, mai persistă încă preluarea unor aprecieri anterioare eronate.

Indiferent însă care au fost aceste limite din activitatea tineretului comunist, acum, în plină ascensiune a fascismului pe plan internațional și pe plan intern, el a reușit, dovadă a maturității și clarviziunii în aprecierea imensului pericol, să înțeleagă că una din formele cele mai eficiente de luptă împotriva războiului, pentru pace, pentru bararea expansiunii regimurilor fasciste în alte țări o reprezintă unitatea de acțiune a tuturor forțelor democratice.

¹⁴ Florea Nedelcu *Din lupta tineretului democratic în frunte cu uteciștii sub conducerea P.C.R. împotriva pericolului fascist în anii 1933–1936*, în *Tineretul comunist în acțiune*, Edit. științifică, București, 1972, p. 284–285.

¹⁵ *Ibidem.*

¹⁶ *Ibidem.*

¹⁷ *Ibidem.*

¹⁸ *Ibidem.*

În timp ce la nivelul unor organizații locale, fie regionale fie orășenești fie de întreprinderi, tinerii socialiști și social-democrați au înțeles importanța acestei forme tactice de luptă împotriva fascismului și au realizat-o în practică, la nivelul conducerilor centrale discutarea problemei unității de acțiune a întâmpinat încă serioase piedici.

Un exemplu concludent de acest gen îl oferă lucrările primului Congres de constituire a Uniunii Tineretului Muncitoresc socialist din România din septembrie 1933. Raportul prezentat în Congres a apreciat corect fenomenul fascist, ca „un produs disperat al burgheziei capitaliste, care încearcă să se salveze prin teroare și pregătirea unui război mondial”¹⁹, pericolul pe care-l reprezintă pentru tineret: „Fascismul — se precizează în raport — este o primejdie reală pentru muncitorime și trebuie să luptăm cu orice sacrificiu pentru înfrângerea lui”. Această corectă atitudine este estompată de poziția manifestată în legătură cu tactica luptei antifasciste propuse de U.T.C. Spre exemplu una din moțiunile votate în congres, la inițiativa delegației din Cluj, preciza că „Membrii organizațiilor tineretului nu pot participa la comitetele așa zise antifasciste, avînd în vedere, că acestea sînt instituții de manevră comuniste, și mai mult — toți cei care contrar acestei hotărîri totuși ar intra în aceste comitete, vor fi considerați excluși din organizația noastră”²⁰. În discuțiile purtate însă pe marginea raportului *Luptei tineretului contra fascismului și a războiului*, deși s-au pronunțat și alte păreri ostile colaborării cu tineretul comunist, o seamă de delegații au cerut acceptarea frontului unic propus de U.T.C. Delegația din Constanța propune Congresului să voteze o moțiune în care, după ce subliniază pericolul major ce-l reprezintă fascismul, arată că „secțiunea din Constanța a tineretului salută cu bucurie propunerile de front unic împotriva ofensivei patronale, fascismului, războiului, făcute de organizațiile revoluționare ale tineretului”²¹. Ea cerea „viitorului comitet central și comitetelor regionale și locale să pornească neîntîrziat la realizarea frontului unic participînd în mod activ la crearea organelor de front unic la toate întreprinderile, birourile și localitățile unde există secțiuni sau membrii organizați ai U.T.S.”²². Puncte de vedere similare au prezentat și delegații din Ploiești care cereau realizarea unității de acțiune a tineretului, aducînd în sprijinul propunerii lor atitudinea Congresului de la Paris al Internaționalei Socialiste, care, a decis realizarea frontului unic. Acestui punct de vedere s-au raliat și delegații din Cernăuți²³. Deși nu au avut cîștig de cauză în hotărîrile Congresului, aceste puncte de vedere exprimă clar că în cadrul unor secțiuni ale tineretului socialist își face loc o apreciere realistă a situației concret-istorice, asupra formelor tactice cele mai eficiente de luptă.

Pe poziții constructive privind unitatea de acțiune a tineretului s-a situat și Partidul Socialist Independent care îndemna prin coloanele organului său de presă la realizarea unității de acțiune. În articolul *Frontul antifascist al tineretului*, se specifica: „Fascismul cucerește rapid tineretul.

¹⁹ Arh. I.S.I.S.P., fond, IV, dosar 3138, dec. 27, fila. 9.

²⁰ *Ibidem.*

²¹ *Ibidem.*

²² *Ibidem.*

²³ *Ibidem.*

Acesta este scopul său principal (...) Fascismul înseamnă însă război și robie neagră (...) Avangarda tineretului conștient stă la postul de comandă. Împotriva valului fascist ce se revarsă în toate țările, și cu toată slăbiciunea mișcării muncitorești — noi în România și organizațiile noastre surori din celelalte țări trebuie să luptăm pentru închegarea frontului comun al tineretului contra fascismului”²⁴.

O poziție înaintată față de necesitatea unității a manifestat în această perioadă de creștere a pericolului fascist și Tineretul Național Țărănist.

„În asemenea momente — se arată în articolul *Dibuirile tinerei generații* — când inima Europei, cu greu își mai bate ritmul, când cazanul intrigărilor mondiale fierbe și când catapeteazma financiară și economică a statului nostru trosnește din încheieturi, datoria noastră e să veghem mai mult ca oricând, pentru liniștea și propășirea neamului...”²⁵ și să fim „uniți din cele patru colțuri ale zării”²⁶.

O categorie socială, care prin înaltul său nivel de cultură, prin pregătirea sa filozofică, prin urmărirea atentă a fenomenului contemporan intern și internațional, s-a ridicat la înălțimea comandamentelor epocii a fost, și o spunem cu legitimă mândrie — marea majoritate a studențimii române. Articolele apărute în presa studențească democratică și revoluționară sînt o dovadă de netăgăduit a afirmațiilor făcute. Încă din 3 februarie 1933, deci la numai o lună după instalarea hitlerismului în Germania, organul de presă, „Lupta universitară” publica articole de poziție în care pornind de la analiza activității desfășurate de tineretul universitar pînă la acea dată, aprecia că „o chestiune de importanță mare este aceea a frontului unic. Strategia oricărei lupte, căci noi dăm o luptă în sensul cel mai strict al cuvîntului, spunem clar și precis: în fața dușmanului comun cei mai slabi trebuie să se unească. Trebuie să ne dăm seama, trecînd peste toate prejudecățile, de pînă azi, că numai gruparea tuturor studenților în jurul acelorași revendicări poate duce la victorie ... Numai prin frontul unic al întregii studențimi vom izbuti să învingem”²⁷.

Conștient de importanța majoră și necesitatea stringentă a realizării unității de acțiune antifascistă, C.C. al U.T.C. adresează în ianuarie 1934 un nou Apel tinerilor de la orașe și sate, ucenicilor, elevilor, studenților, membrilor de rînd ai U.T.M.S. și U.T.S.Unitar. După ce menționează refuzul la prima chemare, arată că față de situația în care, paralel cu înăsprirea exploatarei tineretului, indiferent de clasa socială căreia îi aparține, se intensifică și teroarea fascistă, „noi socotim necesară și posibilă închegarea Frontului Unic al sectorului de tineret al clasei muncitoare”²⁸.

Anul 1934 a constituit pentru U.T.C. un an de noi eforturi, dar și de satisfacții pe linia realizării unității de acțiune a tineretului român și totodată pe linia încadrării sale organice în vasta luptă antifascistă declanșată pe plan internațional. Un succes remarcabil îl considerăm realizarea, din inițiativa Partidului comunist, pe lingă „Comitetul Național Antifascist” (constituit în iunie 1933), a „Comitetului Național Antifascist al

²⁴ „Proletarul”, anul VI, nr. 62 din 1 octombrie 1933.

²⁵ „Flamura verde”, anul IV, nr. 2 din 20 iunie 1933.

²⁶ Ibidem.

²⁷ „Lupta universitară”, anul I, nr. 1 din 3 februarie 1933.

²⁸ „Tînărul leninist”, anul V, nr. 1 din 10 februarie 1933.

Tineretului” din conducerea căruia făceau parte: Nicolae Ceaușescu, Grigore Preoteasa, Constanța Crăciun, Matei Socor și alți militanți ai tineretului antifascist²⁹. Noua organizație a trecut imediat la constituirea de comitete locale cuprinzând tineri din toate categoriile sociale: muncitori, studenți, țărani.

Amplele acțiuni organizate de P.C.R. în perioada anilor 1933—1934 de coalizare și antrenare prin intermediul organizațiilor sale de masă a unei largi mișcări antifasciste, acțiuni atit cu un puternic fond democratic dar și patriotic în favoarea independenței și suveranității țării, la loc de cinste situându-se și activitatea organizației revoluționare de tineret, a atras după sine riposta guvernului liberal condus de Gh. Tătăărăscu care, în loc să ia măsuri efective împotriva manifestărilor turbulente, ale elementelor fasciste, a trecut la adoptarea unor măsuri de represiune împotriva mișcării antifasciste.

Dintre aceste măsuri amintim pe cele ale arestării pentru organizarea unei manifestații antifasciste din Capitală tinerilor comuniști Nicolae Ceaușescu, Matei Socor și a lui Scarlat Callimachi.

Tot în această perioadă au fost efectuate numeroase arestări din rîndul conducătorilor mișcării revoluționare de tineret cum a fost cazul lui Alexandru Moghioroș, Grigore Preoteasa, Ofelia Manole, Lazăr Grumberg ș.a.³⁰. Aceste măsuri și-au pus fără doar și poate amprenta asupra procesului început de făurire a Frontului Unic al Tineretului.

Măsurile represive ale guvernului au culminat cu ordonanța Corpului II Armată din 25 noiembrie 1934 prin care 32 de organizații comuniste, unele din ele fiind pentru a doua oară desființate (P.C.R., U.T.C. — încă din 1924), erau scoase în afara legii. Dintre aceste 32 de organizații o seamă erau ale tinerei generații: Asociația Studenților Revoluționari, Tribuna Studentului Sărac, Comitetul Național Antifascist al Tineretului etc.³¹

Presa tineretului comunist a răspuns cu promptitudine noilor represalii menite a abate tinăra generație de la lupta ei de eliberare socială, dar mai ales pentru apărarea libertăților lor democratice serios amenințate. Măsura de dizolvare a organizațiilor de masă era apreciată ca „o parte componentă a planului zămislit de guvernul Tătăărăscu — de distrugere a mișcării revoluționare a maselor muncitoare”³², iar cauza acestei măsuri este explicată prin faptul că „lupta revoluționară crescîndă a periclitat planul guvernului de ieșire din criză pe spinarea maselor muncitoare”³³.

Dînd încă odată dovadă de vitalitatea sa fără seamăn, P.C.R. a trecut în anul următor la refacerea organizațiilor de masă. Sub noi denumiri, păstrînd în esență acelaș nucleu de cadre, acelaș program, ele au preluat sarcinile de luptă pentru menținerea și lărgirea libertăților democratice cetățenești, de luptă împotriva propagandei legionare dusă în cel mai deșănțat mod de Garda de fier — agentură a hitlerismului în România³⁴.

²⁹ *File din istoria U.T.C.*, ediția a II-a, Edit. politică, București, 1972, p. 189.

³⁰ *Op. cit.*, p. 137.

³¹ *Ibidem.* p. 197.

³² „Tinărul leninist”, anul IX, nr. 10 din decembrie 1934.

³³ *Ibidem.*

³⁴ Gh. I. Ioniță, *P.C.R. și masele populare*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1978, p. 145—155.

Aflată sub influența hotărîrilor plenarei C.C. al P.C.R. din februarie 1935, plenară care în urma profundeii examinări a fenomenului politic intern a definit fascismul și sarcinile mișcării antifasciste în România, necesitatea întăririi politicii de cadre a partidului în această epocă, precum și sub influența hotărîrilor adoptate în cadrul celui de al VII-lea Congres al Internaționalei Comuniste dedicat analizei aceluiași fenomen pe plan internațional și care, a lansat chemarea de constituire a Frontului Popular Antifascist ca principală formă tactică, U.T.C. își va concentra eforturile spre organizarea unor puternice acțiuni antifasciste de masă, pentru crearea unor noi organisme capabile să sprijine procesul de constituire a unui front comun al tinerei generații împotriva fascismului intern și extern, pentru apărarea drepturilor și libertăților democratice, pentru salvarea suveranității și independenței naționale.

„În lupta contra fascismului — subliniază „Tinărul leninist” — tineretul are de jucat un rol însemnat. Iar dacă vrea să-și îndeplinească acest rol, dacă vrea să scape de soarta tineretului rob și flămînzit din Germania hitleristă, și de cea a tineretului din Italia fascistă măcelărit în pustiu-rile și văgăunile Etiopiei, trebuiește cu un ceas mai devreme înfăptuită unitatea crescîndă a tineretului, trebuie terminat cu fărâmițarea a o mulțime de organizații mai mult sau mai puțin existente ale tineretului muncitor”³⁵. În vederea realizării țelului lor „organizațiile de tineret nefasciste trebuie pe deasupra a tot ce le desparte în mod trecător, să-și unească forțele, să realizeze neîntîrziat concentrarea tinerei generații”³⁶. Tinăra generație avea menirea de a opune un zid de netrecut fascismului barbar și obscurantist, să lupte împotriva politicii șovine și naționaliste, împotriva stării de asediu și a cenzurii, pentru dizolvarea organizațiilor fasciste.

Spre cinstea ei, studențimea a răspuns din primul moment cerințelor epocii, comandamentelor social-politice specifice perioadei respective, trecînd în mod concret la realizarea unirii forțelor democratice, antifasciste din rîndul tineretului universitar. Acțiunea a fost declanșată după cum se aprecia în „Scînteia” încă din mai 1935 cînd au fost constituite la inițiativa studenților comuniști nuclee de F.S.D.

În noiembrie 1934, studentul Gheorghe Rădulescu înscris de curînd în T.N.Ț. (din indicația P.C.R. — n.a.) a anunțat pe Anton Alexandrescu — după cum relatează însuși secretarul general al T.N.Ț. în memoriile sale — că dorește să-l viziteze o delegație de studenți uteciști. Primită, delegația a făcut propunerea de a se organiza un front comun al tuturor studenților democrați, propunere motivată de necesitatea combaterii cu mai mare eficacitate a legionarilor deveniți tot mai agresivi. Anton Alexandrescu, a dat pe loc acordul ca studenții țărăniști să participe la frontul comun și a desemnat ca reprezentanți ai săi în comisia de organizare pe Gheorghe Rădulescu și Roman Moldovan”³⁷.

³⁵ „Tinărul leninist”, anul X, nr. 1 din ianuarie 1935.

³⁶ *Ibidem*.

³⁶ bis Ffle din istoria U.T.C. ed. a II-a, p. 206.

³⁷ Anton Alexandrescu, *Despre Tineretul Național Țărănesc Român — expunere succintă și fragmentară — (manuscris)*.

În acest context istoric a apărut din inițiativa P.C.R., în cursul anului 1935, Frontul Studențesc Democrat, cea mai de seamă organizație democratică a tineretului universitar din perioada interbelică*.

Rolul principal în realizarea F.S.D. l-au jucat studenții comuniști; președinte a fost ales Gh. Rădulescu (comunist), pe atunci student la Academia Comercială, iar secretar Mihail I. Dragomirescu³⁸.

Inițiativa studențimii bucureștene a fost preluată de studențimea clujană și ieșană. Ziarul „Adevărul” din 4 și 20 iunie 1935 făcea cunoscut faptul că la Cluj s-a constituit un Comitet de acțiune al F.S.D.³⁹ format din Traian Dinculescu — președinte, Victor Iliescu, Eduard Mezincescu, Simion Pop⁴⁰.

Legăturile pe care studenții comuniști și uteciști din Iași le-au stabilit cu cei din București au dus la constituirea și în centrul universitar Iași a unei secții a F.S.D. al cărei președinte a fost ales Al. Birlădeanu, iar Al. Voitinovici — secretar⁴¹.

Crearea F.S.D. a însemnat un important succes al activității tineretului universitar în direcția realizării unității de luptă împotriva fascismului, a tendințelor bandelor legionare de acaparare a tineretului studios.

Practica vieții politice, realizările obținute pe linia colaborării în ultimii ani (1933—1935), multitudinea problemelor de colaborare, succesele dobândite în realizarea Frontului Popular, au determinat ambele Internaționale — comunistă și socialistă — partidele afiliate lor, să-și amelioreze relațiile, să elaboreze concluzii noi, printre care și cea a necesității realizării unității muncitorești ca bază a realizării fronturilor naționale antifasciste.

Pe această linie s-au înscris noile măsuri luate de C.C. al U.T.C. în vederea realizării frontului unic, pe baza unei mai ample coalizări a forțelor antifasciste concretizate într-o nouă chemare adresată în martie 1935 U.T.M.S. și U.T.S.U. Apelul adresat în aceeași lună secțiunii tineretului social-democrat din Capitală, s-a soldat cu închegarea frontului unic al tineretului bucureștean în primăvara anului 1935⁴². Condamnabilă însă, pentru menținerea sa pe vechile poziții de respingere a ideii unității de luptă cu comuniștii a fost atitudinea elementelor de dreapta din conducerea P.S.D., hotărîrea de excludere a secțiunii social-democrate din Capitală din U.T.M.S.⁴³.

Crearea, pe lângă principalele sale organizații de masă, cum a fost spre exemplu Blocul democratic a secțiunilor de tineret, a constituit o

* Pe larg problemele F.S.D. sint tratate în lucrările: Fl. Dragne, C. Petculescu, *Frontul studențesc democrat, pagini din lupta antifascistă a studențimii române*, Edit. politică, București 1977; Al. Voitin, *Însemnările unui ucenic politic de odinioară*, în *Timp eroic*, Edit. „Junimea”, Iași, 1971; Gh. Rădulescu, *Frontul Studențesc democrat*, în „Magazin istoric”, nr. 9/1974; Gh. Rădulescu, *Momente memorabile din activitatea Frontului Studențesc Democrat*, în „Era socialistă”, nr. 13 1975; Simion Pop, *Frontul Studențesc Democrat — moment politic însemnat în istoria mișcării revoluționare democratice din România*, în „Anale de istorie”, nr. 3/1975.

³⁸ Fl. Dragne, C. Petculescu, *op. cit.*, p. 77.

³⁹ „Adevărul”, nr. 15 772 din 20 iunie 1935.

⁴⁰ Fl. Dragne, C. Petculescu, *op. cit.*, p. 82.

⁴¹ Alexandru Voitin, *op. cit.*, p. 73—74.

⁴² *File din istoria U.T.C.*, ed. II-a, p. 200.

⁴³ *Ibidem*.

nouă formulă găsită de P.C.R. pentru realizarea unității de acțiune a tineretului. Aceste secții realizate în București, Bacău, Botoșani, Galați, Iași și în rîndul studenților, secțiuni care au ființat pînă în primăvara anului 1936, cînd au fost dizolvate de autorități, au desfășurat o bogată activitate împotriva fascismului.

Un moment important l-a reprezentat Conferința regionalei U.T.C. Oltenia desfășurată la 1 Mai 1935 în zăvoiul din Rîmnicul Vilcea. La conferința de la județeană Vilcea au fost delegați Ion Lateș și Ion Magheru avînd mandat din partea biroului județean P.C.R. de a susține alegerea ca secretar al regionalei Oltenia U.T.C. a tînarului revoluționar Nicolae Ceaușescu. Alegerea tovarășului Nicolae Ceaușescu ca secretar al regionalei Oltenia a U.T.C. a contribuit la ridicarea întregii activități a tinerilor comuniști. Cu nețărmurită dragoste de muncă, cu dăruire și patos revoluționar, tovarășul Nicolae Ceaușescu, urmărit indeaproape de organele de represiune, s-a aflat totdeauna în mijlocul tinerilor ⁴⁴.

În toamna anului 1935 în casa de pe strada Preda Buzescu nr. 3 sub conducerea tovarășului Nicolae Ceaușescu, s-au desfășurat mai multe întruniri ale activului de partid și de tineret în care s-au dezbătut sarcinile care se ridicau în fața tineretului, necesitatea întăririi muncii de propagandă, a educației comuniste, patriotice a tinerilor, reorganizîndu-se Comitetul județean U.T.C. Vilcea ⁴⁵.

În contextul aprecierilor plenarei din februarie 1935 a P.C.R. care a subliniat necesitatea întăririi muncii antifasciste în sectoarele de bază ale economiei, unul dintre acestea fiind și muncitorimea petrolistă, sarcina de răspundere de a conduce în calitate de secretar al Comitetului regional Prahova al U.T.C. a fost incredințată tînarului comunist Nicolae Ceaușescu, calitate în care a desfășurat o neobosită activitate plină de dirzenie, spirit revoluționar, orientare și capacitate de discernămint politic în vederea lărgirii și întăririi activității antifasciste în rîndul oamenilor muncii din această regiune ⁴⁶. Semnificativ și plin de conținut a fost manifestul intitulat *Către muncitorii și țărani prahoveni din partidele Social-Democrat și Unitar, Țărănesc, organizați și neorganizați!*, manifest care chema muncitorimea să lupte prin întruniri, proteste, greve și demonstrații de stradă pentru revendicările lor economice și politice, pentru eliberarea antifasciștilor din închisori, pentru lărgirea drepturilor democratice ⁴⁶.

Între succesele importante pe care U.T.C. le-a înregistrat în activitatea sa practică a fost și organizarea demonstrației de 1 Mai 1935 din Capitală, demonstrație realizată în condițiile în care autoritățile administrative și politice interziseseră organizarea unor manifestații de stradă ⁴⁸.

Referindu-se la necesitatea organizării sărbătoririi zilei cu vechi tradiții în mișcarea muncitorească din România, „Tînarul leninist”, publică articolul *Cu toții în stradă de 1 Mai!*, în care este lansată o vibrantă

⁴⁴ Ion Ancu Urecheanu, Gheorghe I. Diaconu, *Momente din istoria luptei revoluționare a maselor populare pe teritoriul județului Argeș*, Pitești, 1973, p. 213—215.

⁴⁵ Ilie Stănculescu, *Ne-am călit la școala plină de demnitate a luptei revoluționare*, în „Orizont”, nr. 1 050 din 11 martie 1972.

⁴⁶ Olimpiu Matichescu, *Tinerețea revoluționară a tovarășului Nicolae Ceaușescu*, București, 1981, p. 15.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 16.

⁴⁸ Florea Nedelcu, *Op. cit.*, p. 290.

chemare la luptă împotriva noii diversiuni create de burghezie pentru abaterărea tineretului de la lupta sa și anume „numerus valachicus, care nu are alt scop decît acela de a dezorienta tineretul de la lupta adevărată”⁴⁹.

Prin agitațiile „muncitori contra muncitori” burghezia română încearcă să ascundă adevăratele cauze ale crizei și mizeriei maselor muncitorești și țărănești și totodată nemulțumirea și lupta într-o direcție care nu atingea cu nimic statul burghez.

„Prin *numerus clausus* burghezia vrea să spargă frontul unic de luptă al tuturor celor ce muncesc învrăjbind între ei pe muncitori, țărani și intelectuali care indiferent de naționalitate și religie suferă aceeași exploatare criminală a burgheziei”⁵⁰. Poziția națională corectă, politica de apărare a intereselor naționalităților conlocuitoare se afirmă cu tărie în această etapă în concepția tineretului comunist argumentînd că exploatarea și șomajul nu se datorează existenței muncitorilor unguri sau evrei.

Poziții similare de condamnare a diversiunii create prin lozinca „numerus valachicus” sînt adoptate și în coloanele organului de presă al C.C. al U.T.C. din România „Buletinul” care într-o suită de articole susține ideea luptei unite împotriva acestei noi diversiuni „Frontul unic este singurul mijloc de luptă a întregului tineret exploatat; este unirea tuturor forțelor proletare pentru lupta contra exploatării, fascismului și războiului, pentru descătușarea clasei muncitoare de sub jugul capitalist”⁵¹. Este de remarcă faptul că în atmosfera internațională de atunci, încărcată de amenințările izbucnirii războiului, poziția antirăzboinică și antifascistă formulată de partidele politice ale clasei muncitoare prinde contururi tot mai clare.

Dovadă de netăgăduit stau în acest sens hotărîrile plenarei C.C. al P.C.R. din iulie 1936, documentele căreia subliniau că în fața războiului amenințator și față de atacul decisiv al fascismului, este important ca partidul comunist să-și consolideze legăturile sale cu masele populare, să ducă la biruința frontului popular. „Fără această armă, masele largi care luptă pentru pace, pămînt, pîine, libertate sînt expuse înfringerii”⁵². Depoziția publică a secretarului de atunci al P.S.D., Lothar Rădăceanu, susținută în cadrul mitingului organizat de secțiunea București în anul 1936, confirmă situarea și a acestui partid pe poziții similare de luptă împotriva primejdiei de război. „Fascismul italian și hitlerismul german, împreună cu cel ungar se pregătesc să ne atace... Trebuie să primim, deci, problema în față. Există un cîntec care se mai aude și azi: „Nu vrem război și arme nu vom purta”. Cîntecul e învechit, azi nu mai are nici un rost. Desigur, nu vrem război, vrem pace cu toate fibrele ființei noastre. Dar dacă țara va fi atacată vom purta arme și o vom apăra. Unitatea națională nu este un cuvînt gol... fiind socialiști, noi luptăm pentru dreptate națională întocmai ca și pentru cea socială”⁵³.

Transpunînd în practică aceste indicații, valorificînd experiența acumulată în perioada anterioară, anul 1936 și cei următori au fost trans-

⁴⁹ „Tinărul leninist”, anul X, nr. 4 din aprilie 1935.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ „Buletinul”, anul V, nr. 1 din mai-iunie 1935 (Arh. I.S.I.S.P.).

⁵² Arhiva I.S.I.S.P., Cota A 6—XXI—I.

⁵³ „Lumea nouă”, anul XXX, nr. 42 din 18 octombrie 1936.

formați de tineret în ani de puternice confruntări între forțele muncitorești și democratice, pe de o parte, și grupările fasciste, pe de altă parte.

Aceste confruntări au avut loc atit pe plan teoretic prin publicarea de articole, manifeste, în presa democratică, cit și prin o seamă de acțiuni inițiate și conduse din indicațiile partidului de tineretul comunist cum au fost demonstrații, mitinguri și greve.

Dintre evenimentele anilor 1935—1936, pline de semnificație pentru lupta împotriva fascismului trebuie să amintim și procesele antifasciste care au avut loc, procese în care au fost implicați o seamă de militanți comuniști și antifasciști mulți dintre ei fiind membri ai U.T.C. cum au fost procesele de la Brașov unde a fost judecat tovarășul Nicolae Ceaușescu, cel de la Craiova în care a fost implicat și Al. Moghioroș sau cel de la București în care a fost implicat studentul comunist Grigore Preoteasa*.

Un loc central în acțiunea politică inițiată de tineretul comunist, social-democrat, socialist unitar, național-țărănesc și național-radical a revenit activității publicistice desfășurată în cadrul coloanelor unor publicații democratice antifasciste apărute în anii 1936—1939 cum au fost: „Studentul român”, „Arena”, „Manifest”, „Cuvîntul liber”, „Alte zări”, „Reporter”, „Era nouă”, „Românismul” ș.a.

În unele articole apărute sub semnăturile studenților comuniști Gh. Rădulescu, Grigore Preoteasa, Mircea Brătucu, Miron Constantinescu, Alexandru Birlădeanu, Al. Voitinovici, Mihai Levente era demascată falsitatea și caracterul demagogic al propagandei legionare, se lua poziție împotriva fascismului, a războiului, pentru libertatea și independența națională, pentru apărarea culturii, pentru închegarea Frontului Popular Antifascist.

Astfel președintele Frontului Studentesc Universitar, Gh. Rădulescu, publică o serie de articole atit în organul de presă al frontului „Studentul român” cit și în „Cuvîntul liber” în care pe baza unor propuneri judicioase și solid formulate chema la discutarea problemelor făuririi Frontului Popular Antifascist, cu tineretul social-democrat, socialist-unitar, național-țărănesc, radical-țărănist, precum și alte organizații care se situau pe poziții antifasciste⁵⁴.

O activitate susținută a desfășurat de asemenea studentul Grigore Preoteasa care demascînd caracterul fascismului scria în primul număr al „Faptei” — „Pentru noi democrația înseamnă faptă democratică. Sintem democrați pentru că am simțit sensul existenței și al faptelor noastre... Luptăm pentru libertate, pentru că numai cei liberi pot să participe la construirea propriului lor viitor. Acum, cînd ciurma neagră a legiunilor batalioanelor svasticii caută să vă contamineze, camarazi, noi vă strigăm: Apărați-vă!... Apărați-vă libertatea și dreptatea voastră, apărați-vă dreptul la muncă!”⁵⁵.

* Pe larg această problemă a fost tratată în o seamă de lucrări și studii din care amintim: O. Maticescu, *Tinerețea revoluționară a tovarășului Nicolae Ceaușescu*, București, 1981; Gh. I. Ioniță, *Op. cit. Tineretul comunist în acțiune*, Edit. științifică, București, 1972, în *File din istoria U.T.C.*, ed. II-a, Edit. politică, București, 1980; Ion Spălățelu, *Printre foarfecele cenzurii...*, Edit. politică, București, 1974; *Grigore Preoteasa. Texte social-politice*, Edit. politică, București, 1974.

⁵⁴ Fl. Dagne, C-tin Petculescu, *op. cit.*, p. 98.

⁵⁵ „Fapta”, anul II, nr. 1 din 1 octombrie 1932, vezi și Grigore Preoteasa, *Texte social-politice*, Edit. politică, București, 1974.

De asemeni merită menționate pentru importanța de excepție avută în cadrul confruntărilor puternice dintre forțele muncitorești și democratice, pe de o parte, și grupările fasciste, pe de altă parte, care aveau să confirme prin exemplul faptelor importanța acțiunii unite a organizațiilor proletare inclusiv de tineret în cadrul alegerilor parțiale din 1936 în județele Mehedinți și Hunedoara, când tineretul comunist, socialist-unitar, social-democrat, național-țărănist au stabilit o puternică colaborare *.

Marile întruniri antifasciste ** organizate în anii 1936 (1 Mai 1936, 31 mai 1936), 1 Mai 1939 ș.a. s-au constituit de asemeni nu numai în dovezi ale unității de clasă, dar și vibrante apeluri la lupta împotriva fascismului, pentru apărarea independenței, suveranității și integrității naționale a României. Acțiunile culturale desfășurate pe întregul parcurs al anului 1939, care au fost coordonate de militanți de seamă ai P.C.R., între care o seamă de tineri comuniști din București ca : Nicolae Ceaușescu, Elena Petrescu (Ceaușescu), Gh. Velcescu, Adela Petrescu, Gh. Petrescu și mulți alții au contribuit în mod substanțial la educarea patriotică și antifascistă a tinerei generații, reușind să depășească cu mult scopurile anunțate și să se integreze în mod organic în lupta întregului popor în realizarea misiunii sale în aceste grele împrejurări prin care trecea întreaga națiune ^{55 bis}.

Un viguros apel la lupta împotriva ideologiei fasciste este lansat în *Manifestul Uniunii Tineretului Muncitor Socialist*, manifest care se adresa tinerilor proveniți din toate categoriile sociale muncitori, studenți, țărani, intelectuali. Este meritul tinerilor social-democrați de a solicita fiecărei categorii să contribuie prin specificul ei la lupta împotriva pericolului major ce-l reprezenta fascismul. „Cum se poate ca tocmai voi, intelectuali să militați pentru idei primitive, pentru întoarcerea lumii la întunecoasele timpuri ale epocii medievale... În toate epocile istorice intelectualii au luptat pentru năzuințele de mai bine ale omenirii. În toată lumea intelectualii sint port-drapelul ideilor mari, generoase și de libertate... Lupta civilizată de idei, este inaccesibilă scopurilor (partidului național creștin — n.a.) și de aceea o abandonează” ⁵⁶.

Pe poziții deosebit de avansate s-a situat organul de presă „Românismul” ***, editat de tineretul universitar național-țărănesc. Trebuie să menționem că în coloanele acestui ziar studențesc au semnat articole de demascare a ideologiei legionare, de apărare a culturii progresiste alături de studenți național-țărăniști și o seamă de studenți comuniști. Importanța acestei colaborări apare cu atât mai mult în evidență dacă ținem seama de faptul că anul 1937, anul apariției „Românismului” a fost unul din anii în care din punct de vedere organizatoric tineretul comunist a fost greu

^{55 bis} Olimpiu Maticescu, *Op. cit.*, p. 45.

* Vezi pe larg S. Culișteanu, Gh. I. Ioniță, *Electoratul din România în anii interbelici*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1981.

** Vezi pe larg Gh. I. Ioniță, *Op. cit.*; O. Maticescu, El. Georgescu, *1 Mai în România*, București, 1971; O. Maticescu, *Tineretea revoluționară a tovarășului Nicolae Ceaușescu*, „Scintila tineretului”, București, 1981.

⁵⁶ „Lumea nouă”, an XXX, nr. 29 din 19 iulie 1936.

*** Intrucit în istoriografia noastră acestui organ de presă, tribună militantă activă împotriva fascismului, a revizionismului, promotor al culturii materialiste, propagator și apărător al politicii externe a țării, al luptei pentru independența, suveranitatea și integritatea teritorială, nu a fost supus analizei și prezentării, îmi voi permite să-i acord în cadrul studiului un spațiu mai larg. Mulțumesc totodată lui Anton Alexandrescu pentru bunăvoința de a-mi fi semnalat și acordat spre studiu.

încercat prin indicația dăunătoare a Internaționalei Comuniste a Tinerețului de dizolvare a U.T.C., și prin încetarea activității F.S.D.

Astfel, vom întâlni numeroase rubrici susținute de articole semnate de Miron Constantinescu, Roman Moldovan, Mircea Brătucu ș.a.

Tematica a fost deosebit de interesantă iar pozițiile dintre cele mai realiste și înaintate.

*Studentimea și politica*⁵⁷ este titlul unui articol prin intermediul căruia se încerca atragerea politicienilor „iubitori de țară” la opera de educare patriotică a studențimii. Obiectul atenției unei suite de articole l-a constituit combaterea atitudinii profesorilor universitari legionari cum au fost Nae Ionescu și E. Antonescu. Astfel unul din aspectele înfierate în coloanele ziarului a fost poziția adoptată de profesorii susnumiți în timpul procesului intentat grupului de studenți legionari învinuiți de schilodirea unui coleg: „Cînd „dialecticianul” Nae Ionescu și „juristul” Antonescu, oferă justificări de la înălțimea amvonului universitar în favoarea forței brachiale, ce vină au studenții, cînd respectuoși față de profesorii lor, aplică în raporturile dintre ei percepțele învățate? — se întreabă cu legitimitate în articolul „Educație...”⁵⁸

O poziție teoretică remarcabilă este adoptată în articolul *Logica mărcilor*, articol în care este condamnată poziția lui Nae Ionescu care făcea o similitudine între dictatura proletară și cea fascistă. „D-l profesor uită, se menționează în articol — că bolșevismul este expresia unei singure clase — fapt care exclude noțiunea arbitrară „totalitar” — a cărei dictatură e trecătoare, iar vremelnicia ei legată de etapele doborîrii adversarului de clasă”⁵⁹.

O analiză critică deosebit de profundă este efectuată de studentul comunist Miron Constantinescu felului în care diversele grupări politice răspund și combat propaganda legionară. Pornind de la considerentul că în ultima perioadă prin apariția atît a unor publicații cit și a unor „cărți de bază”*, propaganda legionară s-a întărit, autorul articolului face o profundă analiză atît a conținutului publicațiilor legionare, a principalelor lucrări, demascînd și semnalînd pericolul deosebit de grav pe care acestea îl prezintă. Paralel cu demascarea caracterului nociv al acestui gen de presă și literatură, în coloanele „Românismului” și-a găsit un spațiu larg comentarea operelor literare a scriitorilor progresiști Tudor Arghezi, Mihail Sadoveanu, D. Corbea ș.a.

Un alt aspect al activității tineretului cu un pronunțat caracter național, patriotic și internaționalist, a constat în acțiunile întreprinse, în pozițiile adoptate față de politica externă și situația internațională a României, ajutorul dat luptei drepte a popoarelor lumii împotriva țărilor victime ale agresiunilor fasciste, precum și acțiunile întreprinse sub semnul hotărîrii de a lupta fără preget pentru apărarea integrității teritoriale a țării, pentru salvagardarea independenței și suveranității în condițiile

⁵⁷ „Românismul”, anul I, nr. 1 din 25 martie 1937.

⁵⁸ Ibidem, anul I, nr. 2 din 4 aprilie 1937.

⁵⁹ Ibidem, anul I, nr. 7 din 27 mai 1937.

* Autorul se referă la publicațiile: „Idea românească”, „Rînduiala”, „Țara Seperîșului”, „Iconor”, „Calea nouă” ș.a. și la lucrările „Pentru legionari” de C. Z. Codreanu, „Crez de generație” de M. Marin, „Cranii de lemn” de I. Moța, „Roza vinturilor” de Nae Ionescu ș.a.

ascensiunii fascismului pe plan intern și internațional. De la bun început, trebuie făcută remarcă, că precizînd legătura dintre fascismul intern și cel internațional, că orice victorie în exterior a fascismului reprezenta implicit o amenințare și la adresa țării noastre, tinerii comuniști, social-democrați, socialist-unitari, național-țărăniști și-au exprimat protestul lor energetic împotriva provocărilor hitleriștilor, manifestîndu-și solidaritatea față de victimele nazismului.

Cercetarea vastului material documentar, devenit de mult izvor istoric de netăgăduit, a bogatei istoriografii dedicate problemei, permite emiterea unor concluzii pline de realism și anume că nu a existat în toată această perioadă nici un eveniment politic major, nici o mare confruntare a luptei antifasciste, nici un popor angajat în apărarea independenței sale împotriva atacurilor fasciste, față de care tineretul român, sau încadrat în mod organic în lupta comună a forțelor democratice, sau prin acțiuni proprii, să nu-și fi manifestat deplina sa solidaritate, sprijinul său moral și material.

O formă eficientă de participare la lupta comună a tineretului împotriva fascismului, pentru pace, contra războiului amenințător, a fost cea a inițierii și desfășurării în diverse colțuri ale lumii a unor congrese și conferințe mondiale pentru pace, care au reunit fie pături și categorii sociale foarte largi, fie o singură categorie socială, de obicei, studențimea, iar din punctul de vedere al orientărilor politice și religioase au reunit tineri cu cele mai diverse vederi, pentru realizarea frontului comun de luptă împotriva fascismului și războiului amenințător. În anii 1937—1939 au avut loc numeroase asemenea manifestări *, la care tinerii din țara noastră au participat cu entuziasm, cu hotărîrea de ale transforma în forme eficiente de luptă, întrucît atît pregătirea plecării delegațiilor, participarea la aceste congrese și conferințe cît și vasta activitate propagandistică ulterioară, au constituit momente de atenționare, de semnalare a pericolului major ce-l reprezenta fascismul pentru pacea lumii, pentru soarta popoarelor, insistînd în mod special, după cum era și firesc, asupra pericolului ce plana asupra României.

„Noi, tinerii muncitori și țărani din România, trebuie să îndeplinim hotărîrile luate la Congresul antifascist și la Conferința tineretului antifascist — se sublinia în „Tinărul leninist” imediat după încheierea lucrărilor Congresului mondial pentru pace de la Paris, din iunie 1933... Toți, din toate organizațiile, împreună cu cei neorganizați să formăm comitete antifasciste pe fabrici, căminuri, ogoare, moșii, sate, școli, facultăți, cartiere”⁶⁰.

Conștienți de faptul că primejdia izbucnirii unui nou război distrugător a milioane de vieți omenești și a tot ceea ce a creat de veacuri mintea și brațul omului, în iulie 1936 este lansat un *Apel* din partea tineretului organizat în F.S.D., Tineretul Național-Țărănesc, Tineretul Țără-

* Din multitudinea acestor congrese amintim: Congresul internațional antifascist al studenților (Paris, 1933); Congresul mondial al tineretului antifascist (Paris, 1933); Congresul internațional al studenților (Bruxelles, 1934); Conferința internațională a tineretului antifascist (Paris, 1935); Congresul general al tineretului pentru pace (Geneva, 1936); Congresul mondial al tineretului pentru pace de la New York (1938) etc. Pe larg, vezi Ion Babici, *Solidaritate militantă antifascistă*, Edit. politică, București, 1972.

⁶⁰ „Tinărul leninist”, an. 1, nr. 1, p. 1.

nist-Radical, Tineretul Socialist (Popovici), Blocul Democrat și alte organizații locale sportive și muncitorești în care se cerea tineretului să participe la temeinica pregătire a Congresului ce urma să se țină în septembrie la Bruxelles — „Tineretul român trebuie să-și spună cuvântul în acest congres. Facem apel la întregul tineret din această țară, ca pe deasupra considerațiilor politice, etnice sau religioase să adere la această universală manifestare pentru pace, trimițându-și delegații săi la congres”⁶¹.

Comentînd pe larg lucrările Congresului împotriva războiului și fascismului de la New York, organul de presă democrat „Alte zări” redă poziția adoptată de H. Barbusse privind importanța unirii forțelor antifasciste reproducînd din cuvîntul său de închidere o concluzie extrem de sintetică dar și cuprinzătoare „Lumea aceasta — spunea H. Barbusse — are doi poli ce stau față în față. Nu-i vorba de polul democrației și cel reacționar, cum susțin unii, ci de polul reprezentat de fascism și imperialism, avînd în față polul antifascismului și antiimperialismului. Acest antagonism domnește în toate statele capitaliste. Nu te poți opri pe drumul luptei contra capitalismului făcînd compromisuri”⁶².

Un alt exemplu edificator al încadrării organice a tineretului revoluționar, antifascist din România în larga mișcare internațională l-a constituit poziția adoptată în organizarea acțiunilor de apărare a antifasciștilor germani în frunte cu E. Thälmann, a comuniștilor implicați în înscenarea judiciară de la Leipzig, în apărarea luptei proletariatului austriac sîngeros reprimată în februarie 1934, manifestîndu-și adeziunea față de victoriile forțelor democratice în Spania și Franța care au reușit în 1936 să realizeze Frontul popular. O puternică solidaritate s-a manifestat în timpul grelelor lupte duse în anii 1936—1939 în Spania Republicană, tinerii români încadrîndu-se în lupta directă cu arma în mînă în apărarea tinerei republici, mulți dintre ei căzînd eroic pe cîmpul de luptă*.

Poziții deosebite, care permit să tragem concluzii de valoare privind profundul patriotism, dragostea nețărmurită față de patrie și popor, maturitatea, chibzuința, entuziasmul tineretului, au fost cele exprimate în legătură cu situația internațională a României în anii în care independența, suveranitatea și integritatea ei teritorială era puternic amenințată de tendințele revanșarde, revizioniste ale Germaniei naziste și ale acoliților săi.

Cu o deosebită atenție a fost urmărită politica externă promovată de România, politică dusă în spiritul păcii și securității colective de încheiere și consolidare a alianțelor cu țările antirevizioniste, de apropiere față de Uniunea Sovietică. Nu a fost act al politicii externe românești, nu a fost agresiune împotriva unui popor față de care tineretul — orientat de poziția partidelor politice comunist, social-democrat, socialist-unitar, național-tărănesc — să nu fi luat poziție.

Spațiul restrîns al unui studiu nu permite, spre regretul autorului, să aducă toate argumentele în favoarea acestei idei. De aceea, vom căuta să procedăm în mod cît mai selectiv posibil.

⁶¹ „Dimineața”, anul 32, nr. 10628 din 27 iulie 1936.

⁶² „Alte zări”, anul I, nr. 1 din 26 noiembrie 1936.

* Din rîndul antifasciștilor căzuți pe teritoriul Spaniei mulți au fost tineri comuniști, social-democrați, cum a fost cazul lui C-tin Burcă, Mihai Ardeleanu, Nicolae Roșu, dr. Andrei Tilea, St. Maghiari, etc.

Unul din evenimentele salutate cu deosebit entuziasm a fost reluarea relațiilor diplomatice româno-sovietice. „Noi tineretul muncitoresc-țărănesc salutăm cu drag — scria „Tinărul leninist” — venirea Legației sovietice, reprezentanta celor 170 milioane de frați ai noștri din Rusia Sovietică, clădătorii victorioși ai socialismului”⁶³.

Poziții similare au fost adoptate de tineretul social-democrat și independent.

O poziție favorabilă unui alt eveniment politic extern legat de Uniunea Sovietică este adoptată de tineretul național-țărănesc, care, în articolul *Se zbuțuimă popoarele*, semnat de A. Alexandrescu, salută primirea Uniunii Sovietice în Liga Națiunilor, apreciind acest eveniment ca un factor constructiv în favoarea luptei pentru pace.

De o înaltă apreciere s-a bucurat în coloanele presei de tineret politica externă dusă de România în cadrul Micii Înțelegeri, a Antantei Balcanice precum și politica de apropiere de Franța și Anglia.

„Chemăm toți tinerii iubitori de pace — se sublinia în *Apelul tineretului* — să-și unească toate forțele în apărarea ei, alături de aceia care luptă pentru apărarea Ligii Națiunilor, securitatea colectivă în fața agresorului, întărirea legăturilor de prietenie cu statele pacifiste, Franța, Mica Înțelegere, Înțelegerea Balcanică, U.R.S.S. etc.”⁶⁴. Și semnificația Apelului crește în valoare dacă vom adăuga că el a avut adeviziunea F.S.D., a tineretului din Blocul Democratic, a tineretului socialist (Popovici) național-țărănesc, țărănist-radical.

■ Aceeași atitudine de aprobare a politicii externe românești este susținută și de organul de presă studentesc „Românismul”. În genere acest ziar a acordat spații largi evenimentelor internaționale informând cititorul asupra activității Micii Înțelegeri și Antantei Balcanice, asupra raporturilor româno-franceze, româno-polone, româno-cehoslovace. Plină de semnificație este poziția adoptată în articolul *În luminoasa Franță*, unde comparând cele două direcții posibile ale politicii externe românești pune legitima întrebare: „Cum se poate stăvili propaganda ziarelor și revistelor aservite hitlerismului, vindute dușmanilor țării, cele ce aruncă praf în ochii mulțimilor și întrețin cu o permanentă diabolică (care în fond este o mirșavă trădare de patrie) campania împotriva actualei politici externe a României, alături de Anglia, Franța, Mica Antantă împreună cu toate statele pacifice ale lumii”⁶⁵.

Plină de semnificație apare în această conjunctură atitudinea manifestată de tineret față de remarcabila personalitate a României, Nicolae Titulescu, după demiterea sa din funcția de ministru al Afacerilor Străine.

„Drumul pe care trebuie să-l urmeze tineretul — se arată într-un raport informativ despre scopurile Partidului comunist în rîndurile tineretului — e clar arătat de marele bărbat de stat dl. Nicolae Titulescu”⁶⁶. În mod minuțios este urmărită activitatea fostului ministru și de studențime. Astfel în articolul *Activitatea d-lui Titulescu*, după ce sînt prezentate întîlnirile avute în vara anului 1937 cu reprezentanții Franței, cu M. Lit-

⁶³ „Tinărul leninist”, anul IX, nr. 10 din decembrie 1934.

⁶⁴ „Dimineța”, anul 32, nr. 10628 din 27 iulie 1936.

⁶⁵ „Românismul”, anul I, nr. 11 din 20 iunie 1937.

⁶⁶ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 25, dosar 4162, f. 208—211.

vinov, cele două conferințe ținute în cadrul Camerei Comunelor „unicul străin căruia i-a revenit această imensă onoare”, întrevederile cu Neville Chamberlain și Eden, se emite o concluzie zdrobitoare la adresa celor care își permiteau să defăimeze politica și personalitatea sa „Minciuna, calomnia, prosta și răutatea și-au dat mîna pentru ca împreună să-l discrediteze în fața opiniei publice. Încercarea lor a dat greș!”⁶⁷

Plină de o semnificație atît de profundă încît comentariul este inutil considera telegrama trimeasă de voluntarii români de pe frontul Guadalajarei eminentului om de stat N. Titulescu în care printre altele se spune „În spiritul păcii indivizibile și al securității colective, reprezentată cu atîta tărie și autoritate de Dv. am venit noi, fiii autentici ai poporului român, în Spania Frontului Popular să apărăm cu arma în mîna bunul nostru național și viitorul poporului nostru”. Nu mai puțin demn de valoarea dată acestui mesaj este răspunsul lui N. Titulescu aflat în acel moment grav bolnav la Cannes: „Cînd pacte nu sînt respectate — se menționează în răspuns — și oameni de stat devin falimentari, îmi face o deosebită plăcere să pot felicita ostași români, care acționînd în spiritul echității și dreptății, reinvie, departe de patrie, virtuțile strămoșești”⁶⁸.

Aceste poziții adoptate față de politica externă promovată de România au fost din nou confirmate prin protestul exprimat de tineretul democrat al țării indiferent de înregimentarea sa politică, de apartenența socială și de convingerile filozofice atunci cînd nu numai oamenii politici, dar și tratatele, înțelegerile, alianțele, hotărîrile Ligii Națiunilor devin falimentare în fața agresivității și brutalității, de necunoscut pînă atunci în istoria omenirii, a puterilor Axei.

Susținînd cauza dreaptă a popoarelor, victime ale agresiunii hitleriste, tineretul a susținut lupta dreaptă a poporului etiopian, și-a exprimat protestul împotriva anexării Austriei de către Germania hitleristă, a condamnat cu tărie dictatul de la München și ulterior cîmpirea Cehoslovaciei, și-a manifestat puternicul său sprijin concret în septembrie 1939 cu refugiații polonezi.

Putem conchide că încadrîndu-se în mod organic în lupta maselor de muncitori, țărani și intelectuali, tinerii fără deosebire de naționalitate, sex, religie s-au încadrat în această perioadă atît în puternica luptă de combatere a pericolului fascist intern, pentru democrație și independență națională, cît și în lupta antifascistă de solidaritate cu popoarele lumii care au căzut victime tendințelor expansioniste ale puterilor Axei.

ASPECTS CONCERNANT LA PARTICIPATION DE LA JEUNESSE RÉVOLUTIONNAIRE ET DÉMOCRATIQUE À LA LUTTE CONTRE LE FASCISME, 1933—1939

RÉSUMÉ

Le présente étude s'est proposée d'apporter, sur la base de nouvelles données, une modeste contribution, au cours de cette année jubilaire, à la clarification d'un problème sur lequel se sont penchés de nombreux

⁶⁷ „Românismul”, anul I, nr. 10 din 13 iunie 1937.

⁶⁸ *Voluntarii români în Spania 1936—1939*, Edit. politică, București, 1971; vezi și Jacques de Launay, *Titulescu et L'Europe*, Editions Biblos, 1976, p. 175—176.

historiens, à savoir la lutte de la jeune génération contre l'ascension du fascisme sur le plan international et intérieur, contre le danger qu'elle a présenté pour le sort de l'humanité, pour le sort de notre propre pays se trouvant sur la voie de l'expansion nazie.

L'article présente les positions adoptées par les organisations révolutionnaires et démocratiques de la jeunesse, l'U.J.C., l'U.J.O.S., U.J.S., et l'U.J.N.P. notamment envers l'idéologie fasciste, les positions adoptées face au danger qu'a présenté l'instauration du régime hitlérien en Allemagne, ainsi que les positions adoptées dans la lutte contre la doctrine légionnaire, pour l'édification de l'unité d'action de la jeune génération. Nous avons essayé en ce sens de relever le fait qu'au moment où l'indépendance, la souveraineté et l'intégrité territoriale de la Roumanie étaient sérieusement menacées, la jeune génération, sans tenir compte des différences de vues politiques et doctrinaires, religieuses et philosophiques, s'est intégrée de manière organique à la lutte générale du peuple tout entier, de sauvegarde de la nation. Le matériel révèle dans son ensemble, la position avancée, d'inspirateur, dirigeant et coordonnateur de la lutte antifasciste de la lutte de tout le peuple, adoptée par le Parti Communiste Roumain.

DIN TRADIȚIILE DEMOCRATICE ȘI PATRIOTICE ALE MIȘCĂRII STUDENȚEȘTI DIN ROMÂNIA (1821—1877)

DE

MARIA TOTU

Începuturile manifestărilor patriotice studențești se leagă de apariția învățămîntului național prin inițierea la Iași ori București a cursurilor de inginerie (1813—1818) și a Școlii filosoficești și matematicेști de la Sf. Sava, de Gh. Asachi și respectiv Gh. Lazăr.

Revoluția de la 1821 deschidea un drum larg, innoitor, în viața economică-social-politică a țării.

Extinderea relațiilor capitaliste, intensificarea luptei pentru unitate și independență erau urmate de creșterea interesului pentru învățămînt. Buna pregătire a cadrelor sale era asigurată și prin trimiterea peste graniță, la marile universități ale Europei, a unui număr de studenți, inclusiv bursieri ai statului.

Doi dintre aceștia, acționînd în numele dragostei față de nație și patrie, munteanul I.M.C. Rosetti și moldoveanul A. I. Lascăr, inițiau în 1827 la Leipzig, prima gazetă în limba română „Fama Lipscăi pentru Dația”¹ care, prin titlu și conținut, ilustra, crezul politic al unității și independenței naționale.

În deceniile trei și patru ale secolului, care se caracterizau printr-o viață politică tumultuoasă, prin declanșarea în serie a acțiunilor și mișcărilor revoluționare organizate, pe baza unui program cu amplu profil social și național, apărea și mișcarea studențească organizată. Ea contribuia la difuzarea problemei românești pe plan european, la legarea mișcării sociale și naționale românești de cea europeană, participînd astfel la pregătirea revoluției burghezo-democratice unitare, de la 1848—1849. Este, de asemenea, de remarcat faptul că studenții au venit primii în contact cu ideile socialismului, utopic mai întii. Teodor Diamant publica în 1833, cînd se afla la studii la Paris, *Aux amis de la liberté, de la justice et de l'ordre*, care-l prezenta ca militant pentru o nouă societate, lipsită de exploatare, socialistă. El a influențat pe mulți din colegii săi, chiar dacă nu a reușit să-i aducă alături de el în lupta pentru transformarea radicală a societății. Aflat printre aceștia, Ioan Ghica nota că : „mulți, foarte mulți din oamenii care au jucat un rol în țară îi datoresc lui Diamant ideile

¹ *Dicționarul literaturii române. De la origini pînă la 1900*, Edit. Academiei R.S.R., București, 1979, p. 345—346; Pompiliu Eliade, *Histoire de l'esprit public en Roumanie*, Paris, 1905, p. 244.

generoase și patriotice. El a format inima și spiritul multora dintre români . . . ”².

Scrisorile trimise în țară de tinerii aflați la Paris ilustrează în adevăr cele semnalate de I. Ghica. Ele probează dorința și voința hotărîtă a tinerimii studioase de a se dedica edificării României, ca țară a tuturor românilor. Problemele luptei viitoare, a formelor ei, începeau să fie astfel dezbătute organizat. Punându-și mari speranțe în Partida Națională organizată de Ion Cîmpineanu, în jurul unui program național, liberal, pentru constituirea statului modern unitar și independent, românesc, studenții de la Paris aderau la mișcarea revoluționară din țară, devenind un activ detașament al acesteia. Apărea firesc, în aceste împrejurări, la Paris, prima organizație studentească, *Societatea pentru învățătura poporului român*. Inițiată în august 1839, de Al. I. Goleșcu, D. Brătianu și Ion Ghica, cu participarea și a altora, Societatea amintită a fișa prin titlu chiar caracterul său național, dezvăluind hotărîrea studenților de a lupta pentru propășirea prin cultură a întregii națiuni române.

Aceasta era fără îndoială o aspirație revoluționară într-o vreme în care teritoriul național era sfirtecat și la discreția marilor puteri feudale absolutiste, iar termenii de români, românism, România erau incriminați ca purtători și difuzori ai doctrinei daco-româniste, care a stat la baza luptei pentru libertate și unitate a întregii națiuni.

Ideea unității i-a strins în aceeași organizație și pe tinerii români moldoveni sau munteni aflați la Paris și tot ea le-a călăuzit pașii în realizarea unei strînse legături cu studenții transilvăneni din universitățile Austriei și cu cei care trecuseră Carpații spre București ca profesori, militanți ai cauzei naționale.

Noua organizație a inițiat și susținut o vie propagandă românească în presa franceză, a difuzat în țară, înfruntînd o aspră cenzură, cele mai reprezentative din publicațiile progresiste europene, a organizat dezbateri cu privire la probleme ale epocii și viitorului românilor, contribuind la realizarea unei unități de acțiune între munteni și moldoveni și prin aceasta la cristalizarea și difuzarea ideologiei noi, revoluționare, daco-româniste³.

A doua organizație studentească care apărea la Viena în 1843 ascundea sub un titlu derutant, voit limitat, *Societatea de lectură a teologilor români*⁴, o adevărată organizație unionistă, cu participarea românilor de pretutindeni, din Transilvania, Banat, Bucovina, Moldova sau Țara Românească. Ea era inițiată de Aron Pumnul într-o vreme cînd în Transilvania era în plină desfășurare mișcarea națională condusă din Blaj de profesorul Simion Bărnuțiu, împotriva politicii de maghiarizare forțată, potrivit legilor votate în 1842 de dieta feudală de la Cluj.

Societatea de lectură a teologilor români din Viena devenea astfel o adevărată școală de pregătire politică-națională, mai toți membrii săi fiind apoi conducători de seamă în revoluția de la 1848.

² I. Ghica, *Scrisori către Vasile Alecsandri*, București, 1976, p. 188.

³ Pe larg despre Societate în Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834—1849*, Edit. Acad., București, 1967.

⁴ *Ibidem*, p. 37—41.

În același sens acționa de la Pesta și *Societatea pentru mișcarea literaturii românești*.

Numeroase societăți similare s-au constituit și pe teritoriul Transilvaniei, cu participarea studenților în filozofie de la Oradea, Cluj sau Blaj. Unele din ele au avut și publicații proprii, ca revista în manuscris „Diorile. Zorile pentru minte și inimă”, al cărui animator neobosit era Al. Papiu Ilarian⁵.

Cea mai importantă dintre organizațiile studențești apărute anterior revoluției a fost *Societatea studenților români de la Paris*. Referindu-se cu deosebire la ea, dar luând în considerare în genere și activitatea celorlalte societăți studențești, istoricul A. D. Xenopol aprecia că revoluția de la 1848 fusese precedată de o puternică mișcare studențească care avea ca centru Parisul⁶.

Izvorită din dorința tineretului de „a întări și reinălța marele suflet al României vărsînd într-insul lumina care-l va face a cunoaște legea datorinței, legea dreptății și iubirea”⁷, „Societatea” organizație pan-românistă, se adresa tuturor tinerilor din spațiul dacic chemîndu-i deci să militeze pentru înălțarea României mari. Ea era prin aceasta mai mult decît o simplă societate culturală și de învățămînt, ci o adevărată sucursală în exterior a „Frăției”, constituită într-o strictă conspirativitate la București din 1843. Așa se și explică prezența printre inițiatori și cei 30 membri ai societății pariziene în august 1845, a unor tineri trecuți de vîrsta studenției, intelectualii deja formați. Nu întîmplător I. Ghica, fost profesor la Iași îi devenea președinte, iar C. A. Rosetti secretar, iar din vara lui 1846 conducerea ei era luată direct de N. Bălcescu. Discursul său din 31 decembrie 1846 intitulat semnificativ *Privire asupra stării de față, asupra trecutului și viitorului fericit*, poate fi apreciat ca un program revoluționar. Se atrăgea atenția tineretului că „Ținta noastră socotesc că nu poate fi alta decît unitatea națională... „și reformarea socială a românilor bazată pe sfințele principii ale dreptății și egalității”⁸.

Ca urmare, *Societatea studenților români de la Paris* s-a integrat ferm în pregătirea revoluției de la 1848. La sediul ei, unde funcționau o bibliotecă românească și un cabinet de lectură, realizate pe bază de donații și sacrificii bănești ale membrilor ei, aveau loc dezbateri ideologice organizate, soldate cu finalizarea obiectivelor programului revoluționar, a direcțiilor tactice și strategice. Prin caracterul ei cultural așezat, „Societatea” pusă sub patronajul onorific al poetului liberal Lamartine, lega, ca mandatară a „Frăției” democrația românească de cea europeană și în special de cea franceză.

Dintre frunzașii ei, C. A. Rosetti avea legături deosebit de strînse cu republicanii din jurul publicației „La reforme” la care din octombrie 1847 colabora și Fr. Engels. Și același, împreună cu frații D. și I. Brătianu, participa la activitatea ligii republicane „L'Athenée des Etrangers” și

⁵ George Em. Marica, Iosif Hajos, Călina Mare, Constantin Rusu, *Ideologia generației române de la 1848 din Transilvania*, Edit. politică, București, 1968, p. 234.

⁶ A. D. Xenopol, *Istoria românilor*, vol. XII, p. 59.

⁷ Dare de seamă a lucrărilor Comitetului Societății studenților români din Paris pe anii 1845—1846 și 1847, în *Anul 1848 în Principatele române*, tom. I, București, 1902, p. 73—76.

⁸ Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitate națională 1834—1849*, Edit. Acad., București, 1967, p. 86.

la altele cu aceeași orientare⁹. Folosind aceste legături „Societatea” putea organiza o vastă propagandă națională. Preocupată de tot ce se întâmplă în țară, în 1847, în condițiile aplicării măsurii reacționare de înlocuire a limbii române cu cea franceză în cursurile superioare de la București și Iași, prin membrii „Societății” de la Paris se puneau bazele „Însocierii lazariene”, o nouă organizație panromânistă pentru cultivarea limbii naționale. Semnificativ, *Darea de seamă* a Comitetului societății studenților de la Paris pe anii 1845—46 și 1847 sublinia că cele două asociații erau „Stilpii naționalității noastre pe care trebuie a se întemeia mărirea ei”¹⁰.

Cele două societăți contribuiau deci la mobilizarea studenților în sensul slujirii pînă la sacrificiu a intereselor naționale de unitate și libertate.

Izbucnirea revoluției europene îi găsea deci pe români pregătiți să acționeze. Cei aflați la Paris s-au avîntat de la început pe baricade între 23—24 februarie, contribuind cu arma la instaurarea republicii franceze. Aproape toți membrii activi ai Societății studenților — printre care și N. Bălcescu — însoțeau batalionul de gardă națională condus de Edgar Quinet spre Tuilleries, pătrunzînd în palat. O delegație românească exprima apoi guvernului provizoriu francez sentimentele sale de solidaritate și speranța într-un ajutor activ pentru cauza românească. Cu această speranță tinerii au plecat din Parisul revoluționar spre țară.

Aceeași efervescență revoluționară domnea și la Viena printre studenții români participanți la răsturnarea regimului reacționar al lui Metternich. Dintre ei se remarcă Ioan Micu (Medvesi), student în medicină, a cărui locuință servea drept loc de întîlnire pentru toți românii, munteanul Toma Constantin și mai ales Eudoxiu Humuzaki, care prin capacitatea și experiența sa de viață se impusese ca adevăratul conducător pentru numerosul grup de tineri români din capitala Imperiului austriac. Despre el și alți 9 români vestea Ioan Măiorescu guvernul revoluționar de la București, la 15 27 iulie 1848 că fac parte din „legiunea academică din Viena” care se arăta și ea „entuziasmată pentru revoluțiunea noastră”¹¹.

Studenții români participau și la evenimentele revoluționare din martie 1848 de la Pesta, iar în aprilie 1848 îl eliberau din închisoare pe Eftimie Murgu, care pătimise trei ani ca urmare a luptei sale pentru libertatea românilor bănățeni și unitatea românească.

În țară, de la București la Blaj, Sibiu, Tg. Mureș, mai puțin în Moldova unde grupul celor veniți de la Paris, după consumarea evenimentelor de la 27 martie 1848, încercase zadarnic să pătrundă, se poate urmări prezența în revoluție și a studenților. Este drept că ei se pierd în marea masă a participanților, în condițiile, mai ales, ale dezvoltării activității revoluționare. Faptul este explicabil dacă luăm în considerare numărul încă mic al studenților, ca urmare a inexistenței unei universități românești.

⁹ 1848 în România, București, 1898, p. 43—44. Despre „Societatea studenților de la Paris” pe larg în V. Maciu, *Un centre révolutionnaire Roumain dans les années 1845—1848. La Société des étudiants Roumains de Paris*, în „Nouvelles Etudes d’Histoire”, Edit. Academiei, București, 1965, p. 246—250.

¹⁰ Anul 1848 în Principatele Române, tom. I, p. 79.

¹¹ C. Bodea, *op. cit.*, anexa 81, p. 333.

În Transilvania, încă din martie 1848, de la primele adunări organizate, tineretul studios participă cu entuziasm la revoluție, cu încrederea în împlinirea visurilor de libertate socială și națională prin unitate de acțiune româno-maghiară.

Astfel la Tg. Mureș canceliștii români de la Tabla regească (Tribunalul suprem) se aflau la începutul evenimentelor revoluționare alături de colegii lor maghiari. În aceste împrejurări Avram Iancu propunea desființarea iobăgiei fără despăgubire. Studenții constituiau baza și în consfătuirea organizată la Blaj în 25 martie 1848, în care unul dintre ei, Tudoreanu respingea cu vehemență tactica veche, a memoriilor la Viena pentru satisfacerea năzuințelor naționale, propunând lupta hotărâtă, inclusiv cu armele. „Noi să nu cerem, nici să pretindem — spunea el — ci să luăm ce este al nostru”¹².

Pe aceeași linie, într-o altă adunare de la 26 martie 1848, a canceliștilor români de la Tg. Mureș, era respinsă ideea convocării unui congres național în favoarea mobilizării maselor prin mari adunări populare, ca cea propusă de ei — pregătitoare — de la 18/30 aprilie 1848 de la Blaj.

Călăuziți de proclamația-manifest a lui S. Bărnuțiu, *Provocațiune*, din 12/24 martie 1848, care fixa marile obiective sociale și naționale ale revoluției, studenții colindau satele chemînd la acțiune¹³.

În adunarea națională din aprilie, ca și în cea din mai 1848, tineretul studios a avut un rol deosebit de important, acela de tribuni reprezentanți și mobilizatori ai poporului. În cea din aprilie 1848 tinerii studenți tribuni Al. Papiu Ilarian, Avram Iancu, Vasile Nemeș, au respins poziția împăciuitoare, oportunistă adoptată de episcopul Lemeny, pronunțîndu-se pentru lupta hotărâtă în vederea obținerii drepturilor naționale. Cu această hotărîre se adresau poporului chemîndu-l la libertate și să participe în masă la Marea Adunare Națională de la Blaj, din 3/15 mai 1848, pentru adoptarea programului revoluționar¹⁴. Și aceasta în condițiile teroarei generalizate ridicată la rang de lege cînd mișcările țărănești împotriva obligațiilor feudale erau înăbușite cu forța armată, iar fruntașii români arestați. „Ceea ce în acea epocă nu se mai vedea nicăieri în Europa, scria cu indignare G. Barițiu — se vedea în tot cuprinsul Transilvaniei, adică furcile sau spinzurătorile ridicate în permanență pe la toate comunele, la mai multe și cite o țeapă de lemn înțelenită bine alătura cu furci în pămînt. Furcile și țeapa sau frigarea erau simbolul potestății (puterii n.n.) aristocratice” . . . „Nu se poate descrie și doar nici a se crede gradul de rușine însoțită de minie produs de această măsură barbară la populațiunea rurală și mai virtos la junime”¹⁵.

Tinerii au condus poporul spre Blajul maiului 1848, jucînd un rol de frunte în Marea Adunare Națională, fiind prezenți permanent printre iobagii care recunoșteau în ei pe adevărații și credincioșii lor conducători. Alecu Russo, participant la marea manifestație națională de la Blaj, împreună cu alți moldoveni și munteni, expresie a caracterului unitar al

¹² V. Chereșeșiu, *Adunarea națională de la Blaj*, Edit. politică, București, 1966, p. 196.

¹³ Unul dintre studenți s-a ocupat de traducerea și publicarea *Provocațiunii*, în gazeta oficială „Wiener Zeitung”. Vezi V. Chereșeșiu, *op. cit.*, p. 217.

¹⁴ Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia superioară*, tom. II, p. 135.

¹⁵ G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe 200 sute ani în urmă*, tom. II, Sibiu, 1890, p. 66—67.

revoluției române arată că printre rindurile țăranilor se puteau vedea numeroase „surtuce” adică tineri veniți din școlile Transilvaniei cu iubire de țară și nație¹⁶. Iar Iakob Elek, prezent și el la adunare consemna că „La fiecare grup se putea vedea în permanență un student sau chiar mai mulți care stăteau de vorbă cu oamenii, le dădeau explicații subliniindu-și prin gesturi vii cuvintele”¹⁷.

În același timp, rolul tineretului studios în cadrul Adunării este subliniat și de faptul că între cei 10 secretari ai săi se afla și cancelistul Iacob Bologa iar alții, printre care canceliștii Alexandru Papiu Ilarian, Avram Iancu, Alexandru Bătrineanu au fost aleși în Comitetul Național Permanent de la Sibiu.

Tineretul, cu elanul său caracteristic vârstei și înțelegerii mersului vremii, a strins poporul în jurul programului revoluționar adoptat în mai, și prin care națiunea română se exprima cu consecvență pentru dreptul său la autodeterminare, pentru independența sa, respingînd anexarea Transilvaniei la Ungaria și optînd pentru organizarea țării pe principiile radical-democratice, prin emanciparea fără despăgubire a iobagilor, prin repunerea în drepturi a națiunii române, prin participarea ei directă, proporțională cu numărul, în toate organele de stat, de sus pînă jos, prin oficializarea limbii române și organizarea învățămîntului românesc modern din fonduri bugetare și a gărzilor naționale înarmate. În cele două deputății trimise la Viena și Budapesta pentru a susține programul revoluționar românesc au fost aleși și 16 tineri canceliști și studenți¹⁸.

Sub influența acelei uriașe efervescențe revoluționare izvorită din unitatea manifestării naționale de la 3/15—5/17 mai 1848 de la Blaj, un grup de revoluționari moldoveni printre care și studenții I. T. Curius și N. Ionescu redacta apoi la Brașov unul din cele mai radicale programe revoluționare *Principiile noastre pentru reformarea patriei*.

Și în timp ce primul se îndrepta spre Paris, pentru a servi propaganda românească, N. Ionescu acționa între Sibiu, București și apoi Cernăuți, ca om de legătură, în încercarea de făurire a unui front unic românesc în lupta pentru crearea României.

În același sens activau și tinerii de la București.

Reprezentanți ai lor prezentaseră încă în mai 1848 comisarului turc Tallat Efendi un memoriu care revendica, în numele partidei naționale, după spusele consulului englez, unirea țărilor române, inclusiv a Transilvaniei, într-un stat independent¹⁹.

După izbucnirea și victoria revoluției în Țara Românească, tineretul studios participa la aplicarea programului revoluționar, prin mobilizarea poporului, pe calea publicisticii, cluburilor, adunărilor etc. La „Poporul suveran” îndrumat de N. Bălcescu, ideologia democrat-revoluționară era propagată de tinărul său redactor, studentul Dimitrie Bolintineanu, revenit de la Paris. El semna în primul număr al publicației, din 19/31 iunie 1848, *Cîntec de libertate improvizat în ziua de 11 iunie*, iar la 5/17 iulie scria cu admirație despre eroismul poporului în dejucarea celui de

¹⁶ V. Cheresteșiu, *op. cit.*, p. 440.

¹⁷ *Ibidem*, p. 441.

¹⁸ G. Barițiu, *op. cit.*, vol. II, Sibiu, 1890, p. 125.

¹⁹ *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. I, p. 438—442; Arh. Ist. Cen. Stat, fond microfilme, Anglia, rola 18, 78, www.dacoromanica.ro

al doilea complot contrarevoluționar. Cu ocazia primului complot din iunie 1848, un grup de studenți îl sprijinise pe I. C. Brătianu în mobilizarea poporului pentru eliberarea guvernului revoluționar arestat. Tinerii acționau în gărzile naționale și conducerea acestora, în noua administrație revoluționară, în pregătirea constituintei și adîncirea propagandei la sate. În iulie 1848 activitatea lor era impulsionată și prin trecerea peste Carpați, spre București, a numeroși tribuni din Transilvania, unii constituiți într-un batalion sacru și despre care A. I. Golesecu ținea să anunțe că „toți au săvîrșit cursul filozofiei și al legilor”.

Între noii comisari de propagandă, conduși de N. Bălcescu, se aflau și canceliștii Al. Papiu Ilarian, Al. Bătrîneanu și studentul Vasile Nemeș, cel care la Blaj își românizase numele în „Nobili”²⁰.

În Bucovina, un alt student, Iraclie Porumbescu, participa, în calitate de secretar de redacție, la apariția din octombrie 1848, și pînă în septembrie 1850, a publicației „Bucovina”²¹, care sub îndrumarea lui, Hurmuzaki slujea cu devotament românismul.

Tineretul studios și-a apărut și cu arma, atunci cînd situația a impus aceasta, idealurile sale de libertate. Mulți studenți și canceliști au fost activiști, aleși sau cooptați, în Comitetul de pacificație condus de S. Bărnuțiu, începînd de la a treia mare adunare națională de la Blaj din septembrie 1848. Alții, și mai numeroși, au luptat ca prefecți, viceprefecți, tribuni, vicetribuni, decurioni și vicedecurioni în armata populară revoluționară a celor 15 legiuni organizate din septembrie 1848. Cităm dintre aceștia pe Dionisie Pop Marțian și Vasile Moldovan, ca prefecți, Eliseu Todoran, Vasile Simonis, Ticudi Alexandru, Vasile Pop din Nasna, căzuți eroic în timpul revoluției. S-au distins în calitate de comandanți militari, de asemenea, tribunii Iosif Hodoș, Popea Nicolae, Moroianu Oprea, Ioan Pușcaș, I. Rațiu, Ioan Antonelli, Bianca, Densușianu Benjamin (Armenco Arnest) și numeroși alții²².

Toate acestea ilustrează rolul important al tineretului în revoluția de la 1848 soldată, deși înăbușită prin intervenția contrarevoluționară externă, cu răsturnarea orînduirii feudale pe 2/3 din teritoriul național, cu zdruncinarea ei în restul teritoriului românesc, cu întărirea hotărîrii de luptă pe baza programului revoluționar, pentru unitate și independență națională.

Printre exilații ce continuau să creadă într-o nouă revoluție și să militeze pentru organizarea ei, în anii de după 1849 s-au aflat și numeroși studenți. În numele lor se adresa tineretului întregii țări chemîndu-l la luptă și publicația revoluționară „Junimea română” care reprezenta organizația cu același nume constituită la Paris în februarie 1851. Redactată de studentul G. Crețeanu, ea apărea în două numere și două ediții, din care una, în format mic, era difuzată ca material de propagandă revolu-

²⁰ S. Dragomir, *Studii și documente privind revoluția românilor din Transilvania în anii 1848—49*, tom. V, Cluj, p. 252.

²¹ *Dicționarul literaturii române de la origini pînă în 1900*, Edit. Acad., București, 1979 p. 704.

²² G. Barițiu, *op. cit.*, vol. II, p. 263, 267; George Bariț și contemporanii săi, vol. II, Edit. Minerva, București, 1975, p. 79; Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia superioară*, tom. III, Sibiu, 1943, p. 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000.

ționară în țară. Articolul program intitulat *Scopul nostru* ilustra opțiunea pentru o nouă revoluție a cărei deviză era : „Război celor apăsători, solidaritate cu cei apăsați. 2. Independența și unirea tuturor românilor. 3. Organizarea adevăratei democrații. România nouă trebuie să fie opera românilor căci „fericirea noastră nu va veni niciodată de la capetele încoronate, de la străini”.

În noi este toată puterea — scria articolul — și noi înșine nu vom fi tari dacă nu vom fi odată uniți”²³.

În același ton erau scrise și articolele *Credință și unire*; *Trecutul și prezentul*; *Muncitorul român*, iar în nr. 2, *Reforma morală*; *Revoluțiile române*; *O idee asupra unirii noastre naționale* etc.

Publicația s-a bucurat de sprijinul lui N. Bălcescu dar și de prețuirea comitetului central democratic european de la Londra²⁴.

În lupta pentru unitate se reintegra, refăcută în 1852, și *Societatea studenților români* de la Paris. Studenții s-au distins în condițiile istorice de după încheierea războiului Crimeii, în acțiunea de propagandă națională unionistă adresată Europei. Ei luau parte la activitatea Cancelariei de propagandă condusă la Paris de Ioasafat Snagoveanu, din 1856. Unul din cei trei secretari ai săi era studentul V. Alexandrescu, care redacta, împreună cu C. A. Rosetti, în 1857 gazeta unionistă „Opiniunea”.

Alți studenți, frații Vasile și Costache Boerescu publicau tot la Paris, în 1856—1861 broșuri în favoarea Unirii Moldovei cu Țara Românească. Tot în capitala Franței apărea în 1857, ca publicație studentească „Buciumul” sub redacția lui Cezar Bolliac²⁵.

În țară tineretul studios constituia o prezență activă în mișcarea unionistă remarcându-se ca „tribuni” și „căzuși” în acțiunea de mobilizare a poporului la București în zilele de 22, 23 și 24 ianuarie 1859 care decideau unirea.

Înfăptuirea României de la 1859 trezise mari speranțe în inimile transilvănenilor. În numele lor studentul Pompiliu Piso publica în 1861 la Paris o lucrare științifică, prin informația sa, dar în același timp un manifest politic prin care se exprima hotărîrea românilor de a trăi într-o patrie unică și democratică.

Pentru edificarea acestui viitor comun, studenții români au simțit nevoia stringerii rîndurilor, a unei mai bune organizări. Apar ca urmare noi societăți legale, cu caracter cultural care puneau un deosebit accent pe cultivarea limbii române, tezaurul existenței noastre naționale. Cultivînd patriotismul militant, educînd tineretul în spiritul datoriei către patrie, conform programului revoluționar de la 1848, ele au pregătit calea spre 1 Decembrie 1918. O simplă enumerare a lor ilustrează bogata activitate a studențimii și a tineretului în general. Societatea literară a junimii studioase la Academia de drepturi și arhigimnaziul din Oradea Mare (1851), Societatea de lectură a studenților români (Satu Mare, 1859, Societatea literară și științifică (Viena, 1860), Societatea de lectură „Inocențiu Micu

²³ „Junimea română”, Paris, I, (1851), nr. 1, mai.

²⁴ Al. Cretzianu, *Din Arhiva lui D. Brătianu. Acte și scrisori din perioada 1840—1870*, vol. I, București, 1933, p. 263—264.

²⁵ *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, Edit. Acad. R.S.R., București, 1979, p. 109, 877.

Clain" de la Blaj (1864), Societatea de lectură „Ion Popazu" a junimeii studioase de la Institutul teologic-pedagogic al diecezei ortodoxe române a Caransebeșului, Societatea academică Petru Maior (Pesta, 1862), și numeroase altele.²⁶

Au apărut organizații pur studentești, sau naționale cu concursul direct al studenților și în România veche. Ele se inițiază cu oarecare întirziere în raport cu existența deja și consolidată a celor din exterior. Explicațiile trebuie căutate și în organizarea tîrzie a celor două universități de la Iași și București.

În Capitala țării, la 3/15 mai 1867 se inițiază simbolic o organizație „Transilvania" la propunerea studentului transilvănean I. Tacit, ca un strigăt de revoltă față de anexarea Transilvaniei la Ungaria. Ea își propunea „stringerea legăturilor de frăție între junimea studioasă din toate părțile românești", susținerea la studii în țările Europei latine a tinerilor din teritoriile românești asupra de statul dualist austro-ungar cu condiția revenirii lor în locurile de baștină pentru a-și servi nația.²⁷

Bucurîndu-se de conducerea marelui patriot Al. Papiu Ilarian ca președinte (1867—1873) și de sprijinul întregii națiuni, societatea care avea în frunte un comitet din care făceau parte și studenți, a întretinut cu burse în Franța, Italia și Belgia 166 tineri pînă în 1918.

Dintre ei s-au ridicat numeroși oameni de cultură și patrioți luptători pentru unitatea românească încă de pe băncile facultăților. S-a remarcat ca un propagator neobosit al cauzei române Ioachim C. Drăgescu, devenit colaborator apropiat al cărturarului italian filoromân Giovanele Vegezzi Ruscalla, inițiatorul primului seminar de limbă română în străinătate la Torino.²⁸ În 10 februarie 1869 tînărul student lansa românilor o adevărată chemare la luptă „Nu prin paciență, ci prin impaciență (revoluție) devin popoarele libere. Transilvania — sublinia el — e inima României, în ea pulsează bate viața „României viitorului" ... „să jurăm a muri pînă la unul decît a trăi în sclavie. Astfel vom putea ridica în Alba Iulia altarul unității, libertății și independenței române". Se pare că tot el inițiază atunci o societate secretă „Viitorul" pentru pregătirea revoluției naționale de eliberare.²⁹

În anii de după instaurarea dualismului austro-ungar se constituia la Viena în 1871, Societatea „România Jună" care continua activitatea pe o treaptă superioară, a mai vechilor organizații „Societatea literară și științifică" și „România". Un rol deosebit în apariția, organizarea și îndrumarea „României June" l-a avut Mihai Eminescu sosit la Viena în 1869.³⁰

²⁶ *Carmen Saeculare (1862—1912)* Memoriul jubiliar al Societății Academice „Petru Maior", Beiuș, 1912; Raport istoric general despre activitatea Societății Petru Maior a junimei române din Budapesta, 1877; V. Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, Edit. științifică, București, 1968, p. 142.

²⁷ Actele Societății Transilvania pentru ajutorul studenților români din Transilvania și părțile ei, Cartea a II-a, București, 1868, p. 47.

²⁸ I. Ionașcu, *Bucureștii și studenții transilvăneni*, în „Materiale de istorie și muzeografie", IX (1972).

²⁹ *Idem*, (anexe) p. 191, 193.

³⁰ Din ședințele Societății România jună în Mihai Eminescu. *Scrieri politice și literare. Manuscrise inedite și culegeri din ziare și reviste*, 1870—1877, vol. I, București, 1905.

Noua societate al cărei prim președinte a fost Ion Slavici, punea în practică o inițiativă mai veche a studenților români din Viena, cu privire la organizarea unei mari serbări naționale la Putna și a unui prim congres studentesc. Serbările ținute între 14/26 și 16/28 august 1871, la care au participat peste 3000 de români, din toate provinciile istorice românești, au fost cu adevărat o grandioasă manifestare a unității indestructibile românești. Vorbind în numele studenților, A. D. Xenopol invocându-l pe Ștefan cel Mare își exprima încrederea în realizarea totală a visului de unitate a românilor apreciind că atunci „cînd unirea minții și a inimii va fi încheiată, atunci politica va urma numaidecît din însuși mersul lucrurilor”³¹.

După încheierea serbărilor, la care au fost prezenți pe lângă tineri și mari personalități, inclusiv politice, au început lucrările congresului studentesc. Preocuparea sa dominantă a fost mai buna organizare, unificarea mișcării studentești într-o mare asociație, cu organizații locale și provinciale, cu comitete locale și provinciale legate prin unitate programatică, presă, congrese generale, periodice. Toate acestea subordonate ideii unei mai ample mobilizări a studențimii la viața și lupta națională.

Deși lucrările congresului nu se finalizau în sensul discuțiilor de mai sus, ca urmare a divergențelor ivite între participanți cu privire la tactică, el contribuia, ca și serbările la o activizare a luptei studentești cu deosebire în anii de sfîrșit ai secolului, în condițiile intensificării politicii de opresiune națională din Austro-Ungaria.

Se trecea chiar la o nouă etapă organizatorică, care depășea vechea formulă a asociațiilor cu caracter specific cultural. Aceasta era o urmare a extinderii influenței ideilor socialiste asupra mișcării studentești și a adîncirii luptei, prin mobilizarea întregii națiuni, pentru unitatea politică a tuturor românilor și pentru independență.

Mulți dintre tinerii plecați la studii în Apus ca și acel Teodor Diamant au devenit adepți și propagatori ai ideilor socialiste de diverse nuanțe. Preluîndu-le au încercat să le adapteze la nevoile și specificul românesc, pornind pe drumul lor novator și de la profundul democratism al revoluției române de la 1848—1849. Considerîndu-se virtuali urmași și mandatarii ai generației înaintașilor, făuritorii de țară nouă, studenții, și în special cei deveniți adepți ai socialismului, au socotit ca o datorie de onoare continuarea luptei pentru împlinirea integrală și mai ales pentru adîncirea aceluia program revoluționar de la 1848. Mișcarea socialistă, atît de puternică în rîndurile tineretului studios, are deci de la începuturile ei meritul de a fi preluat și prelucrat experiența înaintașilor și de a fi fundamentat creator, în noile condiții istorice dezideratele majore ale societății românești, libertatea totală, unitatea deplină și democrația adîncă.

Realizarea și consolidarea României moderne, printr-o operă reformatoare cuprinzătoare au creat un cadru propice pentru difuzarea deci și receptarea ideilor socialiste în societatea românească. Tineri români ca Mircea Rosetti, Vasile Conta, Zamfir Arbore, Gheorghe Panu, aflați la studii în Franța au devenit membri ai Internaționalei a I-a, iar un alt grup însemnat de studenți și absolvenți mediciști, mai ales din cei 900 participanți ca voluntari în războiul franco-prusian din 1870—1871, au

³¹ „Românul”, 20 august 1871.

luptat cu arma în mână în apărarea Comunei din Paris. Prezenți încă din 1870 printre membrii activi ai cluburilor revoluționare de la „College de France” sau de la „Școala de medicină” din Paris, 30 de români au devenit în 1871 comunarzi activi, remarcându-se printr-o eroică activitate, pe toată durata Comunei, inclusiv în singeroasa săptămână între 21—28 mai 1871. Toți cei 30 sînt caracterizați de documentele vremii drept oameni ai datoriei, iar despre caracterul Alexandru Cociu și M. Georgescu consemnau că ei „continuau a se expune /cu/ același devotament în timpul războiului civil. Dar nimic nu egala curajul pe care l-au arătat în cele opt zile de agonie ale Comunei adunînd răniții de pe stradă, protejați de un simplu drapel care adesea nu era respectat de gloanțe”³².

Reveniți în țară ei au făcut propagandă socialistă, mai întii în rîndurile tineretului studios, cuprins în puternice cercuri socialiste mai ales la București și Iași. Sub influența socialiștilor s-a amplificat și activitatea de organizare a studenților. Din inițiativa lor începea să activeze la București în ianuarie 1875 „Societatea studenților în medicină” condusă nemijlocit de studenții socialiști V. Manicea, C. Istrati, Al. Spiroiu, C. Stăuceanu ca președinți sau membri în comitetul de conducere, toți cu strînse legături cu C. Dobrogeanu-Gherea, N. Codreanu și dr. Russel, fruntași socialiști cunoscuți.

Loc de întîlnire permanentă a studenților cu socialiștii, prezenți de altfel la manifestările studențești și de la ședința „Societății” devenise restaurantul „Concordia”, luat în antrepriză de un socialist, probabil C. Dobrogeanu-Gherea și în incinta căruia fusese constituit un adevărat club studențesc de orientare socialistă³³.

Propaganda socialistă în rîndurile studenților era ușurată și de Societatea de cultură și solidaritate între studenți, cu activitate semilegală, dar care era dizolvată de autorități în 1877³⁴.

Ca organizație profesională științifică, Societatea studenților în medicină era utilă și procesului de învățămînt, ea reușind să se autodoteze cu o bibliotecă, un cabinet de lectură și un muzeu, o publicație proprie „Spitalul”, care din 1884 se intitula „Revista medicală”. În 1899 i se adăuga „Buletinul societății studenților în medicină”. Că era nu numai o societate profesională ci și patriotică s-a văzut în timpul războiului din 1877—1878 cînd membrii săi s-au înrolat ca voluntari. Este interesant de semnalat și faptul că ea a cooptat ca membri și studenții Facultății de științe și pe cei de la Școala Veterinară, stabilind legături și cu cei de la Iași. Chiar și cu asociațiile celor din Cluj, Cernăuți, Viena. Strînse raporturi de colaborare reușea să realizeze cu cei din Italia, cu medicinistii din Neapole, și prin intermediul socialiștilor refugiați din Rusia, au încercat să ajungă și la studenții din Petersburg³⁵.

La Iași, sub influența socialiștilor apărea în 1875 prima organizație studențească — Clubul — cu preocupări nu numai strict studențești ci

³² Gabriel Barbu, *Medicii români pe baricadele Comunei din Paris*, în „Magazin istoric”, 8/1967, p. 48.

³³ *Documente privind istoria României. Războiul pentru independență 1877—1878*, vol. I, partea I-a, Edit. Academiei, București, 1954, p. 576—581, 698—768.

³⁴ George Sabin, *Amintiri din războiul independenței*, București, 1912, p. 7—9.

³⁵ *Documente privind istoria României. Războiul de independență 1877—1878*, vol. I, partea I, București, 1954, p. 767.

și social-politice. Clubul a propagat gândirea materialistă, a militat pentru democratizarea învățămîntului și îmbunătățirea condițiilor de viață și învățămînt, împotriva șovinismului și antisemitismului. Tematica dezbatărilor ideologice din cadrul celor două organizații de la București și Iași, destinată cu deosebire problemelor de filozofie, vieții sociale, ilustrează de asemenea influența ideilor socialiștilor, despre care un participant la evenimente, Chiriac Ionescu, nota în 1882 că ele aveau un caracter organizat, regulat și că „se discutau cu mare aprindere și entuziasm ideile și teoriile socialiste care în mare parte erau pe placul spiritului tineresc plin de generațiune”³⁶.

Forța de mobilizare a socialiștilor s-a resimțit puternic și în anii războiului de independență. Societatea studenților în medicină hotărâ în ședința sa din 14 aprilie 1877 plecarea membrilor săi pe front³⁷.

În condițiile deschiderii ostilităților la Dunăre, un grup însemnat compus aproape în întregime din studenți socialiști solicita lui Carol Davilla, profesorul lor dar și șeful serviciului militar sanitar, plecarea imediată pe front, ca simpli soldați. Printre cei 14 se remarcă : Al. Tipariu, C. Stăucănu, C. I. Istrati, C. G. Manicea, M. Manolescu, Petre Lăzărescu, I. Corvin. La stăruința insistentă a lui C. Davilla s-au integrat însă în activitatea sanitară.

Aceleași sentimente patriotice determinaseră pe studenții transilvăneni din București să solicite guvernului, încă de la începutul lui 1877, constituirea unui batalion al studenților voluntari. Și deși entuziasmul și râvnă lor erau manifeste, în acțiunea de instruire militară rapidă inițiată cu ajutorul primăriei, în februarie 1877, guvernul liberal I. C. Brătianu era nevoit, la protestul Austro-Ungariei să-i îndemne spre înrolare individuală.

Cu toate acestea acțiunea de solidarizare cu România luptătoare, spre care se îndreptau toate speranțele românilor de peste Carpați, n-a putut fi stăvilită nici în rîndul studenților transilvăneni sau bucovineni. Nici întărirea pazei și militarizarea granițelor, nici intensificarea persecuțiilor de tot felul nu i-au putut demobiliza. În Bucovina un rol deosebit în organizarea mișcării de solidarizare cu România l-a avut Societatea „Arboroasa”, același rol îl juca „Iulia” la Cluj iar în alte părți ale imperiului austro-ungar, numeroase alte societăți studențești.

Atît „Iulia” creată în 1873 cît și „Arboroasa” apărută în 1875 își manifestaseră de la început orientarea dacoromâniștă. Întreaga lor activitate anterioară anului 1877, cu forme diverse de manifestare era orientată pe făgașul educării tineretului în vederea luptei pentru libertate, pînă la jertfa supremă³⁸.

Membrii „Arboroasei”, care îndrăzneau să arboreze stindardul național, într-o formă ușor schimbată, hotărâu să se înroleze în armata României, fapt pentru care s-a trecut la stringerea fondurilor necesare drumului. Plecarea spre București a primului grup de opt tineri voluntari

³⁶ *Societatea studenților în medicină, 1875-1915*, București, 1925, p. 11.

³⁷ Dr. Victor Gomolu, *Istoricul Societății studenților în medicină 1875-1915*, București, 1906. I. Șendrulescu, *Atitudinea studenților Universității din București față de războiul de independență din 1877-1878*, în „Analele Universității din București”, XVI (1967), p. 37.

³⁸ I. Lupaș, *Societatea studenților români „Iulia” din Cluj și activitatea membrilor ei*, în „Lumea universitară”, I, (1922) nr. 2-3.

era urmată de introducerea unui regim de teroare în universitatea din Cernăuți, de intentarea unui proces „Arboroasei” și întemnițarea a șase dintre fruntașii ei, printre care și Ciprian Porumbescu. Dispariția „Arboroasei” prin hotărâre oficială, nu însemna și încetarea luptei. Locul ei era luat de „Junimea română” care se bucura ca și prima de sprijinul moral și material al națiunii, al României.

Același sentiment al datoriei față de patria mamă s-a manifestat și în Transilvania în rindul societăților de tineret de tot felul de la Cluj, Sibiu, Baia Mare, Gherla etc. Ca urmare, numeroși studenți au luptat ca voluntari în armata română jertfindu-se alături de fiii satelor și orașelor din România vremii, pentru o cauză care era și a lor. Prima jertfă cădea la Calafat din rindurile tineretului studios. Constantin Popescu, fratele unui fruntaș al „Arboroasei” era un tânăr bucovinean dintr-o școală militară a Iașului. Pe front au ajuns și cei opt bucovineni veniți cu ajutorul „Arboroasei”. Ei au luptat la Plevna și Smîrdan dînd și jertfe de sine pentru cauza românească³⁹. Un grup constituit din 5 studenți, elevi, tineri funcționari din Transilvania, organizat în Făgăraș, ajungea la București după traversarea Carpaților în condiții dramatice, pentru a se înrola în armata română. Sint cunoscuți pentru eroismul dovedit în campania militară din Balcani studenții transilvăneni Vicențiu Grama, Adam Hențescu și alții⁴⁰.

Studenții veniți din toate părțile teritoriului național au demonstrat pe front vitejia caracteristică strămoșilor lor. Dintre mediciniștii bucureșteni, primul care se distingea în Valea Plingerii era George Sabin citat prin ordin de zi și decorat cu „Virtutea militară”. Au primit distincții pentru curajul cu care au acționat la Plevna și alții printre care O. I. Istrati, transilvăneanul M. Grancea, rănit de două ori, decorat cu „Virtutea militară” și „Steaua României”⁴¹. Eroic s-au comportat în cele mai grele bătălii ale războiului la Plevna și Vidin studenții Sabin Niculescu și Al. Spiroiu, I. Uziel, I. Apostoleanu, unii pierzîndu-și viața în timp ce-și făceau datoria.

Formele de manifestare ale solidarității naționale au fost diverse și nu exista suflet de român care să nu vibreze la chemarea patriotică. Studenții au participat la strîngerea fondurilor bănești și materiale pentru armată și Crucea Roșie română. Comitete de studenți s-au constituit în acest scop la Cernăuți, Budapesta, Viena, Graz, Berlin, Paris etc. O susținută activitate în acest sens avea loc la București și Iași. În acest ultim oraș o studentă, Sofia Balasan se remarcă ca o neobosită activistă a Comitetului Central de femei condus de Maria Roznovanu în scopul amintit⁴².

³⁹ Ion Nistor, *Consecințele războiului nealtrnării pentru românii din Bucovina și Basarabia în Războiul nealtrnării*, București 1927.

⁴⁰ Liviu Maior, *Transilvania și războiul pentru independență 1877–1878*, Edit. Dacia, Cluj, 1977, p. 34, 36; Sextil Pușcariu, *Răsunetul războiului pentru independență în Ardeal, în Războiul nealtrnării, 1927*, p. 205–206; Mugur Mos, *Războiul de independență, cauza întregii națiuni române. Aportul Transilvaniei și Banatului, în Din lupta poporului român pentru independență*, București, 1977, p. 150–153.

⁴¹ Liviu Maior, *op. cit.*, p. 40.

⁴² Biblioteca Academiei R.S.R., fond msse, *Actele Comitetului central de doamne de la Iași*, vol. I, 1877–1878, f. 234.

De asemenea, cu elanul specific al tinereții, studenții au animat pe întreg teritoriul național serbările organizate în cinstea victoriilor militare. Studenții contribuieră și ei la înălțarea României în rîndul statelor suverane.

DES TRADITIONS DÉMOCRATIQUES ET PATRIOTIQUES
DE MOUVEMENT ESTUDIANTIN DE ROUMANIE
(1821—1877)

RÉSUMÉ

L'étude présente brièvement l'apparition et l'activité du mouvement estudiantin organisé pendant les années de la période moderne, son apport à l'édification de l'Etat unitaire et indépendant.

L'analyse de l'activité déployée par les étudiants de Roumanie révèle l'existence de la solidarité nationale d'action estudiantine, autour du programme national, l'étroit et permanent rapport entre les étudiants de Roumanie de l'époque et les organisations estudiantines des territoires temporairement soumis à la domination étrangère ou celles créées par les Roumains dans les grands centres universitaires européens.

L'influence exercée par les socialistes sur le mouvement estudiantin, qui s'est accrue notamment à la veille et après la guerre d'indépendance a déterminé l'intensification du mouvement étudiants, dans le sens de l'extension de sa capacité organisationnelle en vue de la mobilisation de la masse d'étudiants à la lutte pour le renouveau, le progrès et l'indépendance.

100 de ani de la nașterea lui Nicolae Titulescu

NICOLAE TITULESCU — DIPLOMAT PATRIOT, LUPTĂTOR ÎMPOTRIVA FASCISMULUI, PENTRU APĂRAREA INDEPENDENȚEI ȘI SUVERANITĂȚII NAȚIONALE (OPINII EXTERNE)

DE

OLIMPIU MATICHESCU

Raportat la pericolul fascist, a cărui recrudescentă va înregistra o puternică creștere ca urmare a acaparării puterii politice de către naziști în Germania, anul 1933 înregistrează și primele luări de poziție de mai mare amploare și manifestări de solidaritate cu poporul român din partea opiniei publice democratice și progresiste din străinătate, în legătură cu politica revizionistă care a însoțit ca un corolar ascensiunea fascismului pe plan internațional. În același context, oameni politici, publiciști și alți reprezentanți ai opiniei publice de peste graniță au relevat și au apreciat eforturile deosebite depuse pentru combaterea acestor pericole, pentru apărarea integrității și independenței României de către eminentul om politic și diplomat român Nicolae Titulescu.

Tratatul pentru încheierea cunoscutului „Pact cvadripartit”¹, început la 19 martie 1933 prin vizita făcută în capitala Italiei fasciste de către premierul britanic MacDonald, au constituit un moment aparte în acest sens. Ecou deosebit a avut poziția adoptată de statele Micii Înțelegeri în presa din Franța. Soarta popoarelor europene nu putea fi lăsată la discreția nimănui, în afara voinței popoarelor respective, sublinia „Le Journal”, relevând contribuția de prim ordin pe care Nicolae Titulescu, ministrul de externe român, o aducea la acțiunea pe plan internațional pentru respectarea principiilor care prezidau activitatea „Societății națiunilor”².

Pactul celor patru a avut ecou defavorabil și în cadrul opiniei publice din S.U.A. Comentând evenimentele, ziarul „New-York Times” sublinia că el subminează grav statu-quo-ul politic postbelic în defavoarea statelor grupate de Mica Înțelegere. De aici și poziția intrasingentă adoptată de ministrul de externe român, pe care ziarul o aproba. „Mica Înțelegere și-a declarat opoziția față de planul Mussolini — se arăta în acest sens. Ea obiectează în special contra politicii revizioniste de la baza acestui plan (...). E adevărat că d-l MacDonald vorbind în Camera Comunelor a cău-

¹ Vezi detalii la Gheorghe Matei, *Dezarmarea în contextul problemelor internaționale și atitudinea României (1919—1934)*, București, 1971, p. 191—204.

² „Le Journal” din 31 martie 1933.

tat să calmeze sentimentele lor tulburate, promițându-le că nici un acord dintre cele patru puteri nu va încălca interesele vreunei țări mici. Dar Mica Înțelegere nu se consideră o țară mică, cu cei 50 de milioane de locuitori, legați de scopuri comune, care trăiesc înăuntrul frontierelor ei”³.

Spiritul militant și progresist pe care îl promova România pe planul vieții politice internaționale, prin intermediul lui Nicolae Titulescu, împotriva fascismului, revizionismului și pentru apărarea păcii între popoare a fost remarcat și apreciat din nou de către opinia publică din diferite țări cu prilejul încheierii Convenției de definire a agresorului, din iulie 1933, propusă de U.R.S.S., și susținută de România. Ținând seama de contribuția de primă importanță pe care ministrul de externe român a adus-o la încheierea acordului de la Londra de definire a agresorului, literatura politico-juridică l-a consemnat sub denumirea de *Convenția Litvinov — Titulescu*⁴.

Tratatul și în final înfăptuirea Înțelegerii Balcanice (februarie 1934), obiectivele antirevizioniste pe care țările aliate (România, Turcia, Grecia și Iugoslavia) le puneau la baza existenței sale, au constituit prilej nou de afirmare pe plan extern a sentimentelor de sprijin și solidaritate de care se bucura poporul român, eforturile sale de a stăvili ascensiunea pericolului fascist și revizionist, pentru apărarea independenței și suveranității naționale. Declarațiile favorabile cu care a fost primită crearea Înțelegerii Balcanice din partea unor diplomați și purtători de cuvânt ai guvernelor din U.R.S.S., Franța, Belgia, Elveția — în contrast cu vizibila nemulțumire și iritare cu care primiseră vestea statele fasciste — au fost completate de voci mai puțin oficiale, dar la fel de bine intenționate, care felicitau poporul român, pe ministrul de externe Nicolae Titulescu în mod particular (în contextul unor articole de presă, care au apărut în această perioadă în diverse cotidiane din străinătate), pentru noua victorie obținută, alături de celelalte popoare balcanice, împotriva revizionismului agresiv⁵.

Ziarele democratice din Grecia, de pildă, evidențiau legătura directă existentă între cele două organisme regionale de luptă împotriva revizionismului — Mica Înțelegere și Antanta Balcanică.

Într-un raport din 12 aprilie 1934, Legația României din Atena comenta articolul intitulat *Revizuirea tratatelor*, publicat în ziarul „Athinaika Nea”, remarcând în contextul poziției antirevizioniste pe care cotidianul o adopta — prestigiul de care se bucură în Grecia Nicolae Titulescu, eforturile sale pentru închegarea și consolidarea unității de acțiune antifasciste și antirevizioniste a statelor care intrau în componența organizațiilor amintite⁶. „Pentru Mica Înțelegere, nu are ființă o chestiune de revizuire a tratatelor — sublinia ziarul. Teza aceasta a Micii Înțelegeri — și aceasta trebuie să o înțeleagă bine și toate statele Peninsulei

³ „New-York Times” din 27 martie 1933.

⁴ Gh. Matei, *op. cit.*, p. 230—251.

⁵ Vezi detalii la Cristian Popișteanu, *România și Antanta Balcanică*, București, 1971; Eliza Campus, *Înțelegerea Balcanică*, București, 1972; D. Tuțu, *Problema securității colective în sud-estul Europei și politica externă a României (1933—1937)*, în *Probleme de politică externă a României (1919—1939)*, p. 171—217.

⁶ Arhiva Istorică Centrală (în continuare A.I.C.), fond Ministerul Propagandei Naționale, *Presa externă*, dosar 258, f. www.dacoromanica.ro

Balcanice, este și părerea Înțelegerii Balcanice. Revizuirea tratatelor nu este o chestiune de discutat”⁷.

La rindul său, ziarul „Proia” îl aprecia pe Nicolae Titulescu drept „Nestorul politicii externe a României”, în timp ce „Kathimerini” scria că „în afara și pe deasupra partidelor (din România — *n.n.* — *O.M.*) puternica figură a domnului Titulescu a asigurat statornicia politicii externe, unde a obținut rezultate strălucite”⁸.

Relevind locul pe care România îl ocupă în Europa centrală, influența sa determinantă în cadrul Micii Înțelegeri și a Pactului Balcanic, în sfârșit, forța morală pe care politica sa externă o reprezenta pentru menținerea statu-quoului și a păcii în Europa, cotidianul de limbă franceză „Le Messenger d’Athenée” aprecia că atitudinea antirevizionistă a poporului român, așa cum fusese ea definită în discursul pronunțat în parlamentul țării de Nicolae Titulescu, se baza pe trei argumente esențiale: juridice, politice și morale⁹.

Aceleași argumente și drepturi istorice incontestabile, apreciate de ziarul atenian drept „cuiasă care apără frontierele românești contra revizuirii”¹⁰, vor fi întinse în raportul Legației României din Paris, trimis lui Nicolae Titulescu în iunie 1934, referitor la mișcarea de solidaritate cu poporul român ce se dezvoltă treptat în cadrul opiniei publice democratice din Franța, în contextul luptei împotriva politicii agresive și revizioniste pe care o practicau pe plan internațional statele fasciste¹¹.

Speculațiile tendențioase pe care le vehiculau în propagandă lor statele fasciste și revizioniste, în privința unei așa-zise orientări antisovietice pe care ar fi promovat-o țările Micii Înțelegeri în politica lor externă au constituit, în această epocă, motiv nou de demascare și combatere a oricăror pretenții de revizuire a tratatelor de pace postbelice și de relezare a meritelor deosebite pe care și le câștigase diplomatul român Nicolae Titulescu în fața opiniei publice internaționale în calitatea sa de militant nedezmințit împotriva politicii agresive și revanșarde a statelor fasciste. Astfel, adoptînd atitudinea de protest împotriva propagandei tendențioase pe care o făceau statele fasciste pe marginea vizitei premierului român Gheorghe Tătărăscu în Iugoslavia (octombrie 1934), a discuțiilor pe care le-a purtat cu acest prilej cu premierul Stoiadinovici — interesînd relațiile bilaterale dintre cele două state vecine și prietene și necesitatea consolidării Micii Înțelegeri — cotidianul francez „Journal des Debats” sublinia că statele Antante nu înțelegeau să se asocieze la politica anticomunistă a țărilor fasciste. „Nu credem în știrile ziarelor (fasciste — *n.n.*, *O.M.*) că dl. Tătărăscu s-ar fi dus la Belgrad spre a îndruma cu dl. Stoiadinovici Mica Înțelegere într-un spirit ostil Rusiei sau de neîncredere față de Franța. Există, slavă domnului, mai mult realism la oamenii de stat români și iugoslavi care știu că dacă există trei țări hotărîte să nu tragă niciodată spada împotriva Rusiei, ele sînt Cehoslovacia, Iugoslavia și, în ciuda divergențelor interne mai marcante, România”. Această poziție politică realistă era determinată, așa după cum sublinia ziarul francez,

⁷ *Ibidem.*

⁸ *Ibidem*, f. 128.

⁹ „Le Messenger d’Athenée” din 13 aprilie 1934.

¹⁰ *Ibidem.*

¹¹ A.I.C., fond Ministerul Propagandei Naționale, *Internd*, dosar 314, f. 18—24

de faptul că statele Micii Antante înțelegeau foarte bine că „din partea Germaniei vine întotdeauna amenințarea cea mai de temut pentru independența și frontierele lor”¹².

Referindu-se la „realismul oamenilor politici români”, cotidianul francez, mai sus citat, avea în vedere, în primul rând, pe Nicolae Titulescu. Eforturile sale pentru o apropiere politică a României față de Uniunea Sovietică, cit și intransigența pe care o manifesta față de fascism și pretențiile revizioniste erau deja de multă vreme cunoscute și apreciate la măsura celei mai înalte valori în cadrul opiniei publice progresiste și democratice din străinătate.

Sînt interesante din acest punct de vedere și comentariile pe care le găsim în această perioadă în presa antifascistă din Belgia. „Grenz Echo”, organ de limbă germană al partidului catolic din Eupen-Malmedy, comenta, de pildă, în felul următor un discurs revizionist pronunțat de premierul maghiar Gömbös în localitatea Szolnok: „Eminentul ministru de externe al României, domnul Titulescu, un sincer prieten al păcii, a îndreptat în repetate rânduri la adresa guvernului din Budapesta, cuvintele « Revizionism înseamnă război ». La fel de clar s-a exprimat de multe ori și ministrul Cehoslovaciei, domnul Beneș. Precum se vede aceasta nu folosește la nimic. Domnii din Budapesta nu se pot instrui. Ei doresc reîntoarcerea situației care se exprima prin aceea că o mină de magnăți maghiari dominau peste milioane de oameni de alte naționalități ca: români, ruteni, slovaci și croați. Ungurii *, care se iau așa de bucuroși după pilda Berlinului, ar trebui însă să se gîndească că răbdarea Europei poate să aibe, într-o zi, un sfîrșit”¹³.

Opinia publică din U.R.S.S. și-a manifestat, la rîndul său, în această epocă dezacordul față de politica revizionistă a statelor fasciste și, implicit, acordul la politica externă realistă promovată de marele om politic și diplomat român. Făcîndu-se ecoul acestei atitudini, care era în același timp poziția oficială a guvernului sovietic, de solidaritate cu popoarele amenințate de fascism și revizionism, ziarul „Pravda” publica, în iulie 1935, un articol antirevizionist intitulat *Umbra habsburgilor deasupra Austriei*¹⁴.

Hotărîrea guvernului austriac de a abroga legile adoptate la sfîrșitul războiului mondial împotriva fostei familii imperiale — și a-i reda, în consecință, lui Otto de Habsburg veniturile materiale ale întregii averi, apreciată la suma de 2,5 miliarde de șilingi, cit și permisiunea de a reveni în țară — era apreciată și condamnată de cotidianul sovietic drept un act de încurajare a fascismului și revizionismului împotriva țărilor Micii Înțelegeri¹⁵. „Hotărîrea guvernului austriac — scria „Pravda” — dovedește nu numai că politica internă a guvernului Schuschingg poartă un caracter reacționar, fascist. Această hotărîre are și semnificație internațională, atingînd interesele unui șir de țări din sud-estul Europei”¹⁶.

¹² „Journal des Debats” din 24 octombrie 1934.

* Evident este vorba de clasele dominante, de guvernânții horthyști și nu de masele muncitorești din Ungaria, ostile fascismului și politicii revizioniste.

¹³ „Grenz Echo” din 31 ianuarie 1935.

¹⁴ „Pravda” din 9 iulie 1935.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem.

Continuînd şirul comentariilor, ziarul sovietic scria că hotărârile menţionate constituiau un prim pas spre o viitoare încercare de restaurare a monarhiei habsburgice în Austria şi apoi extinderea sa în Ungaria¹⁷. Zvonurile care circulau în legătură cu o consfătuire secretă ce ar fi avut loc la Budapesta¹⁸, între von Papen, ministrul Germaniei naziste în Austria, Schuschingg şi Gömbös, premierul guvernului horthyst trebuiau luate în considerare, avertiza „Pravda”, „întrucît toate încercările de revizuire teritorială vor fi îndreptate în primul rînd împotriva Cehoslovaciei, Iugoslaviei şi României”¹⁹.

Măsurile energice pe care statele Micii Înţelegeri le-au adoptat în contextul acestei probleme, hotărîrea lor fermă de a transpune în fapt clauza mobilizării armate în cazul restauraţiei habsburgice, au evidenţiat din nou marea personalitate politică a ministrului de externe al României, Nicolae Titulescu. Alegerea României în calitate de membru permanent în Consiliul Ligii Naţiunilor (17 septembrie 1935) cu o mare majoritate de voturi, reflectă tocmai prestigiul, aprecierea de care se bucura în această epocă poziţia antifascistă şi antirevizionistă promovată de România în mod constant în politica sa externă, contribuţia personală pe care omul politic român o aducea în acest sens. Comentînd evenimentul, ziarul „Dimineaţa” relatează că „l'Echo de Paris” sublinia că prin această hotărîre forumul internaţional „a voit să facă o manifestare excepţională omului de stat român, care reprezintă cu cea mai mare inteligenţă, elocvenţă şi putere, lupta naţiunilor mici contra imperialismului revizionist”²⁰.

La rîndul său, „le Petit Parisien” (citat în acelaşi comentariu publicat de „Dimineaţa”) scria: „Omagiile comunităţii naţiunilor se adresează nu numai ţării care a dat, în mod constant, proba sentimentelor sale nobile şi pacifice, dar şi prestigiului excepţional al reprezentantului ei, domnul Titulescu, care lucrează la Societatea Naţiunilor de la obîrşie şi continuă să se bucure pe ţărmul lacului Lemman de cea mai mare şi călduroasă popularitate”²¹.

Acelaşi lucru va fi subliniat două luni mai tîrziu, în noiembrie 1935, de către omul politic danez I. Host, fost ministru al Danemarckii la Praga şi Varşovia. Cu prilejul unei conferinţe „de mare succes” — după cum se preciza în informarea trimisă autorităţilor din Bucureşti de către Legaţia României din Copenhaga — I. Host a subliniat în repetate rînduri aportul deosebit pe care Nicolae Titulescu îl aducea la promovarea poziţiei antifasciste şi antirevizioniste a Micii Înţelegeri, citînd şi rolul pe care îl avea acest organism politic regional pentru menţinerea păcii în Balcani²². Combătînd cu dovezi precise aserţiunea tendenţioasă că Mica Înţelegere ar fi un „instrument de război”, vorbitorul a subliniat că, dimpotrivă, „ei se datoreşte în primul rînd menţinerea păcii în Europa centrală” şi că „Asigurîndu-şi un loc în Consiliul Societăţii Naţiunilor, izbutind să potolească în mod paşnic tendinţele revizioniste, colaborînd efectiv la

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ „Pravda” cita, în acest sens, o informare apărută în ziarul fascist italian „Lavoro Fascista”, potrivit căreia consfătuirea amintită ar fi avut loc în ziua de 21 iunie 1935.

¹⁹ „Pravda” din 9 iulie 1935.

²⁰ „Dimineaţa” din 19 septembrie 1935.

²¹ Ibidem.

²² A.I.C., fond Ministerul Afacerilor Externe, Dosar 24, f. 79—80.

opera de destindere a Genevei, Mica Înțelegere a cucerit pe plan mondial prestigiul de mare putere, ea meritând recunoștința tuturor spiritelor pacifice”²³.

Autoritatea politică de care se bucura Nicolae Titulescu în contextul luptei împotriva primejdiei care amenința integritatea teritorială și independența națională a statelor din Balcani, din partea țărilor fasciste și revizioniste, a fost remarcată și de presa muncitorească din Danemarca. „Social-Demokraten”, de pildă, se referea la eforturile pe care le făcea Germania nazistă pentru destrămarea înțelegerilor politice regionale, în care erau încadrate România și Iugoslavia, pentru îndepărtarea lor de la politica tradițională filo-franceză și de apărare a statu-quoului teritorial postbelic²⁴. În cazul României, oficiosul social-democraților danezi sesiza (în sens critic) sprijinul direct pe care hitleriștii îl primeau din partea fasciștilor români, în primul rînd din partea membrilor Gărzii de Fier²⁵, agentură a Germaniei naziste în România căreia, după cum este binecunoscut, spre deosebire de alți politicieni burghezi, reacționari, Nicolae Titulescu îi declarase război deschis în arena confruntărilor politice interne.

Aceeași atitudine potrivnică și dăunătoare intereselor naționale fundamentale ale țării, pe care o aveau fasciștii din interiorul României, constituie obiect de rechizitoriu într-un articol publicat în „La Gazette Roumaine”, organ de presă care apărea la Paris, în limba română și franceză. Ziarul își propunea să analizeze divergențele interne care contrapuneau pe diverși membri ai guvernului liberal în domeniul politicii externe și care primejduiau interesele naționale ale poporului român²⁶. Pornind de la discuțiile care au avut loc în parlament, pe marginea acelor părți din mesajul regal care se refereau la politica externă a României, se constata existența unei opoziții între președintele Consiliului de miniștri, Gheorghe Tătăreanu și Nicolae Titulescu, în privința atitudinii antifasciste și antirevizioniste pe care ministrul de externe român o promova în cadrul Ligii Națiunilor²⁷. Exista, în această direcție, o similitudine curioasă între opiniile primului ministru și cele exprimate de la tribuna parlamentului de bătrînul antisemit A. C. Cuza, cunoscut pentru atitudinea sa obeisantă față de dictatorii fasciști. Amîndoi propovăduiau limitarea atitudinii antifasciste și antirevizioniste a lui Nicolae Titulescu la problemele care aveau în vedere, în mod exclusiv, „interesele României”²⁸.

Atare tendințe erau deosebit de periculoase și nu puteau sluji cîtuși de puțin intereselor naționale ale poporului român, deoarece era cel puțin naiv să consideri că o Austro-Ungarie reconstituită — printr-un revizionism pe care România l-ar fi tolerat pentru că s-ar fi realizat în dauna altor popoare — nu și-ar întoarce de îndată privirile și forțele agresive către ținuturile românești, mereu revendicate. „E doar lămurit că *revi-*

²³ *Ibidem*, f. 80.

²⁴ Comentariu al Legației României din Copenhaga, din 27 septembrie 1935 (*Ibidem*, f. 75—77).

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ „La Gazette Roumaine” din 17 decembrie 1935. (Articolul este reprodus din cartea lui Valter Roman, *File din trecut*, Edit. militară, București, 1971).

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.

zionismul este un tot care nu poate fi tolerat într-unele din țelurile sale, care nu te ating, și condamnat în celelalte, ci numai acceptat sau respins în întregime — se preciza în acest sens. Or, a accepta revizionismul, înseamnă a accepta războiul, care trebuie să-i servească inevitabil de instrument, înseamnă a face în chip voit sacrificiul hotarelor țării, întru apărarea țării nici pactele renegate, nici Liga contestată nu vor interveni”²⁹.

Indubitabil, realismul unei asemenea politici de bun simț, pe care o promova Nicolae Titulescu cu sprijinul tuturor forțelor patriotice, anti-fasciste și democratice din România, era recunoscut și apreciat de cercuri largi ale opiniei publice internaționale. Astfel, comentînd fenomenul recrudescenței revizionismului horthyst, manifestat cu prilejul vizitei pe care premierul Gömbös a făcut-o la Berlin, „Gazette de Lausanne” (1 octombrie 1935) scria : „Înțelegem că Ungaria, odinioară atît de puternică în cadrul Imperiului austro-ungar, cu greu se poate împăca cu această situație. Dar în destinul ei actual nu este nici un dram de nedreptate și acțiunea ei revizionistă nu poate fi aprobată”³⁰.

În aceeași zi, ziarul „La Democratie” din Délémont publica articolul intitulat *România și revizionismul*, care condamnă revizionismul horthyst, propaganda sa lipsită de argumente în privința tratamentului ce se aplica naționalității conlocuitoare maghiare din România. „Este foarte probabil că nu toate vor fi în cea mai perfectă ordine în provinciile românești — reflecta ziarul pe marginea situației generale a maselor muncitoare din România acelei epoci — să nu se uite însă că un pacifist de notorietate cum este lordul Robert Cecil a recunoscut că libertatea acordată maghiarilor din România este cu mult mai largă decît prevăzuse Tratatul de la Trianon”³¹.

Reluarea legăturilor diplomatice dintre România și U.R.S.S., (1934) și strădaniile ulterioare depuse de omul de stat român Nicolae Titulescu în vederea încheierii unui pact de neagresiune între România și Uniunea Sovietică, opoziția internă pe care grupările fasciste o făceau acestei politici de interes național, au fost comentate în numeroase luări de poziție verbale, declarații și mai cu seamă în presa democrată și antifascistă din Occident. „Politica de prietenie cu U.R.S.S. — se arăta în articolul intitulat *Pacea la răsărit*, publicat de „La Gazette Roumaine” pe marginea unui discurs parlamentar pronunțat de Nicolae Titulescu — e un comandament al geografiei, căci soarta a voit ca această țară de 170 000 000 de locuitori să se afle la hotarele noastre; este în același timp un comandament al istoriei, căci istoria n-a înregistrat niciodată un război între poporul român și poporul rus”³².

O alianță a României cu U.R.S.S. ar fi întărit în mod considerabil șansele țării în lupta contra politicii agresive și revizioniste a statelor fasciste. Avînd în vedere acest obiectiv major al politicii externe românești, apăsarea cu totul de neînțeles și extrem de dăunătoare opoziția de principiu și strădaniile de a combate această politică, pe care tocmai le

²⁹ Ibidem.

³⁰ A.I.C., fond Ministerul Propagandei Naționale, *Presa externă*, dosar 658, f. 190—191.

³¹ Ibidem.

³² „La Gazette Roumaine” din 20 ianuarie 1936.

afișa în străinătate politicianul liberal Gheorghe Brătianu ³³. „Dușmanul fanatic al lui Titulescu, George Brătianu, care e împotriva unui tratat româno-sovietic și pentru o apropiere de Germania ține acum conferințe la Berlin”, nota în acest sens ziarul danez „Politiken”, exprimându-și speranța că planurile sale nefaste vor da greș, prevalând, spre binele popoului român, înțelepciunea unei apropieri politice față de marele vecin de la răsărit ³⁴.

La rindul său, corespondentul din Londra al lui „Berlingske Tiden-de”, cotidian de mare tiraj din Copenhaga, constata că „Un pact între Rusia și România ar fi un triumf pentru politica domnului Titulescu și ar zădărnici eforturile Germaniei de a face din România un fel de stat vasal, prin care ar putea îndrepta un atac împotriva Sovietelor” ³⁵.

Agitațiile fasciste, de inspirație hitleristă, de genul celor care au avut loc pe străzile Bucureștiului în vara anului 1936 *, au produs derută și confuzie în cercurile politice antifasciste și democratice din diferite țări în legătură cu orientarea politică a României. Și aceasta tocmai în perioada cînd Nicolae Titulescu angajase țara în tratativele de la Montreaux, menite a-i întări poziția pe plan internațional în confruntarea cu pericolul fascist și revizionist, printr-o înțelegere cu Uniunea Sovietică. „Incidentele din țară au pus aici pe mulți pe gînduri — scria din Paris, la 21 iulie 1936, diplomatul român Dianu, într-o scrisoare adresată regelui Carol II, comentînd situația nefastă creată pentru prestigiul României de tulburările fasciste anunțate — și argumentul peremptoriu a fost: dacă cu cenzura s-a scris la Dv. ce s-a scris (referitor la incidentele comentate — *n.n.* O.M.) darmite ce o fi în realitate” ³⁶.

Dînd glas amărăciunii pe care o încerca la rindul său, Nicolae Titulescu s-a plîns neconținut forurilor guvernamentale din țară, invocînd greutățile pe care le întîmpina pe plan extern ca urmare a agitațiilor zgomotoase, dar fără bază de masă și fond problematic real, care aveau loc în România ³⁷. Toleranța prelungită a guvernului față de excesele amintite crease în străinătate impresia artificială că mișcarea legionară din România era mult mai puternică decît se credea și că urmare a acestei stări de fapt, orientarea politică a României spre Germania nazistă era doar o chestiune de timp. „Luptele noastre interne — scria Titulescu regelui în iunie 1936 — continuă să aibă pe scena internațională un ecou din ce în ce mai nefavorabil și să mă pună ca ministru al afacerilor străine într-o poziție din ce în ce mai grea” ³⁸.

³³ *Ibidem*.

³⁴ Articolul este intitulat *Zile hotărîtoare pentru viitorul Europei* („Politiken” din 2 februarie 1936).

³⁵ Citat după referatul Legației Românele din Copenhaga, trimis lui Nicolae Titulescu în ziua de 4 februarie 1936 (A.I.C., fond Ministerul Propagandei Naționale, *Presa externă*, dosar 24, f. 85).

* Bände de huligani fasciști s-au dedat la acte provocatoare, împiedicînd difuzarea presei democratice și organizînd chiar distrugerea ei în mod public, prin ardere, după modelul hitlerist.

³⁶ A.I.C., fond *Casa Regală*, dosar 99/1936, f. 8.

³⁷ Vezi detalii în această privință la Ion M. Oprea, *Nicolae Titulescu*, Edit. științifică, București, 1966, p. 268—270, 356—358.

³⁸ A.I.C., fond *Casa Regală*, dosar 98/1936, f. 1.

Aflat la Geneva, Titulescu fusese interpelat de ministrul de externe francez Yvon Delbos, care îi mărturisise îngrijorarea față de evoluția situației din România ³⁹.

Era o intervenție personală și amiabilă a ministrului francez de externe; exagerată, poate, în multe privințe în aprecierea evenimentelor din România, dar totuși de bună credință. Aceasta a fost de altfel și maniera în care N. Titulescu a informat guvernul român, prin telegrama cifrată din 27 iunie 1936, adăugând, după cum era și firesc, opiniile sale personale în sensul unor măsuri mai energice și eficiente împotriva exceselor legionarilor. Gheorghe Tătăărăscu a înțeles însă să atribuie intervenției lui Delbos, în mod forțat sensurile unui ipotetic demers oficial al guvernului francez și să afișeze, ca urmare, atitudinea conducătorului de stat afectat în bunele intenții ale guvernului pe care îl prezida ⁴⁰.

Dovedind maturitatea politică binecunoscută — și lăsând la o parte notele de nemulțumire personală pentru tonul jignitor și aluziile lipsite de deferență la adresa persoanei sale, proferate de Gheorghe Tătăărăscu, telegrama de răspuns a lui *Nicolae Titulescu* constituie un exemplu al felului în care se cereau promovate în acea epocă adevăratele interese naționale ale poporului român. „Eu am împărtășit guvernului din care fac parte durerea ce am încercat față de concluziile inexacte ce se trag din anumite fapte la noi — preciza din nou diplomatul român. Dacă pe urma acestui drept al meu de a împărtăși colegilor mei și ce se întimplă și ce presimt personal, în loc să se tragă concluziunea unei încetări a luptelor interne de la noi, care sînt unicul izvor al știrilor alarmante de peste graniță, mi se indică pînă la virgulă felul cum trebuie să procedeze . . . , telegrama Dv. comportă pentru mine consecințe pe care le pricep și pe care nu refuz deloc să le trag. Din știrile trimise azi după amiază, o telegramă similară cu cea privitoare la Yvon Delbos, cu privire la convorbirea mea cu Litvinoff, veți vedea că raporturile noastre cu U.R.S.S. s-au înrăutățit, încît am fost obligat să fac declarațiuni peste care cred că nu se pot suprapune altele mai tari. Învățămîntul ce trebuie să tragem din cele întimplante este necesitatea restabilirii cît mai grabnice a păcii (în interior — n.n. *O.M.*) atît de necesară iar nu deschiderea unui război diplomatic cu țările cu care lucrăm mai aproape. În ce mă privește veți recunoaște că pentru că anumite evenimente interne îmi aduc lovituri din afară, nu este o rațiune ca să primesc ca compensațiune și lovituri din lăuntru” ⁴¹.

Este astăzi unanim recunoscut în literatura istorică de specialitate că eforturile depuse de Nicolae Titulescu pentru împiedicarea ascensiunii spre putere a Gărzii de Fier, conflictul care s-a creat ca urmare a acestui fapt între el și cabinetul liberal — în spatele căruia vom găsi atitudinea duplicitară față de Garda de Fier a regelui Carol al II-lea, ambițiile sale personale — au contribuit în bună parte, alături de intrigile și presiunile statelor fasciste, la îndepărtarea marelui diplomat și patriot român de la conducerea politicii noastre externe. Maniera brutală, fără precedent în care a fost concediat, în ziua de 29 august 1936, cauzele sale incerte, multă vreme fără explicație plauzibilă, au determinat vii comentarii în opinia

³⁹ *Idem*, dosar 95/1936, f. 1—6.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 2.

⁴¹ A.I.C., fond Ministerul Propagandei Naționale, *Presa externă*, dosar 479, f. 84—85; dosar 741, f. 45—53.

publică internă și în aceeași măsură peste granițele țării. Există, în presa democrată din multe țări, o adevărată literatură consacrată acestui eveniment și care, cu excepția ziarelor de dreapta fasciste, aduc elogiul diplomatului român și văd în îndepărtarea sa nu numai un pericol la adresa poporului român, dar și un nou și însemnat ascendent al statelor fasciste în viața politică internațională. Iată ce se arăta, în acest sens, în primele comentarii ale presei americane, redată telegrafic într-un raport al Legației române din capitala S.U.A. : „Evening Star» (Washington) din 30 august 1936 subliniază că formarea noului guvern român fără Titulescu se datorește situației interne create de agitațiile fasciste cât și politicii sale externe : «New York Star» din 30 august 1936 subliniază că eliminarea lui Titulescu din guvern n-a surprins pe nimeni, pe cei care știau ce sforțări a făcut el pentru dizolvarea organizațiilor germano-file, sforțări care s-au lovit de rezistența primului ministru ; ... «Washington Post» din 31 august subliniază că îndepărtarea lui Nicolae Titulescu se datorează deosebirilor de vederi dintre el și primul ministru în problema dizolvării organizațiilor teroriste și că Germania a văzut în Titulescu un obstacol în calea dezlipirii României de la Blocul franco-sovietic ș.a.m.d.”⁴².

În sens asemănător, ziarul sovietic „Izvestiia” aprecia că îndepărtarea lui Nicolae Titulescu de la conducerea politică externă a României reprezenta o pierdere însemnată pentru forțele politice antifasciste, promoare ale păcii între popoare. „Un singur lucru se poate afirma acum — scria „Izvestiia” — : în persoana lui Titulescu România se lipsește de omul de stat cu cea mai mare autoritate iar pacea pierde un prieten din cei mai activi”⁴³.

În Grecia, ziarele democratice și-au manifestat predilecția pentru analiza contradicțiilor interne, specifice claselor dominante, care au determinat înlăturarea diplomatului român. „Este știut că domnul Titulescu, deși ministru al afacerilor străine, nu înceta să se ocupe și cu chestiunile interne, mai ales acelea care aveau un răsunet imediat asupra politicii externe, după cum este terorismul Gărzii de Fier — scria „Elefteron Vima” în articolul intitulat *Pentru ce nu participă domnul Titulescu în guvern*. El ceruse în repetate rânduri dizolvarea organizațiilor teroriste și pedepsirea aspră a șefilor lor. Cu toate acestea, cerința d-lui Titulescu nu a fost satisfăcută. Dimpotrivă, guvernul, cu toate că șeful lui Ion Duca a căzut sub gloanțele acestor teroriști, nu a luat măsuri aspre pentru alungarea lor. Domnul Titulescu, știind răsunetul acestor evenimente la Paris, precum și nemulțumirile lumii politice franceze pentru represiunea exercitată asupra celor de stînga din România, nu a încetat să protesteze la fiecare împrejurare și de multe ori să ajungă chiar pînă la demisie”⁴⁴.

Debarcarea lui Nicolae Titulescu a creat îngrijorare firească și în Elveția. „Le Travail”, de exemplu, scria că „înlăturarea Briandului român” poate avea consecințe grave. „Această absență a domnului Titulescu, care este un sincer democrat, facilitează în mod special opera profascismului român — scria ziarul. Proletarii și țărani, democrația română

⁴² A.I.C., fond Ministerul Propagandei Naționale, *Presa externă*, dosar 479, f. 84—85; dosar 741, f. 47—53.

⁴³ „Izvestiia” din 1 septembrie 1936 (Apud Ion M. Oprea, *op. cit.*, p. 365).

⁴⁴ „Elefteron Vima” din 4 septembrie 1936.

vor ști să-și reorganizeze și să-și unească forțele pentru a închide calea fascismului”⁴⁵.

Ziarele democratice din Polonia și Cehoslovacia au găsit modalități de a-și exprima atitudinea de solidaritate cu diplomatul român „Warszawski Dziennik Narodowy”, de pildă, reproducând diverse pasaje din presa străină și remarcând exagerările firești referitoare la viitorul curs al politicii externe românești, își manifesta totuși speranța că acesta va rămâne și în continuare cea tradițională de promovare a păcii și de apărare a statu-quo-ului politic și teritorial postbelic⁴⁶. La rîndul său, „Pravo Lidu” din Cehoslovacia sublinia că „Înlăturarea lui Nicolae Titulescu din politica externă a României va provoca, fără îndoială, un ecou nefavorabil, acum cînd în Europa lucrează după culise forțe fasciste”, avînd în vedere faptul că programul politicii sale externe, „era aprobat de întreaga opinie publică europeană, fiind programul păcii”⁴⁷.

Plecarea lui Nicolae Titulescu a fost resimțită în mod deosebit în Franța, Anglia, în țările aliate politic României, avînd în vedere perseverența și tenacitatea cu care acesta susținuse pretutindeni — în acțiunile practice de conducere a politicii externe a României, ca și în strălucite intervenții și discursuri pronunțate la tribuna Societății națiunilor — necesitatea promovării pe planul raporturilor internaționale a principiilor securității colective, de combatere cu maximum de hotărîre și eficiență a acțiunilor teroriste. Atît marile cotidiene franceze „le Temps”, „Journal des Débats”, „le Petit Parisien”, ca și ziarele muncitorești au subliniat în lungi comentarii rolul deosebit cu care s-a afirmat diplomatul român în viața politică internațională, meritele personale în promovarea raporturilor de colaborare și prietenie existente între România și Franța. Din motive diplomatice, de păstrare a bunelor relații dintre cele două popoare, guvernul francez și opinia publică s-au abținut de la comentarea cauzelor care au determinat înlăturarea lui Nicolae Titulescu. Indirect însă, acestea au fost făcute totuși public, ca urmare a interviului pe care ziarul „L'Information” l-a luat doctorului Nicolae Lupu, aflat la acea dată în Franța. „Plecarea d-lui Titulescu a jignit întreaga opinie publică din străinătate, tot așa cum a atins și pe cei din țară — se arăta în declarația omului politic român. Multe lovituri grele au fost date în ultima vreme instituției de la Geneva. Îndepărtarea d-lui Titulescu este una dintre cele mai grele”⁴⁸. Ca și în alte împrejurări, doctorul Lupu punea din nou, în interviul său, accent pe ajutorul extern pe care îl primea Garda de Fier din partea Reichului nazist și pe consecințele grave care decurgeau de aici pentru independența și suveranitatea țării. „În România — conchidea el — există aproape 100 de publicații săptămînale, lunare și unele cotidiene pe care ea (Germania — n.n. O.M.) le plătește. Depozitele de munițiuni ale Gărzii de Fier sînt subvenționate de ea. Plecarea domnului Titulescu a avut drept consecință creșterea îndrăznelii acestor grupări fasciste și politica

⁴⁵ „Le Travail” din 13 septembrie 1936.

⁴⁶ A.I.C., fond Ministerul Propagandei Naționale, *Presa externă*, dosar 479, f. 86, 90—91.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ „L'Information” din 8 septembrie 1936.

noastră externă este prin aceasta la îndemâna unei lovituri de forță pe care acestea o pot provoca în orice moment”⁴⁹.

Ecoul negativ al îndepărtării lui Nicolae Titulescu de la conducerea Ministerului Afacerilor Străine va persista mult timp în anii următori, stimulat fiind de evoluția evenimentelor politicii interne și internaționale, în sensul accentuării pericolului fascist, de subordonare și dezmembrare a României de către Reichul hitlerist. Critici la adresa guvernului liberal, a regelui Carol al II-lea, vom găsi, de pildă, în contextul problematic menționat, în articolul intitulat *Criza română*, publicat în anul 1937 de „L’Echo de Paris” sub semnătura lui Pertinax, cunoscut publicist francez și comentator de politică externă. Narațiunea evenimentelor îl duce pe autor înapoi cu câțiva ani, pentru a constata întreg machiavelismul atitudinii lui Carol al II-lea față de Garda de Fier, organizație teroristă dizolvată în decembrie 1933 sub presiunea atitudinii antifasciste a lui I. G. Duca și Nicolae Titulescu. „Dar regele Carol are, din nenorocire, motive permanente de a menaja pe acești răzvrățiți. El vrea să guverneze și să domnească... Pe de o parte, în politica internă liberalii au lăsat drum liber imitatorilor români ai lui Adolf Hitler și ai lui Benito Mussolini; pe de altă parte, în politica externă dl. Titulescu s-a silit să țină pan-germanismul la respect”⁵⁰. O lungă trecere în revistă a motivelor care au stat la baza îndepărtării lui Nicolae Titulescu (între care sint relevate cele care tindeau la întărirea puterii personale a regelui) și a evenimentelor care au urmat, marcate de ascensiunea insolentă a Gărzii de Fier, permitea autorului să releve roadele nefaste ale acestei atitudini, arătând că „în plin parlament, ministrul de interne, domnul Duca a trebuit să recunoască că Gărzile de Fier își aveau justiția și politica lor, că pronunțau condamnări și le executau”⁵¹. Ca urmare, Pertinax socotea că remanierea guvernului și măsurile anunțate de acesta nu constituiau o demonstrație definitivă și convingătoare împotriva teroriștilor legionari⁵².

Desigur, exemplele la care ne-am referit nu epuizează gama mult mai largă de comentarii și aprecieri făcute la adresa lui Nicolae Titulescu. Exceptând presa și alte mijloace propagandistice din statele fasciste, a căror politică revanșardă și teroristă practică în raporturile internaționale dintre popoare fusese în permanență și în mod virulent condamnată de diplomatul român, factori de guvernământ, reprezentanți ai opiniei publice, alți oameni politici cu vederi democratice și antifasciste au relevat și au apreciat în mod cât se poate de obiectiv, în multe privințe elogios chiar, activitatea politică și diplomatică desfășurată de Nicolae Titulescu, militantismul său antifascist și antirevizionist, promovat fie în calitate de conducător al politicii externe românești, fie în cea de personalitate politică proeminentă în cadrul Societății națiunilor.

Aparte de lărgirea cercetării și, implicit, de îmbogățirea cunoștințelor care trebuie să prezideze la întregirea tabloului vieții și activității.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ „L’Echo de Paris” din 18 martie 1937.

⁵¹ Ibidem.

⁵² Ibidem.

politice de excepție a marelui diplomat și patriot român, opiniile străinătății reprezintă, totodată, atitudini de apreciere a sentimentelor potrivnice fascismului, caracteristice poporului român, hotărîrea sa fermă de a lupta pentru apărarea libertății și a integrității patriei.

**NICOLAE TITULESCU — DIPLOMATE PATRIOTE,
COMBATTANT CONTRE LE FASCISME, POUR LA DÉFENSE
DE L'INDÉPENDANCE ET DE LA SOUVERAINETÉ
NATIONALE (OPINIONS DE L'ÉTRANGER)**

RÉSUMÉ

L'accaparement du pouvoir politique par les nazis en Allemagne (janvier 1933) a posé des problèmes d'une portée cruciale pour les destinées de nombreux peuples européens. Il devenait toujours plus clair que le nazisme, secondé des partenaires fascistes et révisionnistes, représentait le principal danger pour l'indépendance de nombreux pays, que, pour ce qui était de la Roumanie, le suprême devoir de tous les partis, groupements politiques et personnalités démocratiques, patriotiques, consistait dans la lutte contre l'expansion de l'hitlérisme allemand, pour la défense de la démocratie et de son existence nationale, étatique, de la patrie.

Dans le contexte de ces coordonées de lutte politique, antifasciste et antirévionniste s'est inscrite la prodigieuse activité politique, diplomatique, déployée par Nicolae Titulescu, diplomate roumain qui a joui d'un grand prestige en Roumanie, en qualité de dirigeant de la politique extérieure du pays, et en même temps à l'étranger, en qualité de personnalité politique de premier rang dans le cadre de la Société des Nations Unies. Cette réalité se dégage clairement de la présente étude.

Certes, les exemples fournis par l'auteur n'épuisent pas la très large gamme de commentaires et appréciations à l'adresse de Nicolae Titulescu. En exceptant la presse et d'autres moyens de propagande des Etats fascistes, dont la politique revancharde et terroriste pratiquée dans les rapports internationaux entre les peuples avait été en permanence et de manière virulente condamnée par le diplomate roumain, de facteurs de gouvernement, des représentants de l'opinion publique et d'autres hommes politiques professant des opinions démocratiques ont apprécié de manière objective, à certains égards même de manière élogieuse, l'activité politique et diplomatique déployée par Nicolae Titulescu, son militantisme antifasciste et antirévionniste.

A part l'extension de la recherche et, implicitement, l'enrichissement des connaissances qui doivent contribuer essentiellement à compléter le tableau de la vie et de l'activité politique d'exception de l'illustre diplomate de patriote roumain, les opinions exprimées à l'étranger représentent en même temps des attitudes d'appréciation des sentiments hostiles au fascisme, caractéristiques au peuple roumain, sa ferme résolution de lutter pour la défense de la liberté et de l'intégrité de la Roumanie.

GÎNDIREA DIPLOMATICĂ A LUI NICOLAE TITULESCU PE CELE DOUĂ CONTINENTE AMERICANE

DE

ION M. OPREA

Cercetarea gândirii și activității diplomatice a lui Nicolae Titulescu deși într-o fază incipientă readuce în circuitul științific general idei și principii a căror valoare s-a impus în viața politică internațională încă din perioada interbelică pentru a deveni în zilele noastre o adevărată componentă a patrimoniului culturii universale. Pornind de la aceste principii dar mai ales de la principiul solidarității umane, a necesității menținerii unor raporturi prietenești între toate statele, și a respectării cu strictețe a unității naționale Titulescu a conceput politica externă a României ca o coordonare progresivă a acțiunii românești cu aceea a statelor care aveau interese comune cu ea încercînd astfel să realizeze deviza : „de la național prin regional spre universal”¹.

Comunitatea de interese economice și politice a pus România de-a lungul anilor în strînsă legătură cu numeroase țări situate fie în imediata sa vecinătate, fie la cele mai mari depărtări geografice. Nevoia cultivării acestor relații a devenit foarte acută în anii primului război mondial cînd o serie de popoare își puneau mari nădejdi în crearea unei noi configurații politice a Europei și cînd românii de pretutindeni se angajaseră ferm pe calea luptei pentru desăvîrșirea unității lor naționale.

În slujba realizării idealului de veacuri al românilor Nicolae Titulescu și-a pus ca și alte personalități marcante ale vieții politice și culturale, toată forța pasiunii și a talentului său. Acțiunea sa propagandistică a fost închinată mai ales pregătirii climatului politic care avea să permită României apropierea de Antantă și analizei stărilor de lucruri din Marile Puteri beligerante². Cu prilejul unei conferințe rostite imediat după intrarea României în primul război mondial Titulescu examinează pentru prima oară în mod public una din trăsăturile distinctive ale societății nord-americane.

Nu fără o anumită notă de exagerare el găsește necesar să elogieze gradul de organizare la care ajunsese atunci societatea americană în raport cu stadiul dezvoltării altor țări. „Comparați — spunea Titulescu — organizarea engleză și americană cu cea germană. Cine poate spune că e infe-

¹ „Dimineața”, 6 aprilie 1934.

² Arh. Municipiului București, fond Prefectura Poliției Capitalei dosar 71/1914, p. 32.

rioară?”³ După Titulescu însă organizarea germană era rezultatul acțiunii de stat, pe când „cea engleză și americană e rodul libertății individuale”⁴. Sub raportul rezultatelor dobândite el nu găsea nici o diferență între cele două moduri de organizare dar considera că „organizării automate, oarbe, etatiste germane” era preferabilă „organizarea liberă, demnă, individuală a englezilor și americanilor”⁵.

În etapa care a urmat activității sale propagandistice făcută să trezească în opinia publică românească o adincă simpatie pentru Marii Aliați occidentali Nicolae Titulescu, devenind spre sfârșitul lunii iulie 1917, ministru de finanțe în guvernul lui I. I. C. Brătianu, refugiat la Iași”⁶, a căutat să pătrundă mult mai profund în conținutul problemelor economice ale Statelor Unite. Spre acest scop l-a îndemnat nu numai curiozitatea cunoașterii dar și nevoia de a găsi mijloacele financiare necesare României pentru a continua războiul în condiții extrem de grele când presiunea ofensivă germană creștea iar frontul rusesc se destrăma. El a făcut mai îndeaproape acum cunoștință cu cercurile economice americane prin intermediul cărora nădăjduia să contracteze împrumuturi cât mai avantajoase⁷ pentru țara sa.

Renunțarea la mandatul de ministru al finanțelor în urma încheierii armistițiului de la Focșani⁸ și apoi emigrarea la Paris împreună cu alți oameni politici din cercurile apropiate lui Take Ionescu a deschis lui Titulescu perspective nebanuite pentru a intra în relații mereu mai strinse cu reprezentanții Statelor Unite ale Americii, Franței și Angliei. În cursul activității sale propagandistice desfășurate la Paris el a avut numeroase prilejuri să-și afirme încrederea nestrămutată în rolul imens pe care Statele Unite ale Americii erau chemate să-l joace în lupta pentru dinamizarea marilor prefaceri economice, politice și teritoriale ce urmau să se producă după încetarea ostilităților.

Credința sa în solitudinea americană a găsit o primă confirmare încă de la sfârșitul anului 1918 când Statele Unite ale Americii, Franța, Marea Britanie și Italia au recunoscut fără nici o rezervă autoritatea și obiectivele Consiliului Național al Unității Române⁹ creat ca să coordoneze lupta emigrației române pentru desăvârșirea unității naționale. În organul de presă al coloniei române, din Franța „La Roumanie”, în interviuri și conferințe rostite cu diferite prilejuri, Nicolae Titulescu a explicat nu o dată modul în care el a conceput legăturile dintre România și Statele Unite ale Americii. De pildă, cu prilejul unui dîneu româno-american organizat în ziua de 27 februarie 1919 la Paris Titulescu a ținut să sublinieze într-o cuvîntare plină de patos și de încredere în aliați că: satisfacerea intereselor naționale a fost într-adevăr prețul convenabil pentru sacrificiile făcute¹⁰ de români împotriva armatelor inamice.

³ Arhivele Statului București, fond personal N. Titulescu, dosar 24, p. 7.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem.

⁶ „Dimineața”, 31 ianuarie 1932.

⁷ Archives of U. S. of America Washington, 871/57 ianuarie 1918, box 9982.

⁸ „Mișcarea”, nr. 2 din 31 ianuarie 1918.

⁹ „La Roumanie”.

¹⁰ „La Roumanie”, 6 mai 1918.

Potrivit părerii lui însă rezultatele acestor sacrificii n-au putut să fie puse în afara pericolului decît după ce Statele Unite ale Americii s-au angajat în război de partea Antantei. Pentru a nu lăsa nici o îndoială asupra acestei convingeri el preciza : „deși victoria a fost necesară tuturor”¹¹ iar scopurile războiului „au fost clare în conștiința celor care au trebuit să-l suporte . . . cine nu vede că roadele lui n-au fost asigurate definitiv decît în profitul tuturor și numai începînd din ziua cînd un statut precis le-a formulat și un mesaj prezidențial deveni drapelul comun al luptei”¹².

Dar elogierea Marilor Aliați pentru sprijinul acordat mișcării de eliberare națională din centrul și sud-estul Europei deși pînă la un anumit punct justificată nu e totuși însoțită în declarațiile lui Titulescu de rezervele ce se impun. În aceste declarații nu se face nici o mențiune asupra îndoielilor pe care le-a produs în rîndul emigrației române din Paris teza președintelui Americii Woodrow Wilson destinată să recomande nu mai mult decît o largă autonomie popoarelor din Imperiul Austro-ungar. În consecință Titulescu nu reține decît momentul revenirii asupra acestui punct din mesajul wilsonian și deci nu consemnează decît cererea ulterioară a președintelui Statelor Unite de a se acorda popoarelor subjugate din Imperiu nu doar o autonomie ci dreptul complet la autodeterminare națională.

Cu un vădit sentiment de recunoștință față de statele care au sprijinit România, în timpul războiului, să-și înfăptuiască idealul său național, Titulescu declara că datorită Marilor Aliați dar îndeosebi Americii națiunile mici au putut să se bucure de egalitatea în drepturi în lumea în care intraseră după încetarea ostilităților și tot datorită mai ales Americii, ele au putut dispune de mijloacele materiale cu ajutorul cărora această egalitate să poată fi impusă”¹³. Lăsînd frîu liber optimismului său avîntat el a manifestat o încredere exagerată în spiritul de solidaritate al colectivității internaționale dar mai ales în generozitatea Americii atunci cînd în formule mai mult romantice și mai puțin realiste se adresa celor interesați : „Să se știe că de acum înainte nici un inamic nu va putea să amenințe o patrie izolată ; să înțelegem noi paria al istoriei purtați de vînturi, pradă prea ușoară a vecinilor prea puternici, hrăniți de secole cu lovituri și nedreptăți dar mîndri și chiar plini de încredere ; să înțelegem că nimeni nu ne va mai atinge în viitor fără ca lumea întreagă să nu se pună în mișcare fără ca drapelul sacru al Americii să nu se amestece cu culorile noastre naționale”¹⁴.

Lipsa de rezerve a încrederii lui Titulescu în ceea ce Marile Puteri ar fi putut să facă pentru ocrotirea statelor mici provenea atît din atașamentul său năvalnic față de Marii Aliați cit și din euforia generală pe care o trăiau învingătorii în momentul cînd inamicul capitulase fără condiții. Dar această încredere n-a rămas, constantă căci pe măsură ce lucrările conferinței de pace înaintau și reprezentanții Marilor Puteri, dar îndeosebi reprezentanții Angliei și Americii creau României tot mai multe dificultăți care mergeau pînă la ciuntirea suveranității naționale, Titulescu se vedea

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem.

¹⁴ „La Roumanie”, 6 mars 1919

silit să-și tempereze admirația față de cercurile guvernante ale statelor mari aliante.

Firește el a rămas un adept convins al menținerii României, pe orbita politică și economică a Franței, Angliei și Statelor Unite ale Americii dar această linie de orientare n-a fost niciodată pusă în aplicare fără o anumită prudență.

După retragerea temporară a Statelor Unite din politica Europei Titulescu desigur nu încetează de a-și manifesta interesul față de această Mare Putere dar nu mai reține constant în sfera preocupărilor sale decît chestiunea privitoare la raporturile financiare dintre România și cercurile economice americane.

Titulescu își îndreaptă acum cu precădere atenția spre chestiunile economice nu numai fiindcă ele dominau după război relațiile dintre state dar și pentru că din anul 1920 și pînă la sfîrșitul anului următor al a condus pentru a doua oară departa mentul finanțelor ¹⁵.

Folosindu-se de readucerea sa la conducerea Ministerului de Finanțe Nicolae Titulescu a trecut la pregătirea uneia din cele mai radicale și mai moderne reforme financiare cunoscute pînă atunci în istoria fiscalității românești. Pentru a demonstra eficacitatea reformei sale și totodată pentru a defini mai exact principiile ei directe Nicolae Titulescu a găsit necesar să apeleze și la experiența celor mai avansate țări occidentale. Cercetînd experiența americană în domeniul impunerii fiscale Titulescu a reținut o serie de învățăminte dar în mod particular a reținut ideea că impozitul pe venit introdus vremelnice pentru prima oară în Statele Unite în perioada războiului de secesiune și reintrodus apoi printr-o lege specială în anul 1913 ¹⁶ acoperise cu succes deficitul bugetar al țării. Totodată el a mai observat că noua reformă americană avea la bază în afară de argumentul fiscalității și pe acela al dreptății căci „vechile impozite americane după constatările lui — apăsau prea tare clasele sărace și favorizau bogăția acumulată” ¹⁷.

Cu multă luare aminte Nicolae Titulescu a urmărit modul în care măsurile fiscale din Statele Unite au combinat în chip fericit principiul progresivității impunerii cu acela al așa-numitului „stopaj la sursă” adică al reținerii unei cote fixe de impozit pe venit în cadrul fiecărei întreprinderi sau instituții ¹⁸.

Odată cu aceste aspecte ale fiscalității americane Titulescu cercetează și tehnica percepției impozitelor cu intenția de a prelua elementele folositoare măsurilor financiare pe care el le preconiza și de a critica tot ceea ce se învechise și nu mai corespundea noilor exigențe ale vieții economice-moderne.

Privind cu discernămint experiența Statelor Unite în materie financiară, Nicolae Titulescu ajunge la concluzia că deși sistemul fiscal american oferea multe argumente pentru justificarea introducerii impozitelor directe în România, totuși el conșinea o serie de elemente inacceptabile.

¹⁵ B.C.S. fond Saint Georges arh. Take Ionescu, Pachet CXXV, dosar 4 (Scrisoarea lui N. Titulescu din Paris către Take Ionescu, iunie 1920).

¹⁶ N. Titulescu, *Proiect de lege pentru reforma contribuțiilor directe*, București, Imprimeria Statului 1921, p. 54.

¹⁷ *Ibidem*, p. 56.

¹⁸ *Ibidem*.

Dintre cele mai criticabile aspecte ale acestui sistem Titulescu a reținut lipsa unui tratament discriminatoriu al veniturilor din muncă și al veniturilor din capital alături de ignorarea metodei administrative „bună numai în ceea ce privește veniturile care provin din afaceri și pentru care „stopajul la sursă” nu poate să se aplice”¹⁹. La fel de criticabilă era pentru Titulescu și impunerea societăților de asigurare americane cu o cotă de impozit mai redusă decât veniturile celorlalte întreprinderi și instituții impuse în care el nu vedea o soluție echitabilă ci mai degrabă „un compromis arbitrar”²⁰.

Cu ajutorul elementelor constructive preluate critic din experiența americană, franceză, engleză, germană, italiană, belgiană și greacă și adaptate la nevoile economice ale României, Titulescu elaborează și propune parlamentului reforma sa fiscală care deși adoptată n-a intrat în vigoare decât în anul 1923, numai cu anumite modificări, menite să satisfacă unele cerințe ale politicii liberalilor.

Din acest moment Nicolae Titulescu părăsește conducerea Ministerului de finanțe pentru ca începînd cu anul 1922 să ocupe funcția de ministru al României la Londra și astfel să se consacre pînă la capătul zilelor sale activității diplomatice.

Din postul de observație și de luptă diplomatică de la Londra el avea să se ocupe mereu mai atent cu cercetarea problemelor externe ale economiei românești de a căror soluționare depindea în mare măsură atragerea României în circuitul economic și politic mondial. Îndeosebi Titulescu a menționat în cîmpul lui de observație problema reparațiilor de război și a creditelor interaliate care constituiau o moștenire grea asupra multor popoare.

În vederea soluționării acestor probleme el a studiat profund relațiile financiare ale României cu Anglia și Franța dar mai ales cu Statele Unite ale Americii elaborînd planuri și emițînd sugestii valoroase care au avut un larg ecou în cercurile financiare din țările interesate. Începînd cu anul 1924 Nicolae Titulescu trece la o vastă muncă de pregătire a măsurilor destinate să reglementeze datoriile României față de Statele Unite ale Americii. Chestiunea aceasta devenise cu atît mai îngrijorătoare cu cît guvernul Statelor Unite începuse încă din perioada Conferinței de pace să facă mari presiuni asupra României pentru a o determina să-și consolideze datoriile contractate în anii războiului. Presiunile americane care au mers pînă la întreruperea aprovizionării poporului român cu produse alimentare în anii crizei postbelice²¹ și care, în anul 1922 au luat forma unei somații drastice alternau cu promisiunea de a se amîna scadența acestor datorii în schimbul concesionării anumitor cîmpuri petrolifere românești unor companii industriale din Statele Unite²².

Cînd spre sfîrșitul anului 1924 presiunile americane tindeau să ia forma unor somații și mai necruțătoare Nicolae Titulescu scria ministru-

¹⁹ N. Titulescu, *Proiect de lege...* p. 58.

²⁰ *Ibidem*, p. 55.

²¹ Archives of U. S. of America, from 871/51 — 109 to 871/51 — 384 box 9982. (Scrisoarea lui I. I. C. Brătianu către Norman Davis comisar al finanțelor S.U.A. 17 mai 1919).

²² *Ibidem*, (Telegr. lui Green din Paris către Secretary of State Washington april 16 — 1919 for Polk.

lui de externe la București : „Nu găsesec de loc exagerată grija Dvs. cu privire la datoria față de America și o împărtășesc pe de-a-ntregul. Pentru că ne putem aștepta dintr-un moment într-altul ca America să ne ceară și ea plata datoriilor am avut grijă să mă documentez cât am putut mai bine asupra apărării noastre împotriva unei cereri a Statelor Unite de a reglementa datoriile noastre către ea”²³.

Legitimitatea acestor îngrijorări avea să apară mai limpede la începutul anului 1925 când guvernul Statelor Unite a somat România să-și consolideze datoria așa cum procedaseră de altfel și alte țări debitoare nu numai din Europa ci și din alte continente. Întru justificarea somației sale guvernul american invoca pe de o parte un fapt real și anume volumul mare al datoriei românești, care la 15 noiembrie 1924 se urca, la circa 45 de milioane și jumătate de dolari”²⁴ iar pe de altă parte o știre cu totul eronată că România începuse deja în cursul anului 1924 să-și reglementeze datoriile de război cu diferite țări „fără să țină seama de situațiunea de creditor al Statelor Unite”²⁵.

Pentru a risipi această impresie greșită și a evita exigibilitatea imediată a creanței americane Titulescu a expus în ședința Comitetului Internațional al Relief Bonds din decembrie 1924 adevărata atitudine a României față de creditorii săi. Aici el arăta printre altele că România cu toate că datora și altor state sume de trei sau de patru ori mai mari decât Americii ea totuși „s-a ferit de orice anticipare și discuțiune chiar a acestor datorii. . . deoarece ținta ei constantă a fost să trateze cu o lealitate egală pe toți creditorii ei”²⁶. După ce a studiat posibilitățile pe care România le avea de a rezista în fața exigențelor americane Titulescu a emis ipoteza că dacă America urmărea să-și încaseze drepturile de creanță pentru simplul motiv că e creditoare atunci România putea să se apere : invocând argumente politice, economice și morale ; arătând că era nedrept să i se ceară imediat plata datoriilor atâta vreme cât Franței și Italiei nu i se adresa o asemenea cerere ; învederând grava repercusiune a plății imediate în aur asupra economiei românești și în sfârșit demonstrând iminenta încercare a celorlalți creditori de a urma exemplul Statelor Unite. Singura cale pe care România — potrivit părerii lui Titulescu — nu putea merge ca să-și apere fie și formal interesele sale financiare în fața Americii era cea juridică. Într-adevăr după cum afirma el „juridicește nu putem răspunde nimic : un debitor n-are alt mijloc de a satisface pe un creditor rebel decât plata”²⁷. La capătul acestor raționamente Nicolae Titulescu a conchis că România era totuși „îndrituită să beneficieze și ea de temporizarea momentană” pe care guvernul american o acorda fără distincție tuturor țărilor debitoare ale Statelor Unite²⁸. Convins de justetea rațio-

²³ Hoover Institution archives U.S.A. Collection N. Titulescu, box 3 Diary Correspondence folder 34, 17 dec. 1924.

²⁴ Ibidem (Memoriul lui N. Titulescu asupra aranjamentului referitor la Relief Bands seria I.C.R.E. și datoriile României către America St. Moritz 5—10 martie 1925).

²⁵ Arh. Statului Buc. fond Casa regală Ferdinand dosar 11/1925, f. 10.

²⁶ Hoover Institution archives of U. S. of America N. Titulescu Collection Diary Correspondence, box 3 folder 38 (25 febr.—7 mart.) 1925 (Memoriul lui N. Titulescu referitor la Relief Bands. 10, mart. 1925).

²⁷ Ibidem.

²⁸ Ibidem.

naumentelor sale Titulescu ia măsurile necesare pentru a urgenta pregătirile în vederea plecării la Washington unde avea să negocieze timp de aproape o lună de zile mijloacele de consolidare a datorii României față de America.

În acest scop el s-a edificat mai întâi asupra condițiilor pe baza cărora Marea Britanie înțelegea să-și recupereze creditele acordate României în timpul războiului. Găsindu-le acceptabile Titulescu, a încheiat cu principalul creditor al României un aranjament în care s-a precizat că: „România nu poate afecta tuturor datorii interaliate decât o sumă globală anuală conform cu capacitatea sa de plată”²⁹.

După ce și-a asigurat concursul poziției britanice Titulescu s-a adresat și cercurilor guvernante italiene cu intenția de a le determina să se alinieze unui punct de vedere convenabil tuturor debitorilor Americii. O vizită la senatul italian în ziua de 16 august 1925 l-a pus în contact cu adevărata atitudine a cercurilor industriale din Italia care preconizau „un front unic față de americani”³⁰.

Titulescu a îmbrățișat firește ideea unei acțiuni comune a debitorilor față de America, pentru că aceasta, conferea un plus de autoritate propriului său punct de vedere în cursul tratativelor pe care urma să le ducă la Washington. În același timp însă el a respins propunerea senatului italian de a se facilita participarea intensă a capitalului american la întreprinderile industriale europene deoarece o asemenea participare ar fi adus, potrivit părerii diplomatului român „sclavia Europei”. Căutînd să demonstreze justetea poziției sale Titulescu a atras atenția senatului italian că mai devreme sau mai târziu capitalurile din Statele Unite „vor dobîndi participarea nu pentru a dezvolta industriile europene ci pentru a le tăia aripile ca să nu facă concurența celor americane”³¹.

Obținerea sprijinului anglo-italian și pregătirea minuțioasă a poziției românești i-au permis lui Titulescu să întrevadă cu mai multă speranță succesul tratativelor financiare în America, spre care a și plecat în fruntea unei delegații la 31 octombrie 1925³².

Dacă pînă atunci ecoul gîndirii economice și politice a marelui diplomat român ajunsese în America pe calea presei și a discuțiilor dintre oamenii politici, de data aceasta venise pe continentul american însuși Titulescu.

Din prima zi a sosirii la New York el a luat legătură cu autoritățile administrative și financiare americane, mai întâi printr-o întîlnire cu subsecretarul de stat la Departamentul finanțelor, Blaire în cursul călătoriei spre Washington și anume la Baltimore, în seara zilei de 6 noiembrie și apoi în ziua următoare cu Dulles un înalt funcționar de la Departamentul de Stat al Americii³³.

După noi contacte neoficiale, cu ziariștii americani dintre cei mai cunoscuți, precum și cu fostul ambasador al Statelor Unite la Roma

²⁹ Ibidem, folder 56.

³⁰ Ibidem, box 4, folder 52. (14 aug.—11 sept.) 1925 (Conversația lui Titulescu din ziua de 16 august 1925 la senatul italian).

³¹ Ibidem.

³² Arh. Stat. București, fond Casa regală, dosar 22/1925. (Raportul lui Anton Bibescu ambasadorul României la Washington, adresat lui I. G. Duca).

³³ Ibidem.

Washburn Child, Nicolae Titulescu, însoțit de Savel Rădulescu, Ciotori și de alți membri ai delegației române au început negocierile privitoare la consolidarea datoriei contractate de România în America atît în timpul războiului cît și în primii ani după încetarea ostilităților ³⁴.

Tratatul s-a desfășurat de la bun început pe baza metodei italiene de a negocia care consta în „conversații în afara ședințelor plenare și secret absolut prin lipsă de comunicare în presă” ^{34 bis}. Titulescu a optat pentru folosirea acestei metode căci ea permitea oricărui delegat să-și fixeze punctul de vedere cu rezerva de a reveni asupra lui și totodată îngăduia ca observațiile dezagreabile să poată fi făcute în culise ³⁵. Într-o atmosferă atît de convenabilă pentru negocieri Titulescu a trecut la expunerea poziției românești însă nu înainte de a transmite ministrului Mellon, secretar al trezoreriei americane și Comisiei Statelor Unite însărcinată cu reglementarea creditelor externe acordate beligeranților expresia celei mai adînci gratitudini, pentru ajutorul pe care România l-a primit din America în anii primului război mondial ³⁶. Cu acest prilej el a mai comunicat într-o formă cit se poate de generală dar destul de precisă că delegația română venise la Washington „cu intenția fermă de a căuta un mijloc care să permită României plata datoriei sale către Statele Unite în condiții care să fie avantajoase ambelor părți și care să ia în considerare printre alți factori ai problemei posibilitățile noastre prezente și dezvoltarea viitoare a acestora așa încît ambele țări să fie reciproc satisfăcute” ³⁷.

Hotărît să se mențină în cadrul acestor principii, unanim acceptate, Nicolae Titulescu a făcut potrivit propriei lui afirmații „toate eforturile pentru a obține un tratament similar cu Italia” ³⁸. Acest tratament, care de fapt, echivala cu cele mai convenabile condiții de plată acordate pînă atunci de America vreunui debitor al său, se reducea în esență la : obținerea scării italiene de rambursare a creditului care începea cu plata unei sume de o sută de mii de dolari în cinci ani de la încheierea aranjamentului ³⁹; calcularea capitalului datorat prin adăugarea la capitalul împrumutat inițial a unor dobînzii de 4 1/2% pînă în anul 1922 și de 3% pînă în anul 1925 ⁴⁰; renunțarea la principiul de rambursare a creditelor potrivit cu capacitatea de plată a țării și considerarea statului român incapabil de a plăti datoria în condițiile impuse celorlalți debitori adică prin amortizarea datoriei timp de 62 de ani, cu o dobîndă de 3% în primii zece ani și 3 1/2% în ultimii 52 de ani ⁴¹. Legitimitatea acestor condiții era explicabilă în concepția lui Titulescu prin caracterul specific al datoriei supusă

³⁴ Hoover Institution archives U.S.A. Collection N. Titulescu box 4 Diary Correspondence folder 59 (14 nov.—4 dec. 1925).

^{34bis} Ibidem.

³⁵ Hoover Institution archives U.S.A. Collection N. Titulescu, box 4 Diary Correspondence folder 59 (14 nov.—4 dec.) 1925.

³⁶ Arh. Stat. București, fond personal N. Titulescu, dosar 1, p. 29.

³⁷ Ibidem.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Hoover Institution archives U.S.A. Collection N. Titulescu Diary Correspondence, folder 59 (14 nov.—4 dec.) 1925 (Scrisoarea lui N. Titulescu din Washington către I. G. Duca).

⁴⁰ Ibidem, folder 60.

⁴¹ Ibidem, folder 64. Expunerea de motive pentru Camera deputaților asupra convenției de la Washington.

reglementării care nu provenea nici din împrumuturi pentru aprovizionarea populației în timp de pace nici din împrumuturi pentru ridicarea economică a țării ci din credite contractate într-un război în care victoria a folosit și Statelor Unite ale Americii.

Fără să țină seama de justificările punctului de vedere românesc, delegația Statelor Unite ale Americii n-a vrut să aplice datoriilor României modalitățile de rambursare a creditului italian⁴². Ea a stărunit în acest refuz pînă-ntr-atît încît a ajuns chiar să nege existența oricărei legături între datoria României și tratamentul aplicat Italiei. Mai mult, unul dintre membrii acestei delegații părăsind momentan limbajul pur protocolar a afirmat că „aranjamentul italian are tot atîta legătură cu datoria românească pe cît ar avea legătură ea cu prețul cartofilor de pe piață”⁴³.

Încordarea atmosferei în care se negocia a atins punctul culminant în_să în momentul cînd subsecretarul de stat al Americii, hărțuit de insistențele lui Titulescu și uimit de tenacitatea delegației pe care acesta o conducea și-a încheiat argumentele refuzului prin observația, de altfel neuzitată în asemenea împrejurări, că „psihologia românească nu cedează decît la presiune”⁴⁴. În fața observației cu totul neîntemeiate a subsecretarului de stat american Titulescu, nu-și ascunde nemulțumirea și recurgînd la unul din mijloacele artei sale diplomatice, încearcă să creeze impresia că cere suspendarea negocierilor. Despre acest moment de maximă încordare, șeful delegației române relatează astfel ministrului de externe I. G. Duca : „Atunci m-am sculat ca să plec, și pe un ton și mai calm am zis : Vă înșelați psihologia românească nu cedează decît la comprehensiune și la blindețe”⁴⁵. El a mai considerat în același timp că subsecretarul de stat american își sprijinea prea mult atitudinea pe raportul de forțe dintre Statele Unite și România de vreme ce a continuat să declare : „Oricît de mic sînt în fața lor (a Statelor Unite, n.n.s.) nu pot să nu mă simt foarte mare prin puterea pe care mi-o dă sentimentul meu național jig-nit”⁴⁶. Atmosfera încărcată din această etapă a negocierilor nu l-a împiedicat pe Titulescu să întrevadă nici posibilitatea armonizării pozițiilor contradictorii pe care se plasaseră inițial cele două delegații dar nici avalanșa unor noi dificultăți. Astfel intuind pe de o parte perspectiva favorabilă a evoluției tratativelor iar pe de alta incertitudinea realizării acestei eventualități Nicolae Titulescu avea să mărturisească spre sfîrșitul convorbirilor cu americanii : „dacă ași vrea să rezum într-un cuvînt situația negocierilor din Washington ași spune că m-am simțit tot timpul cu picioarele pe nisip”⁴⁷. Ceea ce punea sub semnul îndoielii evoluția favorabilă a negocierilor și accentua discordanța dintre pozițiile celor două delegații era nu numai starea de fapt a raporturilor financiare româno-americane ci și atitudinea unor factori de răspundere din ambele părți. Reprezentantul Americii la București incita delegația țării sale trimițîndu-i

⁴² Ibidem.

⁴³ Ibidem, p. 36.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Hoover Institution archives U.S.A. Collection N. Titulescu, box 4 Diary Correspondence folder 59 (14 nov.—4 dec.) 1925, p. 36.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Hoover Institution archives U.S.A. Collection N. Titulescu, box 4, Diary Correspondence folder 59, (14 nov.—4 dec.) 1925, p. 50.

telegrame defavorabile asupra situației din România⁴⁸ iar ministrul României în Statele Unite, Anton Bibescu urmat de câțiva funcționari ai ambasadei prezentase un raport privitor la modalitățile de plată a datoriei românești prin care după cum constata Nicolae Titulescu „... guvernul român e invitat, pentru a putea ajunge la un acord cu America, să abdice pur și simplu de la punctul de vedere românesc și să consolideze cu 5% de la început”⁴⁹.

Intrigat de această situație, Titulescu socotea, fără nici o exagerare, că oferta delegației americane era mult mai blindă în comparație cu propunerile ambasadorului român la Washington pe care el, împărtășind părerea lui Vintilă Brătianu, l-a calificat drept „avocat al tezei americane”⁵⁰.

Pentru a-și exprima dezacordul cu punctul de vedere al funcționarilor ambasadei, Titulescu a mers pînă acolo încît a cerut Ministerului Afacerilor Străine să ia măsuri severe împotriva celor vinovați sau în caz contrar să accepte demisia lui din postul de la Londra.

Dificultățile pe care le întâmpina delegația română departe de a determina comisia americană să pășească pe calea concesiilor au ajutat-o să-și consolideze poziția și să treacă la prezentarea unei ample contra-oferte. Așa se explică de ce tocmai atunci cînd atmosfera în care se desfășurau tratativele era foarte încărcată delegația americană a reafirmat principiul de bază al poziției sale după care datoriile interaliate trebuiesc asimilate datoriilor obișnuite și prin urmare trebuiesc plătite de debitorii lor în conformitate cu capacitatea lor de plată”⁵¹. În virtutea acestui principiu secretarul de stat al departamentului finanțelor americane Mellon a reluat vechea sa idee că România fiind o țară bogată era capabilă să-și plătească integral datoria. Contra-oferta americană, în forma pe care a înfățișat-o ministrul de finanțe Mellon mai prevedea ca România să-și plătească datoriile în timp de 12 ani, să accepte o dobîndă de 3% în primii ani și de 3 1/2 în anii următori, și în sfîrșit să-și mențină libertatea de a opta pentru un aranjament care să-i ofere posibilitatea ca 75% din primele 5 anuități, să fie aminate pe 5 ani cu aceeași dobîndă⁵².

Transformate în sume absolute aceste condiții însemnau că America cerea României să plătească „două sute cincizeci de mii de dolari în anul întii, trei sute cincizeci de mii în anul al doilea, patru sute cincizeci de mii în anul al treilea, cinci sute cincizeci de mii în anul al patrulea, șase sute cincizeci de mii în anul al cincilea”⁵³. Dînd curs mai departe contra-ofertei lui Mellon România ar fi trebuit să plătească „un milion șapte sute de mii de dolari din 1931 pînă în 1935 iar de la această dată două milioane de dolari, pe an pînă la sfîrșit”⁵⁴. Odată cu aceste condiții partea americană mai oferea României un moratoriu de 5 ani pe care însă Titulescu, găsin-

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Ibidem, folder 60, p. 6.

⁵⁰ Ibidem, folder 58 (Scrisoarea lui Titulescu din Washington către Ministerul Afacerilor Străine București).

⁵¹ Hoover Institution archives U.S.A. Collection N. Titulescu box 4 Diary Correspondence folder 64 (3–7 februarie) 1926, p. 4.

⁵² Ibidem.

⁵³ Ibidem, folder 59/14 nov.–4 dec.) 1925, p. 24.

⁵⁴ Ibidem.

du-l absolut ineficient l-a repus în discuție cu scopul de a obține prelungirea lui.

Hotărîrea părții americane de a nu prelungi moratoriul a fost însă atît de fermă încît a luat în interpretarea lui Titulescu forma unui adevărat ultimatum pe care dealtfel ministrul de finanțe Mellon nici măcar nu l-a negat ⁵⁵.

Presat de aceste împrejurări Nicolae Titulescu se hotărăște ca în ședința plenară convocată după expunerea contra-ofertei lui Mellon să facă o amplă și documentată pledoarie prin care să motiveze sub toate aspectele justetea poziției românești. De la început el și-a îndreptat pledoaria spre cucerirea unor modalități de plată cît mai convenabile căci și-a dat seama că în acele condiții nu putea să obțină de la americani reducerea capitalului datorat. Convinge așadar că „România nu putea serios cere. . . decît ușurări de plăți în primii ani” ⁵⁶ el a utilizat acele argumente care-l ajutau să-și atingă scopul propus și anume a zugrăvit tabloul întregii situații financiare și politice a țării subliniind cu precădere; caracterul nesatisfăcător al condițiilor fiscale interne, gravitatea problemelor externe ale țării precum și consecințele apăsătoare ale schimbului extern complet nefavorabil României ⁵⁷.

În lunga sa expunere asupra situației economice a țării sale Titulescu a atras atenția delegației americane că stabilirea capacității de plată a României nu trebuia să provină din considerarea mecanică a unui raport direct proporțional între bogățiile țării și veniturile ei. Despre modul cum a explicat delegației americane această idee, Titulescu scrie din Washington, ministrului afacerilor străine I. G. Duca: „Am spus că este adevărat că România este o țară bogată dar cer să se examineze chestiunea încît timp veniturile României vor fi la înălțimea bogățiilor ei potențiale și dacă nu este și în interesul creditorului ca sporurile eventuale de venituri să meargă cu precădere la satisfacerea trebuințelor interne” ⁵⁸. Știind că americanii sînt foarte sensibili la criticile de ordin moral pe care le făceau debitorii europeni, șeful delegației române a adăugat că dacă Statele Unite ar accepta ca suplimentul de venituri ale României să fie afectat un timp mai îndelungat nevoilor interne, s-ar împăca în chip fericit „concepția plății integrale cu datoria umanitară” ⁵⁹.

Pentru a demonstra cu cită fermitate intenționa să-și apere punctul de vedere formulat împotriva ofertei lui Mellon, Titulescu a respins categoric încercarea delegației americane de a impune României aranjamentul Baldwin prin care se cerea „plata imediată a datoriei din 1926” ⁶⁰ considerînd că aplicarea unui asemenea aranjament constituia „o injustiție strigătoare” atita vreme cît Italia, deși avea o datorie mult mai mare și „un schimb de nouă ori mai bun” ⁶¹ decît al României era tratată cu mult mai multă îngăduință.

⁵⁵ Ibidem, folder 64 (14 nov.—4 dec.) 1925, p. 18.

⁵⁶ Ibidem, folder 59 (14 nov.—4 dec.) 1925, p. 21.

⁵⁷ Ibidem, folder 64 (3 febr.—7 febr.) 1926, p. 1.

⁵⁸ Hoover Institution archives U.S.A. Collection N. Titulescu, box 4 diary Correspondence folder 59 (14 nov.—4 dec.) 1925, p. 14.

⁵⁹ Ibidem, p. 49.

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Ibidem.

Urmărind această linie generală de orientare Nicolae Titulescu a învederat în cursul îndelungilor negocieri de la Washington, pe de o parte limitele puterii de plată a României iar pe de alta multiplele sarcini externe și nevoi interne reușind astfel să încheie la 4 decembrie 1925 o convenție „cu totul mulțumitoare”⁶² asupra consolidării datoriei românești în America.

Din clauzele convenției reiese limpede că normele pe care interesele României le reclamau pentru consolidarea datoriei sale față de Statele Unite au fost realizate. Aceste clauze permit constatarea că Titulescu a știut să conducă apărarea poziției românești astfel încit să poată combina cu măiestrie avantajele aranjamentului polonez care se reducea la stabilirea unor anuități mici și a unui moratoriu scurt cu avantajele aranjamentului ceh care însemna în esență „moratoriu lung dar anuități mari chiar din primul an”⁶³. Grație acestei combinații el a reușit să adauge la avantajul anuităților mici, pe acela al prelungirii moratoriului parțial.

În consecință Titulescu a obținut „un moratoriu parțial din 1926 pînă în 1939 inclusiv”⁶⁴ precum și dreptul ca după 1940 să plătească anual două milioane două sute patruzeci și șase de mii de dolari⁶⁵. Aceasta arată că delegația americană a trebuit să renunțe la intenția sa inițială de a plasa România într-unul din tiparele precedente în care fuseseră așezați alți debitori și s-o introducă într-un aranjament special⁶⁶ care, în ciuda părerii ziarului „Argus”⁶⁷ oferea condiții mult mai convenabile decit cele puse altor aliați. În același timp și delegația română a trebuit să adere la concepția americană că „o datorie este o datorie oricare ar fi circumstanțele în care a fost contractată”⁶⁸ și să se vadă în imposibilitatea de „a contesta că Statele Unite ale Americii n-au admis pentru regularizarea datoriilor de război norme care implicau pentru ele sacrificii”⁶⁹.

Dintr-un asemenea compromis a rezultat convenția care deși înscrisă o datorie mare pentru România totuși era eșalonată pe un lung șir de ani și după cum afirma Titulescu „nu încarcă generațiile viitoare în folosul celor prezenți”⁷⁰.

În cursul negocierilor de la Washington, dar mai ales în ultima lor etapă Nicolae Titulescu însoțit de membrii delegației române a luat contact cu o serie de oameni politici, cu oameni de afaceri cunoscuți în lumea economică americană, cu magnați ai finanțelor ca Eugen Meyer președintele „War Finance Corporation” și chiar cu președintele Statelor Unite Coolidge⁷¹. Întrevederile cu autoritățile financiare și politice de la Washington dar îndeosebi vizita la Casa Albă din ziua de 12 noiembrie 1925

⁶² Hoover Institution archives U.S.A. Collection N. Titulescu box 4 Diary Correspondence folder 64 (3—7 febr.) 1926, p. 2.

⁶³ Ibidem, p. 20.

⁶⁴ Ibidem, folder 60 (4 dec. 1925), p. 6.

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ Hoover Institution archives U.S.A. Collection N. Titulescu box 4 Diary Correspondence folder 59 (14 nov.—4 dec.) 1925, p. 48.

⁶⁷ „Argus” 12 dec. 1925.

⁶⁸ Hoover Institution archives U.S.A. Collection N. Titulescu box 4 Diary Correspondence folder 64 (3—7 febr.) 1926; p. 4.

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ Ibidem, p. 8.

⁷¹ Arh. Stat București, fond Casa regală dosar 22/1925 (Raportul ambasadorului român la Washington Anton Bibescu adresat lui I. G. Duca ministrul afacerilor externe).

i-au creat lui Titulescu o imagine mai clară asupra modului cum gindeau și reacționau oamenii de stat și economiștii americani. Această experiență i-a servit și în convorbirile pe care le-a avut după încheierea convenției de la Washington asupra datorilor de război cu reprezentanții trusturilor financiare de la New York unde s-a reintors în ziua de 12 decembrie cu scopul mărturisit de el „ca să învățăm ceva despre acest mare centru și să spunem acasă ce-am văzut aici”⁷².

La New York fiind Nicolae Titulescu a luat legătură cu bancherii de la „National City Bank” și apoi rînd pe rînd, cu reprezentanții autorizați ai „celor mai proeminente bănci” și trusturi financiare⁷³. În cursul acestor convorbiri el a respectat cu strictete linia de conduită care i se sugerase din țară de către guvernul Ion I. C. Brătianu și anume aceea de „a cumpăra fără a vinde”⁷⁴. Într-adevăr intervențiile sale prilejuite fie de expunerile unor financieri fie de întrebările lor abundă în încercări abil construite de a afla cît mai multe despre intențiile bancherilor și de a furniza în schimb numai date strict necesare despre situația economică a României. Scopul practic al aplicării acestei formule era să sondeze posibilitatea guvernului român de a contracta un nou împrumut pe piața financiară americană.

De la primele contacte cu băncile new-yorkeze, Titulescu a înțeles că era invitat în cercurile financiare americane mai mult ca să audă „critici contra unor acte ale României”⁷⁵ decît să pună bazele unui împrumut. Dar departe de a-și atinge ținta procedeul cercurilor de afaceri new-yorkeze a fost transformat de Titulescu într-un prilej de analiză corectă a situației finanțelor românești și a poziției României față de America.

Dealtfel șeful delegației române nu a tănuț niciodată intenția sa de a auzi „de la cei mai autorizați americani, părerile lor”⁷⁶, despre România și de a le da, firește, răspunsurile cuvenite. În cursul discuțiilor el a și comunicat la București părerea sa că nu vrea „decît posibilitatea contactului personal cu cei calificați. Risipirea nedumeririlor și a nedreptăților ce se fac României vine cu timpul pe cale de consecințe”⁷⁷. Titulescu și-a mărturisit această intenție și în cercurile financiare new-yorkeze cărora în cadrul unei întîlniri le-a cerut fățiș să arate „exact ce gindesc despre România” și să „spue franc gîndul lor”⁷⁸. La o întrebare pusă cu atîta franchețe reprezentanții băncilor americane nu s-au sfiit să dea răspunsuri deschise fără ocolișuri.

Din răspunsurile lor Titulescu a reținut că la diferite bănci americane se prezentau adesea oameni lipsiți de calificarea cuvenită, dar care pretindeau că sînt autorizați să trateze împrumuturi în numele României făcînd astfel „mare rău creditului țării”⁷⁹, că România n-a făcut nimic

⁷² Hoover Institution Archives U.S.A. Collection N. Titulescu box 4 Diary Correspondence folder 60 (4 dec. 1925) (Scrisoarea lui N. Titulescu din New York 15 dec. 1925).

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ Ibidem.

⁷⁵ Ibidem, (14 dec. 1925) p. 30.

⁷⁶ Hoover Institution Archives U.S.A. Collection N. Titulescu box 4 Diary Correspondence folder 60 (4 dec. 1925) (Scrisoarea lui N. Titulescu din New York către I. G. Duca, București (14 dec. 1925) p. 30.

⁷⁷ Ibidem.

⁷⁸ Ibidem, p. 31.

⁷⁹ Ibidem, p. 33.

pentru a fi cunoscută în America ceea ce punea pe bancheri în imposibilitatea de a judeca situația finanțelor românești sau în cel mai bun caz de a o judeca numai după unele informații fragmentare⁸⁰ și că din cauza marilor distanțe geografice România nu apărea în viziunea cercurilor financiare americane decât ca un stat din Balcani iar Balcanii pentru ele erau „sinonimi cu războiul”⁸¹.

Franchetea aceasta deși pînă la un punct dezagreabilă a folosit și bancherilor americani și guvernului român. Ea a oferit lui Titulescu prilejul de a pune realitățile românești în adevărata lor lumină, de a risipi nedumeririle unora și indoielele altora și de a ajuta astfel cercurile financiare americane să-și corecteze optica asupra locului și rolului României în circuitul economic mondial.

Printre altele Nicolae Titulescu a demonstrat că după război România intrase în faza unei ample înzestrări industriale, care urma să se realizeze înainte de toate prin forțe proprii, dar care „nu însemna că n-a cerut nimănui nimic”⁸². El a mai demonstrat netemeinicia multor obiecții împotriva legii minelor și a legii comercializării bunurilor rurale, și a explicat cu lux de argumente ce imensă greșeală se făcea în America atunci cînd se considerau Balcanii sinonimi cu războiul. Căutînd să risipească această impresie falsă și să restabilească adevărul asupra caracterului pașnic al poporului român, Titulescu declara la o întîlnire cu autoritățile politice și financiare ale New Yorkului „... să se găsească în toate cancelariile lumii (în răstimpul de la 1877 pînă la 1925 — n.ns.) o singură hirtie din care să reiasă „că România a fost o singură dată un prilej de neliniște pentru pacea Europei”⁸³. Pledoaria lui Titulescu întemeiată solid pe argumente politice și economice a dezvăluit în măsură considerabilă cercurilor financiare americane posibilitățile pe care le avea România de a inspira încredere străinătății și de a permite factorilor ei de răspundere să intre în contact cu lumea economică de pretutindeni, pentru a examina cu atenție orice ofertă compatibilă, cu interesele ei naționale”⁸⁴. Pe aceste căi el a reușit să pregătească atmosfera necesară discuțiilor privitoare la „disponibilitățile Americii pentru împrumuturile străine”⁸⁵.

În timpul convorbirilor pe care le-a purtat cu bancherii din New York dar îndeosebi cu secretarul de stat al departamentului finanțelor Mellon, Titulescu a înțeles că țările vecine României, în dorința lor de a-și asigura piața financiară a Statelor Unite „au răsfațat publicul american”, cumpărător de rente și de alte valori mobiliare, acceptînd să contracteze împrumuturi în condiții de-a dreptul cămătărești⁸⁶. Astfel, precedentele Poloniei și Cehoslovaciei de a garanta credite relativ neînsemnate prin concesionarea unor venituri atît de mari încît puteau acoperi de mai multe ori capitalul împrumutat au creat lui Titulescu numeroase dificultăți pe calea încercărilor sale de a pătrunde pe piața financiară americană

⁸⁰ Ibidem.

⁸¹ Ibidem, p. 31.

⁸² Hoover Institution archives U.S.A. Collection N. Titulescu, box 4 Diary Correspondence folder 60 (4 dec. 1925), p. 33.

⁸³ Ibidem.

⁸⁴ Ibidem, p. 31.

⁸⁵ Ibidem.

⁸⁶ Ibidem, p. 34.

și l-au determinat să declare : „o asemenea robire către streini a României eu refuz a o concepe”⁸⁷.

Pentru Titulescu însă aceste dificultăți erau doar obstacole trecătoare, cu atât mai mult cu cât gravitatea lor era amplificată în mod artificial prin știrile exagerate care i se transmiteau din țară despre atitudinea aparent refractară a guvernului american față de nevoile de credit ale României⁸⁸. Or, Titulescu, bizuindu-se pe constatările lui proprii care contraziceau în bună măsură aceste știri a ajuns la concluzia că într-un termen relativ scurt „cu o preparare serioasă, piața americană poate fi deschisă pentru România”⁸⁹. De aceea el a și sfătuit guvernul condus de Ion I. C. Brătianu să se abțină de la orice acțiune defavorabilă pătrunderii României pe piața financiară americană, să contracteze oriunde i s-ar oferi credite compatibile cu interesele naționale românești și să nu se abată de la această linie de conduită pentru motivul că nevoile sale ar fi fost „pricepute mai curînd într-o parte a Oceanului decît în alta”⁹⁰.

Sondajele făcute la New York în vederea contractării unui nou împrumut că de altfel și negocierile de la Washington au fost, firește, principalul dar nu singurul obiectiv al atenției lui Titulescu pe continentul nord-american. Probleme similare dar de proporții și cu implicații firește mai restrînse decît cele examinate în Statele Unite, au reclamat prezența marelui diplomat român și în Canada. Dînd curs acestor noi cerințe, el a părăsit New Yorkul în a doua jumătate a lunii decembrie 1925 îndreptîndu-se fără alte popasuri spre capitala Canadei unde avea să reglementeze consolidarea datoriei de 25 de milioane de dolari pe care guvernul român o contractase aici încă din vara anului 1919⁹¹. Folosindu-se de acest prilej Titulescu a ținut să răspundă și obligației sale protocolare, pe care o avea ca ministru al României la Londra, de a face o vizită guvernului canadian spre a-i mulțumi „pentru consolidarea bonurilor de tezaur” și pentru bunăvoința de a fi acceptat să fie martorul României în America pentru regularitatea îndeplinirii angajamentelor luate”⁹².

La Ottawa, Nicolae Titulescu a avut încă din prima zi a sosirii sale cîteva întrevederi cu înaltul demnitar canadian lordul Bying precum și cu alte personalități din lumea politică și financiară, cu care a discutat o serie de probleme referitoare la raporturile dintre cele două țări.

După contactele diplomatice de la Ottawa el a vizitat colonia română din Montreal pentru ca apoi reintorcîndu-se în Statele Unite, să poposească în primele zile ale anului 1926 printre românii din Detroit, Cleveland, Chicago și New York. În cursul acestei vizite el s-a oprit mai întîi la Detroit unde în sala Societății „Unirea Românilor”⁹³, a vorbit unei imense mulțimi despre cele mai importante momente din istoria României pe care, potrivit părerii sale „cetățenii americani de origine română, trebuie s-o

⁸⁷ Ibidem.

⁸⁸ Ibidem, folder 61, p. 3.

⁸⁹ Ibidem.

⁹⁰ Hoover Institution archives U.S.A. Collection N. Titulescu box 4, Diary Correspondence folder 61, p. 3.

⁹¹ „Dimineața”, 1 ianuarie 1926.

⁹² Hoover Institution archives U.S.A. Collection N. Titulescu box 4, Diary Correspondence folder 60 (4 dec. 1925), p. 49.

⁹³ „America”, Cleveland, www.dacoromanica.ro

cunoască în interesul prestigiului lor propriu în mijlocul celorlalți cetățeni americani”⁹⁴.

Această idee a fost apoi reluată și dezbătută pe larg de Nicolae Titulescu într-o nouă conferință rostită în ziua de 2 ianuarie 1926 la Cleveland unde au asistat numeroși membri ai coloniei române din mai multe orașe ale Statului Ohio⁹⁵. Pentru a asculta conferința marelui diplomat și orator s-au adunat în acea zi la Cleveland atîția coloniști români încît sala „Carpatina” în care se ține adunarea, devenise cu totul neîncăpătoare. „Audiența — scria ziarul local „America” era atît de mare încît sute de oameni n-au mai avut loc în sală ci au trebuit să stea pe afară într-un grup care se prelungea pînă-n stradă”⁹⁶.

Primirea aceasta entuziastă își găsea explicația înainte de toate în dorința vie a românilor americani de a se întîlni cu un mare om de stat venit din patria lor de origine capabil să evoce nu numai trecutul istoric al României dar să și zugrăvească perspectivele dezvoltării ei în viitor. Într-adevăr aici la Cleveland unde s-a construit prima școală românească și prima biserică românească unde a luat ființă prima bancă românească și unde apărea cel mai important ziar românesc⁹⁷, Nicolae Titulescu vorbind în limba maternă a compatrioților săi de origine a arătat cit de puternice erau legăturile spirituale între românii din cele două țări. Ca să sublinieze această profundă comunitate a simțămintelor patriotice care legau pe românii de pretutindeni, Titulescu arăta încă de la începutul conferinței sale : „Am impresia că venind încoace n-am trecut Oceanul Atlantic ci Carpații că mă aflu în Ardeal între fiii Ardealului, în Ardealul care este leagănul neamului românesc de unde ne-a venit lumina”⁹⁸.

Cuvîntarea sa cu adevărat mișcătoare a zugrăvit în culori vii situația României din anii premergători primului război mondial, a evocat lupta eroică a românilor pentru desăvîrșirea unității naționale, suferințele populației după încetarea ostilităților precum și grandioasa operă de refacere a țării adînc marcată de înfăptuirea reformei agrare, a reformei fiscale, a unificării monetare și a altor măsuri de înnoire a sistemului social-economic al țării. În concepția lui Titulescu marile prefaceri care au avut loc în viața poporului român după război trebuiau să inspire străinătății un deosebit respect mai ales pentru faptul că „România și-a cîștigat prin cîste, vrednicie și sacrificii enorme ceea ce este al ei” și era hotărîtă a păstra „tot cu cîste ceea ce a cîștigat”⁹⁹. De aceea el a îndemnat membrii coloniei române din America să se așeze în slujba răspîndirii acestor adevăruri despre România căci numai așa ei își puteau îndeplini datoria civică și națională nu numai față de patria lor de origine dar și față de patria lor de adopțiune¹⁰⁰.

În această atmosferă însufletită de cea mai caldă simpatie pentru patria română societatea „Carpatina” l-a ales pe Titulescu președintele ei de onoare și i-a acordat distincția ei cea mai înaltă. Primind cocarda

⁹⁴ „Dimineața”, 7 ianuarie 1926.

⁹⁵ „America”, Cleveland, miercuri 6 ianuarie 1926.

⁹⁶ Ibidem.

⁹⁷ „America”, Cleveland, miercuri 6 ianuarie 1926.

⁹⁸ Ibidem.

⁹⁹ Ibidem, 8 ianuarie 1926.

¹⁰⁰ „Dimineața”, 7 ianuarie 1926.

tricoloră a Societății românilor din Cleveland Nicolae Titulescu a avut sentimentul că, după propriile lui cuvinte, semnul acesta distinctiv îl agățase de inima lui inima iubitoare a românilor din Statele Unite¹⁰¹. După ce asistă la aceste manifestări de simpatie amplificate, în timpul șederii sale la Detroit, Cleveland și Chicago prin atitudinea presei locale, care a publicat o suită de scrisori ale lui Nicolae Iorga precum și citeva din cele mai cunoscute poezii ale lui Mihail Eminescu¹⁰², marele diplomat român s-a reintors la New York. Aici Titulescu găsește un nou prilej de a-și afirma concepția asupra celor mai vitale probleme cu care se confruntă întreaga lume dar îndeosebi țările europene. În cadrul unei întâlniri organizată la „Columbia University” sub președinția celebrului economist Seligman, Titulescu face o amplă expunere asupra situației economice și politice a Europei postbelice. Cu acest prilej el a sintetizat propunerile diplomației europene „de a învinge dificultățile cauzate de război”¹⁰³ prin elaborarea unor sisteme de acțiune care însă duceau la rezultate diametral opuse.

Primul sistem, declara Titulescu, „tindea spre revizuirea tratatelor de pace” iar al doilea preconiza „colaborarea între toate popoarele fără deosebire în vederea apărării intereselor Europei considerate ca un tot”¹⁰⁴.

Repudiind primul sistem pentru motivul că aplicarea lui ar fi ținut „veșnic trează dorința răzbunării”¹⁰⁵ și ducea la război, Titulescu s-a arătat foarte satisfăcut că diplomația statelor învingătoare a adoptat cel de-al doilea sistem care izbutise deja: să ducă la „o apropiere psihologică” prin planul Dawes și tratatele de la Locarno” și să imprime situației economice și politice a Europei „o tendință spre stabilizare”¹⁰⁶. Marele diplomat român, a ținut să remarce totodată că la săvârșirea acestei opere România a avut și ea partea ei de contribuție „grație politicii pașnice” pe care a promovat-o și care o făcea să redevină „ceea ce era și înainte de război adică un scut al păcii în Sud-Estul Europei”¹⁰⁷.

Mai mult după război România își amplificase eforturile pentru pace nu numai prin respectul desăvârșit față de suveranitatea și drepturile altor popoare ci și prin măsurile de ocrotire juridică a naționalităților conlocuitoare. O imagine reală deși sumară a acestor măsuri a oferit Nicolae Titulescu opiniei publice americane cu ocazia participării sale la o întâlnire cu reprezentanții cultului ebraic din New York. Aici, ca invitat al Asociației Israelitilor americani de origine română”, Titulescu, invocînd o serie de măsuri legislative interne, a demonstrat că guvernul român n-a abdicat, după război, niciodată de la îndatoririle sale naționale și internaționale față de minorități”¹⁰⁸.

O comparație succintă între modul în care fusese tratată minoritatea evreiască înainte și după război, i-a permis lui Titulescu să

¹⁰¹ „America”, Cleveland, joi, 3 decembrie 1925.

¹⁰² „America”, Cleveland, joi, 8 ianuarie 1926.

¹⁰³ Hoover Institution archives U.S.A. Collection N. Titulescu, box 4 Diary Correspondence folder 62, (30 dec. 1925—26 ian. 1926) p. 24.

¹⁰⁴ Hoover Institution archives U.S.A. Collection N. Titulescu, box 4, Diary Correspondence, folder 62 (30 dec. 1925—26 ianuarie 1926) p. 26.

¹⁰⁵ Ibidem.

¹⁰⁶ Ibidem.

¹⁰⁷ Ibidem.

¹⁰⁸ Ibidem, folder 60 (4 www.dacoromanica.ro)

demonstreze că partidele politice conducătoare din România „nu aveau tendințe antisemite” dar nici nu puteau să prevină orice manifestare izolată, contrarie măsurilor de ocrotire a naționalității evreiești, care de altfel nu constituia un fenomen specific românesc atita vreme cit el putea fi constatat și în alte țări ¹⁰⁹.

Expusă pe aceste coordonate gândirea diplomatică și economică a lui Titulescu a făcut mai întâi obiectul atenției citorva organe de presă pentru ca după aceea să ajungă la cunoștința cercurilor largi ale opiniei publice americane. Ea a persistat mai ales în rîndurile unor oameni politici americani și după reîntoarcerea lui Titulescu la Londra pentru ca apoi să rămînă multă vreme în atenția celor care studiau fenomenele politice și economice românești. Ecoul acestei gândiri nu s-a stins în America nici după al doilea război mondial de vreme ce cu ani în urmă ea a devenit obiect de analiză a unor istorici americani. Elaborarea tezei de doctorat a istoricului Walter Bacon, la Universitatea din Denver, cu tema *Nicolae Titulescu and Romanian Foreign Policy* ¹¹⁰ (1933—1934), ca și publicarea ulterioară a unui volum de documente privind activitatea lui Titulescu, sub titlul *Behind Closed Doors* ¹¹¹ de același autor, constituie o nouă dovadă că gândirea marelui diplomat român, îmbogățește mereu mai mult universul tematic al istoriografiei nord-americane.

După reîntoarcerea sa din America Titulescu a consacrat pină la sfîrșitul vieții sale eforturi considerabile menținerii unor legături strinse între poporul român și poporul american. Nu o dată Titulescu a relevat „acel complex de însușiri care caracterizează poporul american și care fac din el o națiune mare și iubită” ¹¹². Aceste însușiri caracteristice dar mai ales, „franchețea și simplitatea lor” au îngăduit marelui diplomat să afirme încă din perioada negocierii datoriilor de război că „americani sînt latinii anglo-saxoni” ¹¹³.

Prin constatarea unor însușiri analoage la anglo-saxoni și la popoarele latine Nicolae Titulescu își mărturisea încă o dată spiritul său universal care-i îngăduia să considere că popoarele lumii indiferent de cauzele care le separă fac totuși parte din ceea ce el numea „marea familie umană”.

În virtutea acestui mod universal de a concepe relațiile dintre popoare Titulescu s-a străduit să creeze o punte de legătură cit se poate de solidă între România și America Latină. Strădanile sale dovedeau așa cum de altfel a și afirmat odată, că „trebuie cit se poate de bine înțeles „rol imens pe care este chemată să-l joace America Latină în viața internațională” ¹¹⁴.

Titulescu a nutrit întotdeauna pentru popoarele latino-americane „un sentiment de amicitie cordială și de afecțiune profundă” ¹¹⁵. De aceea

¹⁰⁹ Hoover Institution archives U.S.A. Collection N. Titulescu, box 4, Diary Correspondence, folder 60 (4 dec. 1925), p. 37.

¹¹⁰ Walter Meredith Bacon Jr., *Nicolae Titulescu and Romanian Foreign Policy*, mai 1975, University of Denver, Colorado.

¹¹¹ Walter Meredith Bacon, Jr., *Behind Closed Doors*, Hoover Institution, Stanford, California.

¹¹² N. Titulescu, *Discursuri*, Edit. științifică, București, 1967, p. 480.

¹¹³ *Ibidem*, p. 481.

¹¹⁴ „Dimineața” 8 iunie 1936.

¹¹⁵ Arh. MAE probl. www.daceroamarica.ro 6.

el a și militat activ pentru crearea unor strînse legături între România și țările din America Latină. Sînt cunoscute insistențele sale din anul 1933 pe lângă regele Carol al II-lea ca să obțină aprobarea înființării unor legații ale României în Argentina, Brazilia, Chile și în alte țări de pe continentul sud-american¹¹⁶.

Reprezentarea diplomatică a României în America Latină a fost precedată și urînată de o intensă colaborare între Nicolae Titulescu și delegația acestor țări la Societatea Națiunilor. Nu o dată Titulescu a relevat cu mare satisfacție solidaritatea Americii Latine și a României în sinul Societății Națiunilor în serviciul păcii¹¹⁷.

În anul 1933 a salutat cu entuziasm hotărîrea Argentinei de a ocupa locul ce i se cuvenea în Liga Națiunilor și totodată și-a exprimat regretul „de a fi fost atîta vreme lipsit de o colaborare care se adeverește atît de prețioasă”¹¹⁸.

Atît de mult prețuia Titulescu prezența celor 12 state sud-americane la Geneva încît considera că numai grație lor s-a putut vorbi de universalitatea Societății Națiunilor¹¹⁹.

La Geneva între Titulescu și reprezentanții statelor sud-americane se realizase „o perfectă unitate psihologică”¹⁻⁰ în virtutea căreia ei se susțineau reciproc, votînd împreună fie că era vorba de interese generale, puse în joc, fie de asumarea unor angajamente care priveau exclusiv cele două părți. Atît de strînsă a fost această unitate de vederi încît potrivit observației lui Titulescu nu există în Arhiva Genevei „nici un dosar în care, fără consultarea prealabilă, America Latină să nu fi votat alături de România”.

Cu deosebită elocvență a fost ilustrată solidaritatea reprezentanților latino-americani la Societatea Națiunilor cu poziția lui Titulescu în timpul dezbaterii definiției agresiunii propuse în 1933 de Comisarul pentru Afacerile Externe ale Uniunii Sovietice, Maxim Litvinov. Scriindu-i regelui Carol al II-lea despre această solidaritate, Nicolae Titulescu preciza: „Ceea ce m-a mișcat cel mai mult a fost atitudinea delegaților sud-americani. Cu toate că aveau instrucțiuni formale să nu se amestece în discuțiile despre dezarmare « să nu fie pentru sau contra unei teze » acești delegați « pentru a nu l părăsi pe prietenul lor Titulescu » ... s-au raliat și ei la definiția agresiunii”¹²¹.

La rîndul său Titulescu, folosind marea sa autoritate internațională în lupta pentru securitatea colectivă, a aderat la pactul de neagresiune și de conciliațiune semnat de Brazilia și Argentina la Rio de Janeiro în luna octombrie 1933¹²². Pregătind această adeziune Consiliul Permanent al Micii Înțelegeri prezidat de Nicolae Titulescu a exprimat într-un comunicat din luna iunie 1934 întregă-i simpatie față de tratatul datorat inițiativei guvernului argentinian¹²³. Procedînd astfel Titulescu își revendica

¹¹⁶ „Scnteia” 15 martie 1966 (Al. Duiliu Zamfirescu „L-am cunoscut pe Titulescu”).

¹¹⁷ „Dimineața” 16 mai 1935.

¹¹⁸ N. Titulescu *Discursuri*, București, iunie 1936, p. 85.

¹¹⁹ Arh. MAE fond România, problema 71, vol. 2, an 1936 (nepag).

¹⁻⁰ Ibidem

¹²¹ Arh. C.C. al P.C.R. fond 103, dosar 8083, p. 37.

¹²² „Dimineața” 18 iunie 1934.

¹²³ Ibidem.

onoarea de a fi înțeles că România avea un interes major să nu rămână străină de acest mare instrument pacific de la Rio de Janeiro care purta numele ministrului de externe argentinian Saavedra Lamas. În consecință Titulescu a semnat la 12 decembrie 1934 în numele României, Iugoslaviei și Cehoslovaciei tratatul de neagresiune de la Rio de Janeiro ¹²⁴.

Cu prilejul semnării acestui acord regional de securitate, ministrul de externe al României a declarat: „În clipa în care toate țările sînt preocupate de securitatea europeană Mica Înțelegere dîndu-și socoteală mai mult ca oricînd că adevărata pace nu poate fi decît mondială e fericită a schimba prin mijlocirea Argentinei cu Statele Latino-Americane semnături prețioase care vor contribui să mențină ordinea de lucruri actuală și să facă solidar continentul american cu cel european ¹²⁵.

Opera ministrului de externe Carlos Saavedro-Lamas a jucat un rol foarte important în lupta generală dusă în vederea preîntîmpinării războiului deoarece ea, după cum aprecia Titulescu, a așezat Argentina în prima linie a tranșelor păcii” ¹²⁶. Prin juxtapunerea unor asemenea instrumente de securitate se putea ajunge la crearea unei largi rețele de prietenii între state cu interese comune realizîndu-se astfel marea idee a indivizibilității păcii, formulată de Nicolae Titulescu și atît de prețuită în America Latină ca și în restul lumii.

LA PENSÉE DIPLOMATIQUE DE NICOLAE TITULESCU DANS LES DEUX CONTINENTS AMÉRICAINS

RÉSUMÉ

L'article présente une suite de moments de l'activité diplomatique déployée par Nicolae Titulescu pour la consolidation des rapports de la Roumanie avec les Etats Unis d'Amérique, le Canada et les pays latino-américains. Il examine tout d'abord la position de celui-ci envers les Etats Unis pendant la première guerre mondiale et la conférence de paix de Paris, insistant notamment sur les actes politiques des Américains à l'appui de la lutte de peuple roumain pour le parachèvement de son unité nationale.

Après la conférence de paix, Titulescu aborde certains problèmes dont ceux imposés par les dettes et réparations de guerre qui ne pouvaient trouver une solution définitive qu'en fonction de l'attitude du gouvernement américain.

Durant la solution de ces problèmes, Titulescu négocie à Washington le paiement des dettes de guerre de la Roumanie envers les Etats Unis. L'article expose les négociations, relevant non seulement l'habileté avec laquelle Titulescu obtient de la part des Américains des conditions favorables de remboursement des crédits de guerre, mais aussi toute sa conception concernant la défense des droits de la Roumanie contre les tendances impérialistes des trusts bancaires de New York.

L'article présente également les contacts de Nicolae Titulescu à Washington et à New York avec les représentants de la trésorerie améri-

¹²⁴ Arh. MAE, fond România probl. 71 anul 1936 vol. 1 (nepag).

¹²⁵ N. Titulescu *Discours* www.dacoromanica.ro

¹²⁶ N. Titulescu *Discursuri* iunie 1936, București, p. 34.

caine ainsi que sa rencontre avec les hommes de science américains à „Columbia University” où il fit un exposé sur les efforts diplomatiques européens visant à obtenir la stabilisation économique et politique de l'Europe. L'article fait ressortir clairement la manière dont les points de vue de Titulescu ont pénétré dans la presse américaine et les milieux politiques devenant un objet d'analyse et de réflexion.

On examine en même temps les exposés de Titulescu sur la situation économique et politique de la Roumanie et d'autres pays européens durant ses contacts avec les membres du gouvernement canadien et puis à l'occasion de ses visites aux colonies roumaines de Montréal, Detroit, Cleveland et Chicago.

Dans ce contexte, l'auteur présente les efforts diplomatiques déployés par Titulescu en vue de consolider les rapports de la Roumanie avec les pays latino-américains et de collaborer avec les représentants de ces pays à la Ligue des nations et dans d'autres organismes internationaux.

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ „CONTINUITATE, UNITATE ȘI INDEPENDENȚĂ ÎN ISTORIA POPORULUI ROMÂN” A MUZEULUI „UNIRII” DIN ALBA IULIA

Cu tema de mai sus a avut loc la Alba Iulia în zilele de 1—2 decembrie 1981 sesiunea științifică anuală a Muzeului „Unirii” dedicată aniversării a 63 de ani de la Unirea Transilvaniei cu România, organizată în colaborare cu Comitetul de cultură și educație socialistă al județului Alba, Casa de cultură a sindicatelor și Casa de cultură a municipiului. Ampla manifestare omagială a reunit personalități de frunte ale științei istorice, cercetători, muzeografi, profesori din numeroase localități (București, Cluj-Napoca, Timișoara, Brașov, Ploiești, Baia Mare, Alba Iulia, Tîrgu Mureș, Sibiu, Deva, Oradea, Buzău, Blaj, Sebeș, Arad, Lugoj, Cugir, Zalău etc.).

Lucrările sesiunii au fost deschise de Vasile Purdea, primarul municipiului. Un cuvînt de salut a adresat participanților și Nicolae Hurbean, prim-secretarul Comitetului județean Alba al P.C.R. În ședința plenară a sesiunii au fost prezentate două comunicări acad. Ștefan Pascu: *Înțelepții de la Alba Iulia, de la 1 decembrie 1918* și dr. Andrei Aricescu, *Integrarea monumentelor de cultură de pe teritoriul țării în viața societății contemporane*.

În după-amiaza aceleiași zile și în ziua următoare, la Muzeul „Unirii” Biblioteca Batthyaneum, sala mică a Casei de cultură a sindicatelor, în cadrul mai multor secții, s-a prezentat un însemnat număr de comunicări: Secția I: „Istoria comunei primitive și civilizația daco-geților”. dr. Gh. Anghel, *Contribuția Muzeului Unirii la cercetarea științifică și arheologică din țara noastră*; dr. Gh. Lazarovici, *Complexul de cult de la Parța*; dr. I. Paul, *Cu privire la „arhitectura” epocii neolitice pe teritoriul României*; I. Andrițoiu, *Un colier de cupru descoperit în așezarea de tip Cofofeni de la Boholt (jud. Hunedoara)*; dr. C. Kacsó, *Ritul de înmormîntare practicat în necropola tumulară de la Lăpuș*; dr. N. Vlassa, *O rectificare necesară: despre poziția cronologică a două piese din fier descoperite la Coldău (jud. Bistrița-Năsăud)*; dr. V. Vasilev, I. Alex. Aldea, H. Ciugudean, *Rezultatele principale ale cercetărilor arheologice de la Teleac (1978—1981)*; dr. I. Glodariu, *Sistemul defensiv al Daciei în epoca statului dac*; C. Stoica, *Observații privind riturile de înmormîntare la geto-daci în sec. II—I î.e.n.*; dr. S. Dumitrașcu, *Contribuții la cronologia descoperirilor arheologice de la Biharea în contextul realităților arheologice din Dacia*; V. Moga, *Asupra unei descoperiri arheologice din cetatea dacică de la Căpîlna*; dr. S. Popescu, *Aspecte ale civilizației spirituale a geto-dacilor în opera lui Mircea Eliade*; R. Ardevan, *O colecție arheologică necunoscută*; dr. V. Lazăr, *Contribuția lui Aurel Filimon la crearea Muzeului județean Mureș, la cercetarea arheologică mureșană*.

Secția a II-a: „Epoca romană, prefeudală și feudală timpurie”: dr. Al. Popa, *Cîteva considerații asupra istoricului dublului oraș roman Apulum*; M. Takács, *Aiudul în antichitate în lumina descoperirilor monetare*; V. Popa, *Aspecte ale circulației monetare romane de la Apulum*; dr. N. Gudea, *Cercetări și rezultatele lor pe limes-ul Daciei romane între anii 1969—1980*; dr. I. Ferenczi, M. Petică, *Cercetări pe limesul Daciei între Călugăreni și Sărășeni*; D. Ursuț, *Prospectarea cartografică a drumului roman Bogata-Călărași*; D. O. Dan, *Sondajul arheologic de la Gîrbova de Sebeș*; C. L. Băluță, *Monumente epigrafice descoperite la Parloș (1981)*; dr. H. Daicovicu, *O stelă funerară de la Alburnus Maior*; dr. C. Petolescu, *Cartera lui T. Flavius Priscus Gallianus Fronto Q. Marcius Turbo*; D. Isac, *Semnificația inscripțiilor imperiale din castrerele Daciei*; I. Piso, *Senatori originari din Asia Mică în Dacia*; I. Mitrofan, *Instrumente și piese de olărit în Dacia romană*; Al. Matei, *Cîteva statuete romane inedite descoperite la Porolissum*; dr. L. Marinescu, *Bronzuri romane inedite*; C. Pop, *Bronzuri figurate din Dacia romană: o reprezentare inedită*; M. Bărbulescu, *Un „pontus” din castrul Potaisa*; C. Opreanu, *„Principia” castrului de la Gîldu*; Al. Diaconescu, *Propuneri de reconstituire a elementelor de fortifi-*

cafe din castrul de la Gilău; V. Teodorescu, *Necropolele dacoromane de tip Ceptura (Prahova)*—*Ghirbom (Alba)*—*Pruneni (Buzău)* și *problema înhumărilor cu capul la est pe teritoriul Daciei, în a doua treime a mileniului I e.n.*; M. Blăjan, *Cercetări în cimitirul prefeudal (sec. VIII e.n.) de la Ghibomiu „Griul Măciuliilor”*; D. Popa, *Despre mărcile de olar de pe ceramica feudală timpurie*; M. Rill, *Fortificații de pământ din sudul Transilvaniei, recent semnalate*;

Intensele săpături arheologice efectuate în ultimii ani au fost reliefate cu prisosință prin prezentarea, în cadrul secțiilor I și II, a numeroase comunicări ce au oferit date noi, rectificări, observații, contribuții asupra epocii neoliticului pe teritoriul României, asupra unor descoperiri arheologice în județele Hunedoara, Alba, Bistrița-Năsăud, Bihor, noi piese aflate în unele așezări geto-dace din Transilvania și Banat, primele forme de organizare statală a poporului român în feudalismului timpuriu.

Secția a III-a Istorie medie: M. Anton, X. Poptelecan, I. Buzăși, *Blajul în documente medievale (sec. XIII)*; I.A. Pop, *Genealogie și istorie—o familie nobiliară românească din sudul Transilvaniei în veacul al XV-lea*; V. Suci, A. Mureșan, *Tezaurul monetar din sec. XV—XVIII descoperit la Zagăr (jud. Mureș)*; C. Ittu, *Embleme ale unor lăzi de breaslă din colecția Muzeului Brukenthal*; I. Lazăr, *Table de breaslă păstrate în muzee din jud. Hunedoara*; dr. L. Borcea, *Obștea sâtească din Bihor pînă în sec. XVII*; Gh. Gorun, *Unele aspecte de demografie istorică din ultimii ani ai pașălcului turcesc al Oradiei (1686—1692)*; I. Cristache -Panait, *Considerații privind populația românească a jud. Alba la mijlocul sec. XIII*; I. Ranca, *Un nou izvor de adăncire a cunoașterii istoriei revoluției de la 1848 din Transilvania: Conscripția de la 1819—1820.*

La secția de istorie medie s-a remarcat prezența unor comunicări interesante cu bogat material documentar inedit privind mențiuni asupra Blajului în documente din secolul al XIII-lea, prezența populației românești de pe teritoriul actualului județ Alba în secolul al XIII-lea, existența unor familii nobiliare românești în secolul al XV-lea din sudul Transilvaniei care au generat vii discuții contribuind la precizarea punctelor de vedere față de noile elemente documentare aduse de participanți.

În secția a V-a de „Istorie Modernă și Contemporană” s-au ținut următoarele comunicări: dr. L. Botezan, *Principalele caracteristici ale mișcărilor țăranesti din Transilvania din primăvara anului revoluționar 1848*; N. Josan, *Un document inedit privind luptele revoluționare din Munții Apuseni din primăvara anului 1849*; I. Mândrea, E. Tăutu, *Acțiuni politico-naționale ale locuitorilor Țării Făgărașului în perioada Dietei românești a Transilvaniei (1863—1864)*; M. Ploșteanu, *Iacob Bologa (1837—1888), reprezentant de seamă al burgheziei românești progresiste din Transilvania*; L. Popa, *Mărturii documentare din Muzeul Unirii privind adeziunea brașovenilor la Memorand*; dr. T. Pavel, *Influența relațiilor României cu Puterile Centrale asupra tacticii Partidului Național Român (1895—1905)*; D. Popescu, *Din lupta comună a românilor și străbunilor pentru libertate socială și națională, oglindită în periodicele românești și străbuni din Banat la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX*; S. Mîndruț, *Conferințele confidențiale guvernamentale din 1904 și chestionarul-anchetă privind dezvoltarea mișcării naționale românești transilvănene*; M. Racovițan, *Relații economice ale Sibiului cu România între 1900—1914*; V. Dobrescu, *Problema agrară în concepția și doctrina economică a burgheziei române transilvănene în anii 1867—1918*; L. Giura, *Probleme privind gazul metan din Transilvania reflectate în paginile cotidianului „Siebenbürgische-Deutsches Tageblatt”*; I. Frățilă, *Aspecte din lupta națională a românilor hunedoreni*; I. I. Șerban, *Aurel Vlaicu — simbol al luptei pentru eliberarea națională a românilor transilvăneni*; E. Hulea, *Evocarea istorică a unor evenimente premergătoare Unirii de la Alba Iulia*; E. Borst, *Aspecte ale luptei țăranesti din comitatul Arad pentru eliberarea socială și națională în toamna anului 1918*; dr. I. Munteanu, *Constituirea și activitatea Consiliilor naționale bândșene în toamna anului 1918*; C. Grad, *Documente inedite privind activitatea Consiliilor și Gărzilor naționale românești din Comitatele vestice: Solnoc-Dobica, Sălaj, Sătmăr, Bihor și Arad în perioada noiembrie 1918—aprilie 1919*; V. Dudaș, *Din activitatea desfășurată de Gărzile naționale din Banat în anii 1918—1919*; A. Borda, *Masele populare din zona Aiud-Ocna Mureș, prezență masivă și activă la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918*; M. Gronschi, *Actul de la 1 Decembrie 1918 oglindit în paginile ziarului „Unirea” din Blaj*; I. Cenuș, *Dinamica mutațiilor socio-profesionale din Țara Moșilor în perioada 1966—1980*; R. Manta, *1850 de ani de minerit la Roșia Montană*; E. Ispas, *Rolul țăranesti în lupta pentru libertate națională și socială a poporului român de-a lungul istoriei, în lumina aprecierilor secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu*; I. Pleșa, *Contribuții noi la cunoașterea modului de desfășurare a grevei generale din octombrie 1920 la Roșia Montană*; I. Opreș, *Cîteva fotografii inedite reprezentîndu-l pe Nicolae Iorga*; L. Palihovici, *Contribuții la cunoașterea mișcărilor muncitorești din jud. Alba în perioada 1918—1944*; B. Mihoc, *Problema colonizărilor în Bihor-Împroprietări prin strămutare (1922—1940)*; A. Herban, *Contribuții la cunoașterea Sindicatelor Unitare din Deva*; V. T. Ciuhăncan, *Influența contribuției financiare a poporului român,*

a jud. Alba, asupra măsurilor de apărare a frontierei de vest a României în perioada 1934—1940; A. Băruță, Transformările social-politice din perioada octombrie 1944 — mai 1945 petrecute în jud. Alba sub conducerea P.C.R., reflectate în ziarul „Ardealul luptător”; I. Dăscăloiu, Creația artistică de masă din cadrul Festivalului național „Cîntarea României”, un omagiu adus idealului unității naționale implinit la 1 Decembrie 1918; E. Vartic, Transformări în structura socială a jud. Alba și a orașului Aiud determinate de industrializarea socialistă.

La secția de istorie modernă și contemporană s-au adus de asemenea diverse date și elemente inedite cu privire mai ales la istoria Transilvaniei remarcându-se în mod special noile contribuții documentare despre revoluția de la 1848—1849, acțiuni din perioada Dietei românești a Transilvaniei, azeziunea românilor din diferite zone ale țării în Memorand. Nu au lipsit nici teme de interes general privind acțiuni comune româno-srbe din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, istoria Partidului Național Român sau influența României asupra tacticii acestuia. Un loc aparte a ocupat, cun era și firesc, o serie de materiale dedicate Unirii de la 1 decembrie 1918, apoi altele privitoare la perioada interbelică. Comunicările de istorie contemporană au avut darul să releve noile dimensiuni ale dezvoltării actuale, în special a realizărilor din județul Alba.

Nu au lipsit de la sesiune nici secții dedicate „istoriei culturii” unde s-au adus și de această dată reale contribuții în privința dezvoltării învățămîntului în limba română, presel, culturii, istoriei cărții vechi. La această secție au fost expuse următoarele comunicări: T. Furdui, *Unele considerații istoriografice pe marginea unui izvor edit privitor la existența în orașul Abrud a unei tipografii a lui Coresi*; D. Braicu, *Circulația unor vechi tipărituri românești, provenite din tipar-nițele Bălgăradului, păstrate la Sibiu*; D. Lupan, *Contribuții la „Bibliografia românească veche” prin valorificarea colecției de carte veche a Muzeului din Sebeș*; M. Breazu, *Embleme voievodale în cartea românească din sec. XVIII*; L. Bica, *Tipărituri Etienne din Biblioteca Bathyaneum din Alba Iulia*; E. Mărza, *Carte și societate în sec. XVIII—XIX pe valea Ampoiului*; I. Mărza, *Relații culturale între Transilvania și Slovacia în sec. XVIII și primele decenii ale sec. XIX*; G. Manolache, *„Istoria pentru începutul românilor în Dacia” în conștiința românească (1812—1848)*; N. Florea, *Școala de reuniune grănicerească de la Cugir în sec. XIX (Noi contribuții documentare)*; L. Hațegan, *Crîmpeie de cultură abaiuliană din sec. XIX (Manuscrise din biblioteca Muzeului Unirii Alba Iulia)*; Gh. Naghi, *Ioana Popasu și Ioan Manolescu—sprijinitori ai școlii românești în lumina unei scrisori inedite (1860)*; P. Matei, *„Astra” și oficialitățile vremii*; I. Breazu, *„Astra” — promotoare a luptei pentru libertate și unitate națională*; M. Basarab, *Consemnări culturale în presa hunedoreană interbelică*.

Pe linia aprofundării studiilor meșteșugurilor populare, a portului, tradițiilor și obiceiurilor poporului român, a circulației icoanelor, s-au ținut o serie de comunicări în cadrul secției de „Etnografie-Artă populară”: Gh. Dinuță, *Sate de pe Valea Ampoiului și Arieșului specializate în industrii țărănești*; I. Sicoe, *Tipuri de case din finutul Pădurenilor și tehnica construirii lor*; O. Bărbuță, *Prelucrarea artistică a lemnului în satele din zona Alba Iulia*; L. Moraru, *Persistența unor forme vestimentare arhaice în portul popular românesc din Țara Birsei*; O. Pernicek, *Portul popular românesc din zona județului Alba*; M. Piso, *Colecția de fesături și cusături populare de la Ciucea*; L. Rondoleanu, *Considerații asupra icoanelor pe temă din Țara Zarandului*; G. M. Hărdălău, *Considerații privind activitatea zugravului Simion de la Bălgărad*; A. Chiriac, *Circulația icoanelor pe sticlă din nord-vestul României*; D. Györfi, *Tradiții și obiceiuri populare românești din Transilvania în publicațiile maghiare din sec. XIX*; J. Negoită, S. Păduraru, *Muzeul și societatea contemporană. Din experiența Muzeului Satului și de Artă Populară*.

Interesante date și observații au fost aduse în ceea ce privește pictura românească din Transilvania secolului al XVIII-lea, arhitectura sau activitatea unor xilografi și pictori în secția de „Istoria artelor” de către: A. Kovács, *Considerații privind construcțiile lui Gabriel Bethlen la Alba Iulia*; A. Lăzărescu, *Cîteva considerații privind fesăturile din colecția Bibliotecii Bathyaneum*; T. Sinigalia, *Posibile influențe transilvănene în arhitectura din Țara Românească în sec. XVII*; dr. M. Porumb, *Contribuții privind pictura românească din Transilvania secolului al XVIII-lea*; N. Sabău, *Turcomachia în sculptura barocă transilvăneană*; C. Tatai-Baltă, *Xilografii Dimitrie Finta*; Gh. Fleșer, *Pictorul Hermann Meuselbach*.

O constantă și rodnică preocupare a muzeelor o constituie și problemele pe care le ridică restaurarea și conservarea unor importante piese de patrimoniu sau obiecte muzeistice. Acestea au făcut obiectul unei secții aparte, cu același nume, în care au fost susținute următoarele comunicări: D. Ciugudean, *Cîteva observații pe marginea restaurării materialului ceramic de la Teleac*; I. Budăleanu, *Problema conservării „in situ” a materialelor ceramice*; E. Prodan, *Patină nobilă și dăunătoare*; C. Bucșa, *Problematice și metodologia restaurării unei tăblițe cerate (sec. II—III e.n.)*; Z. Hașegan, *Restaurarea unei piese istorice: sarica lui Avram Iancu*; M. Strimbu, *Aspecte ale conservării și restaurării materialelor ceramice*; A. Igna, *Constatarea stării*

de fapt, în serviciul conservării, a obiectelor de patrimoniu alcătuite din piele, la muzeele din municipiul Cluj-Napoca; V. Tanțău, *Criterii generale de stabilire a zonei de protecție a monumentelor*; T. Goronea, *Aprecieri asupra comportamentului materialului din care sînt realizate monumentele dedicate eroilor neamului (1848—1849)*; C. Oargă, *Activitatea de restaurare-conservare a patrimoniului Muzeului Unirii Alba Iulia; realizări și perspective*.

Cu dorința evidentă de a îmbrăca într-o haină de sărbătoare ziua atît de semnificativă, cea de 1 decembrie, s-a procedat, într-un cadru festiv la vernisajul a două expoziții de artă plastică aflate în incinta Muzeului Unirii, una de pictură, grafică și artă decorativă a artiștilor plastici profesioniști din județul Alba și cealaltă de pictură și ceramică a absolvenților Școlii populare de artă din municipiu, promoția 1980—1981, ambele bucurîndu-se de un real interes. O plăcută surpriză a constituit-o și organizarea unui program de poezie și muzică tînără „Eroii neamului” cu participarea cunoscuților soliști Tudor Gheorghe și Dumitru Fărcașiu.

Sesiunea științifică anuală a Muzeului Unirii din Alba Iulia, care s-a bucurat de o intensă participare, minuțios organizată, a etalat un înalt nivel științific și o varietate tematică a comunicărilor prezentate acestea reliefînd concluzii noi cu angajarea unor fructuoase discuții pe marginea materialelor semnalate contribuind prin aceasta la îmbogățirea istoriografiei românești contemporane.

Gheorghe Naghi

SIMPOZION ȘTIINȚIFIC LA SIBIU

În ziua de 31 octombrie 1981 Academia de Științe Sociale și Politice, Academia R.S.R. și Comitetul Județean de Cultură și Educație Socialistă Sibiu au organizat în sala bibliotecii județene simpozionul „Astra — 120 de ani”.

După cuvîntul introductiv rostit de profesorul Ioan Munteanu — președintele Comitetului Județean de Cultură și Educație Socialistă — și a citirii mesajului Academiei de Științe Sociale și Politice transmis participanților de secretarul ei științific — prof. Nicolae Gogoneață — s-a trecut la prezentarea primei comunicări *Idealurile Astei — realități ale județului Sibiu în România Socialistă* de Vasile Bărbuleț — membru al C.C. al P.C.R., prim-secretar al Comitetului Județean P.C.R. Sibiu.

Comunicarea a evidențiat faptul că Sibiu se situează între județele cele mai dezvoltate din punct de vedere economic datorită hărniciei oamenilor muncii de pe aceste meleaguri indiferent de naționalitate; în același timp orașul se bucură de o bogată activitate cultural-științifică, el fiind depozitarul unor valori culturale de o deosebită însemnătate și a unor bogate tradiții de culturalizare a maselor populare care au căpătat un nou conținut și au cunoscut o amplă dezvoltare în condițiile societății noastre socialiste sub conducerea P.C.R.

În comunicarea *Contribuția Astei la realizarea unității naționale a Românilor* acad. Ștefan Pascu — președintele Secției de Științe istorice a Academiei R.S.R. — a insistat asupra acțiunilor întreprinse de revoluționarii de la 1848 din Transilvania pentru înființarea Astei și adunarea de constituire de la Sibiu din 4 nov. 1861; influența Astei în organizarea Societății Academice Române; înființarea de despărțăminte în Banat și Crișana; inaugurarea muzeului „Asociațiunii” în 1911 la Sibiu cu ocazia sărbătoririi semicentenarului; contribuția Astei și a membrilor săi la realizarea actului Unirii de la 1 Decembrie 1918.

„Astra” și dezvoltarea istoriografiei românești” este titlul comunicării prezentate de conf. univ. dr. Vasile Curticăpeanu de la Facultatea de istorie—filozofie a Universității București, în care vorbitorul s-a referit la articole, disertații, documente istorice privind sec. XI—XVI, diplome, decrete regale publicate în paginile revistei „Transilvania” după 1868; la activitatea secțiunii istorice a Asociațiunii pentru editarea unor lucrări istorice ca de ex.: *Părți alese din Istoria Transilvaniei* de Gheorghe Barițiu, *Cartea de aur* de Teodor Păcățianu și a altor studii istorice de către Ioan Lupăș, Vasile Goldiș, Silviu Dragomir ș.a.

Prof. Nicolae Nistor — director al filialei Sibiu a Arhivelor Statului — în comunicarea: *Dezvoltarea tezaurului documentar al istoriei și culturii Românești — obiectiv major al Astei* s-a referit la bogatul fond documentar existent din perioada anilor 1861—1949 cuprinzînd: corespondență cu despărțăminte, protocoalele adunărilor generale și a secțiunilor științifice, acte de gestiune, corespondență cu personalități culturale, corespondența bibliotecii privind achiziționarea de cărți și manuscrise literare și științifice, cît și la acțiunile Astei de achiziționarea de obiecte valoroase (icoane, monede, stampe) care au fost expuse în Muzeul Asociațiunii înființat la Sibiu.

Interesantă a fost comunicarea: *Locul și rolul Astei în promovarea culturii românești și ridicarea nivelului cultural al maselor populare* prezentată de prof. Ioan Holhoș — directorul bibliotecii județene „Astra”. Vorbitorul a reliefat diferitele forme și mijloace folosite de „Astra” în munca de propagandă culturală: școli naționale la satc pentru răspîndirea limbii, literaturii și istoriei poporului român; conferințe pe teme: sociale, morale, juridice, economice, agrare, literare, istorico-geografice, medicale; răspîndirea cărților prin bibliotecile populare care ating numărul de 422 în 1911, de 600 în 1914 și de 1419 în 1937; cercuri culturale și expoziții; întîlnirile anuale și extraordinare ale membrilor săi; la instituțiile Asociațiunii: case naționale școli țărănești, societăți de asigurare, cinematografe, cooperative și bănci populare.

Întreaga activitate a Astei a fost focar de prim ordin în lupta de culturalizare a maselor populare, o pagină luminoasă a luptei pentru ideea națională a românilor din Ardeal, întruchiparea a ideii de eliberare națională și socială și de consolidarea unității neamului românesc.

Ioan Florea

VIZITĂ DOCUMENTAR-ȘTIINȚIFICĂ ÎN POLONIA

Între 6 — 24 noiembrie 1981, am efectuat o scurtă vizită în R. P. Polonă în scopul depistării și studierii unor lucrări, publicații și periodice existente în marile biblioteci din câteva centre universitare (Varșovia, Cracovia, Poznan) referitoare la modificările survenite în situația țărilor din centrul și răsăritul Europei în urma desfășurării celui de-al doilea război mondial. În acest context, am urmărit evoluția raporturilor economice și politico-diplomatice româno-polone mai ales pentru perioadele 1937—1939 și 1945—1947.

Trebule să precizăm, de la început, că răgazul oferit de aceste scurte deplasări este sensibil diminuat de necesitatea parcurgerii fișierelor și inventarelor care, adăugată zilelor cînd sălile bibliotecilor nu sînt deschise pentru public, reduce aproximativ la jumătate numărul zilelor efectiv folosite pentru documentarea propriu-zisă.

În ceea ce privește fișarea materialului documentar este de observat că la Biblioteca Universității din Varșovia, în afara fișierelor „clasice” (alfabetic și pe materii), mai există un al treilea fișier al „personalităților” care indică toate lucrările biografice, chiar și lucrări, studii și articole ce au referiri despre o serie de oameni politici, de știință, artă și cultură din întreaga lume incluși în acest fișier.

Atît la bibliotecile universităților din Varșovia, Cracovia și Poznan cît și la bibliotecile unor instituții științifice (cel al țărilor socialiste din Varșovia sau cel de istoria țărilor apusene din Poznan) este de observat prezența unor colecții nesatisfăcătoare a cărților științifice românești, a lucrărilor de istorie îndeosebi a celor apărute în ultimul deceniu.

Cu rare excepții, nu se găsește (cum ar trebui să fie) seria integrală a colecției „Bibliotheca Historica Romaniae” ca și multe din lucrările de istoria modernă și contemporană a României, inclusiv cele dedicate unor mari evenimente ca revoluțiile din 1821 și 1848, Independența, România în primul și în cel de al doilea război mondial, în anii revoluției democrat-populare etc. Doar câteva din cele peste 100 de titluri de cărți de istorie apărute în anul congresului mondial de istorie de la București și-au găsit loc în fișierele și deci în depozitele principalelor biblioteci publice poloneze.

Există, de pildă, la biblioteca Universității din Cracovia Enciclopedia Cugetarea (Lucian Predescu) și Enciclopedia Română, dar lipsesc Enciclopedia în patru și cea într-un volum editate în anii regimului nostru.

În ceea ce privește lucrările de istorie contemporană sînt mai bine reprezentate (numeric) cele apărute înainte de 1971, decît cele apărute în ultimul deceniu. Evident, este o deficiență regretabilă și păgubitoare a modului de propagare a lucrărilor istoriografiei românești peste graniță cu atît mai mult cu cît în bibliotecile poloneze se găsesc, în schimb, relativ numeroase lucrări ale unor istorici străini în care sînt prezentate teze ce contravin adevărului istoric și care sînt contrarii concluziilor la care au ajuns istoricii din țara noastră.

În ceea ce privește documentarea ce ne-am propus-o, am putut consulta o serie de lucrări, periodice, colecții de documente politico-diplomatice referitoare la ajunul, desfășurarea și urmările celui de-al doilea război mondial care nu se găsesc în țară. În documentarea noastră, ne-am bucurat de sprijinul amabil și competent al cercetătorilor Alina Szelaska-Lohmannova (la Cracovia) și de cel al colegului Walkzek (la Poznan) precum și de concursul calificat al personalului bibliotecilor în care am studiat.

Un alt aspect important al vizitei noastre l-a constituit întâlnirile cu o serie de specialiști polonezi. În cadrul Institutului de Istorie din Varșovia al Academiei de științe poloneze am avut o interesantă discuție cu directorul Institutului prof. dr. docent Czesław Madajczyk, autor al unor lucrări fundamentale privind istoria Poloniei în timpul celui de-al doilea război mondial. De asemenea, la același Institut am avut o altă convorbire cu cercetătoarea Stanisława Lewandowska cunoscută specialistă privind perioada ocupației hitleriste. Din discuția cu acești doi remarcabili specialiști am primit informația că este în curs de finalizare o primă lucrare monografică, operă a unui larg colectiv, privind istoria Poloniei în ajunul, în timpul și în primii ani după cel de-al doilea război mondial.

În convorbirea avută cu prof. Mieczysław Jaworowski, autor al unei valoroase Istorii a României în limba poloneză (recenzată în „Revista de Istorie”) au fost evocate multitudinea relațiilor româno-poloneze de-a lungul secolelor precum și nevoia unei cunoașteri reciproce mai largi a realităților social-politice în epoca contemporană din ambele țări.

Cu prilejul deplasării la Cracovia, am avut o îndelungă convorbire cu profesorul dr. Rostwowski conducătorul unui larg colectiv (12 cercetători) care este angrenat într-o vastă lucrare bibliografică: dicționarul bibliografic (alfabetic) al personalităților poloneze din toate domeniile de activitate (nu sînt incluși cei în viață). Dicționarul, început înainte de cel de-al doilea război mondial (în 1937), întrerupt în anii războiului, a fost reluat după 1945 cu forțe sporite. Din cele aproximativ 20.000 de nume, prevăzute inițial a fi incluse, au fost deja tipărite peste 16.000 de personalități (pînă la litera P). Între timp, se adaugă mereu noi nume, ceea ce va necesita publicarea unor viitoare Addenda, de unde prelungirea termenului de încheiere a lucrării spre anul 1991—92. Fiecare personalitate este prezentată în date biografice (naștere, studii, preocupări, contribuții) din care, în genere, lipsesc adjectivele; este o prezentare sobră, obiectivă, informativă de date.

Am informat pe membrii colectivului asupra lucrărilor mai vechi (Bibliografia secolului XIX, bibliografia periodicelor) sau mai noi (Enciclopedia Istoriografiei românești, Dicționarul istoric de localități) ale cercetătorilor noștri în domeniul bibliografiei istorice.

Polonia, țară cu vechi tradiții culturale artistice, oferă oricărui vizitator, cu atât mai mult unui istoric, posibilități largi de cunoaștere a trecutului ei istoric (vechile palate și castele transformate azi în muzee, vechi construcții monumentale laice și bisericesti, numeroase monumente și plăci comemorative, multe dintre acestea din urmă evocînd evenimentele dramatice, marile suferințe și încercări pe care le-a trăit poporul polonez în anii celui de-al doilea război mondial. Este de remarcat aportul adus de o serie de istorici polonezi în editarea în condiții de înaltă ținută a unor lucrări și broșuri de prezentare științifică a acestor monumente și muzee.

În ciuda unor dificultăți temporare, interesul pentru cercetarea istorică, pentru lărgirea contactelor cu istoricii români, pentru cunoașterea istoriei țării noastre este destul de viu în rîndul specialiștilor polonezi. Este de datorția noastră ca printr-o mai atentă, organizată și judicioasă transmitere a concluziilor istoriografiei noastre să aducem la cunoștința colegilor polonezi momentele principale ale istoriei poporului nostru; printr-o mai bună și mai aprofundată cunoaștere reciprocă vom înțelege mai bine aportul adus de cele două popoare la evoluția vieții politice, a culturii și civilizației Europei centrale și răsăritene de-a lungul secolelor și pînă în contemporaneitatea zilelor noastre.

Traian Udrea

CĂLĂTORIE DE DOCUMENTARE ÎN FRANȚA

La invitația Centrului de cercetări comparate asupra societăților antice, centru aparținînd Școlii de înalte studii în științe sociale (*Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales*) din Paris, am efectuat un stagiu de două luni ca lector asociat al acestei instituții.

Bine cunoscută istoricilor, ca și altor cercetători în domeniul științelor sociale, Școala de înalte studii în științe sociale—desprinsă în urmă cu cîțiva ani din nu mai puțin celebra *Ecole Pratique des Hautes Etudes*, unde științele sociale erau grupate în secția a VI-a—reprezintă în momentul de față o instituție de învățămînt și cercetare cu un statut de excepție. Ca și instituția care i-a servit drept matrice, ea este o formă de învățămînt cu precădere post-universitar, cu un înalt grad de specializare. Reunind o pleiadă de savanți, profesori și cercetători de mare prestigiu, școala beneficiază de un dublu statut, de cercetare și învățămînt, oferind tinerilor contactul direct și sistematic cu laboratorul de investigație al măștrilor pe care și i-au ales și care le dirijează studiile. Ca și mai vechea *Ecole Pratique* iarăși, Școala de înalte studii în științe sociale reunește — componente rareori

Întrunite sub aceeași egidă universitară — soliditatea, celebritatea și inovația. Diversitatea surprinzătoare a domeniilor abordate — de la antropologia societăților retardate la sociologia contemporană — precum și a metodelor de cercetare — de la expediția etnologică la programare ori la teoria sistemelor — se întregesc într-un dialog interdisciplinar al științelor despre om; un dialog ale cărui rezultate, nu o dată spectaculoase, întotdeauna bogate în argumente și sugestii — au reprezentat momente de vîrf în dezvoltarea recentă a domeniului investigat.

Disciplinele istorice ocupă un loc privilegiat în cadrul acestei instituții care grupează nume ilustre în istoriografia contemporană începînd cu Fernand Braudel și Emmanuel Le Roy Ladurie, continuînd azi cu Jean-Pierre Vernant, Jacques Le Goff, François Furet, Pierre Vidal-Naquet, dar și cercetători mai tineri, reprezentînd, într-un sens măcar, noua generație dezvoltată în jurul aceluia celebru punct de efervescentă intelectuală pe care l-a reprezentat școala de la *Annales*. Principalele redimensionări ale „teritoriului istoricului” pe care le datorăm istoriografiei franceze din ultimele decenii au făcut, înainte de a fi publicate, obiectul pasionantelor dezbateri din seminariile „Secției a VI-a” și mai apoi ale E H E S S.

În domeniul istoriei lumii greco-romane, echipa Centrului de cercetări comparate asupra societăților antice se află la originea unor înnoiri deosebit de importante în cîmpul tradițional al studiilor clasice. Întregînd într-o viziune amplă experiența unor cercetări ca acelea datorate începînd încă din perioada interbelică, lui Louis Gernet, Ignace Meyerson și Henri Jeanmaire, confruntînd, pe de altă parte, metodologia materialist-istorică cu rezultatele cele mai noi ale reflexiunii și cercetării, această echipă a instaurat un tip inedit de problematică în domeniul istoriei clasice. Tema fundamentală a acestor cercetări este confruntarea societății antice — grecești, mai cu seamă — cu reprezentările ei imaginare. Confruntare fertilă, cită vreme distanța, dar și interferența celor două domenii permite înțelegerea mai exactă a modului în care funcționează și societatea, și ideologia care îi e proprie, cită și a relației în cadrul căreia se desfășoară procese istorice lente, dar fundamentale pentru devenirea lumii antice. Prelundu, pe de altă parte, experiența și metodele analizei structurale, inaugurate, în domeniul antropologiei culturale, de către Claude Lévi-Strauss, dar situîndu-le în perspectiva dublă a sincroniului și a genezei și proceselor, cercetările dezvoltate de echipa Centrului au îmbogățit în mod esențial cîmpul investigației și concluziile acesteia.

Mărturie stau volumele colective, elaborate în cadrul unei cercetări de grup, și care și-au afirmat calitățile și interesul încă de mai multă vreme: culegerea *Problèmes de la guerre en Grèce ancienne*, publicată în 1968 sub îngrijirea lui Jean Pierre Vernant, cea intitulată *Problèmes de la Terre en Grèce ancienne*, editată în 1973 de eminentul profesor de la Cambridge, Sir Moses I. Finley — și în care este inclusă și aleasa contribuție a prof. D. M. Pippidi referitoare la relațiile agrare în coloniile pontice.

Recent, un alt volum colectiv, editat de Marcel Detienne și Jean Pierre Vernant, *La cuisine du sacrifice en pays grec* (Gallimard, 1979), publică rezultatele unei anchete referitoare la sacrificiu ca practică socială în Grecia antică.

Fără îndoială, acest efort colectiv este întregit și amplificat de numeroase volume și studii publicate de fiecare dintre membrii Centrului de cercetări comparate. O listă bibliografică completă ar depăși cu mult limitele prezentei informări, dar nu pot fi omise, nici măcar în acest cadru, referirile la cărțile lui Jean Pierre Vernant, profesor la Collège de France și animatorul centrului: *Mythe et pensée chez les Grecs* (prima ediție în 1966), *Mythe et Société en Grèce ancienne* (1974), precum și la cele două volume publicate împreună cu Pierre Vidal Naquet (*Mythe et tragédie en Grèce ancienne*, Paris 1972) și, respectiv, cu Marcel Detienne (*Les ruses de l'intelligence. La Métis des Grecs*, Paris, 1974). Pierre Vidal Naquet, la rîndul său, a publicat volumul *Le chasseur noir. Formes de pensée et formes de société dans le monde grec* (Paris, 1981), consacrat cu precădere analizei diferitelor grupuri marginale și forme de marginalitate în lumea greacă. Marcel Detienne, este autorul unor volume de mare interes pentru cercetarea recentă a miturilor: *Les matres de vérité dans la Grèce archaïque* (Paris, 1967), *Les Jardins d'Adonis* (Paris, 1972), *Dionysos mis à mort* (Paris, 1977). În fine, cel mai tânăr director de studii al Centrului, Nicole Loraux, a publicat în acest an două volume, unul despre ideologia cetății democratice în sec. V—IV î.e.n. (*L'invention d'Athènes*, Mouton, Paris-Haga, celălalt despre miturile de autohtonie (*Les Enfants d'Athéna*, Maspéro, Paris) Tot Nicole Loraux conduce și o anchetă colectivă ce se va finaliza într-un volum consacrat relației și interferențelor între masculin și feminin în reprezentările și ideologia greacă.

În acest cadru, contactele cu colegii francezi au fost deosebit de fructuoase, cită vreme preocupările dominante ale acestora și ale Centrului ca echipă, răspund îndeaproape preocupărilor celei ce semnează aceste rînduri.

Discuțiile personale cu Jean Pierre Vernant, Pierre-Vidal Naquet, Nicole Loraux, Pauline Schmitt (de la Universitatea Paris VII), Claude Mossé (de la Universitatea Paris VIII) Annie

Schnapp (de la Universitatea Paris VIII), Alain Schnapp (de la Universitatea Paris I), Marcel Detienne și alți membri ai centrului mi-au permis să cunosc mai îndeaproape principalele direcții de cercetare încă inedite, problematica și metodele acesteia. Participând, ca invitat al lui Pierre Vidal Naquet, la două cursuri la Universitatea Paris VII, adresate studenților care-și pregătesc teza de licență, am putut, nădăjdulesc, să le fac cunoscute la rindu-mi, unele probleme asupra cărora am lucrat eu însămi — mai cu seamă în legătură cu tragedia *Perșii* de Eschil și semnificațiile ei, subiect ce se integra în tema generală a cursului, consacrat raporturilor între Grecia, Roma și lumea barbară. În același cadru, am adus unele informații în legătură cu aspectele proprii ale acestor raporturi în lumea colonială pontică și în trecutul istoric al patriei noastre. Am participat de asemeni cu un deosebit interes la susținerea a două teze de licență, una consacrată păsărilor în tragedia Ion de Euripide, cealaltă — analizei opusculului lui Plutarch — Despre virtuțile femellor.

În cadrul unei comunicări susținute în fața membrilor centrului, a doctoranzilor, precum și a altor universitari din domeniul istoriei antice, am avut prilejul să prezint rezultatele cercetărilor întreprinse de mine în legătură cu un aspect esențial al practicii și ideologiei democratice atenlene — libertatea cuvintului și *isegoria*. Comunicarea a pornit de la analiza temei persuasiunii politice și libertății cuvintului în *Orestia* lui Eschil, încercînd să identifice coordonatele esențiale ale discursului în cetate. Textul acestei comunicări a fost solicitat spre publicare în volumul pe care Centrul de cercetări comparate asupra societăților antice îl pregătește în cursul acestui an.

Două deplasări de scurtă durată — la Strasbourg și la Lyon — au întregit acest fructuos stagi, permițîndu-mi reluarea contactelor cu colegii de la Universitatea din Strasbourg și o vizită la Centrul Fernand Courby de epigrafie din Lyon. Deopotrivă cu posibilitatea de a consulta publicații recente sau care nu au ajuns în bibliotecile noastre, precum și a unor teze de doctorat încă inedite, colaborarea directă cu profesorii și colegii francezi s-a dovedit încă mai fertilă decît presupuneam, prin varietatea temelor, problemelor și metodelor cu care mi-a permis să mă familiarizez.

Zoe Petre

D. ȘANDRU, *Populația rurală a României între cele două războaie mondiale*, Iași, 1980, 213 p.

Cel de-al doilea supliment al Anuarului Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” include o temă de demografie rurală pentru România între prima și a doua conflagrație mondială. Autorul ei, D. Șandru, cunoscut prin numeroase contribuții de istorie modernă și contemporană și recunoscut de multă vreme ca specialist în problema agrară printr-o lucrare monografică consacrată reformei din 1921 și prin alte substanțiale studii referitoare la aspecte identice sau înrudite, analizează de data aceasta fenomenul demografic în multiplele lui ipostaze.

Opțiunea autorului pentru subiect a fost dictată nu numai de aderența firească a temei față de preocupările sale constante, ci și de faptul că investigațiile istoricilor pentru demografie, deși numeroase, au vizat mai puțin perioada interbelică. Studiile și referirile de pînă acum tind să micșoreze goluri determinate fie de lipsa unor statistici, fie de caracterul lor neștiințific. Pe de altă parte, cercetările au căutat să răspundă numai unor anumite nevoi, lăsînd în afară fenomenul în ansamblu. Iată cel puțin două aspecte care au decis ca problema să fie abordată unitar, nu însă ca temă în sine, ci ca o consecință firească a legiurilor agrare de la începutul perioadei cercetate. Imboldul avea să-l sporească în urma consultării unui bogat și variat material documentar edit și inedit din țară, la care, în ultima vreme, a asociat și o recoltă de calitate extrasă din arhivele S.U.A.

Cu o experiență în cercetare plină de roade, cu o avuție documentară de primă mărime, cu o pasiune pentru adevărul istoric rar întâlnită, dublate în fiecare manifestare de expresia unei munci tenace, D. Șandru a putut da, în chip firesc, o nouă lucrare cu valoare de durată.

Partajată în XIII capitole, la care se adaugă o introducere și o încheiere, lucrarea se prezintă într-o structură optimă înțelegerii procesului demografic rural interbelic. În cel dintîi, D. Șandru analizează statisticile populației din perioadă, subliniind că, fără a avea ca punct de plecare evidențe clare, datele din primul deceniu nu reflectau realitatea, astfel că, în mod practic, nu se cunoaște cu

exactitate nici măcar numărul locuitorilor țării. Recensămîntul din 1930 a fost primul din istoria României în care înregistrarea locuitorilor s-a efectuat după criteriile științifice, iar calcularea și centralizarea situațiilor s-a făcut cu mijloace moderne. Era, însă, și singurul pentru răstimpul cercetat. Lipsa datelor pentru extremitățile perioadei a fost în bună parte suplinită de publicațiile Institutului Central de Statistică și de cifrele recensămîntelor sau anchetelor cu caracter statistic ale diferitelor departamente ale statului.

În al doilea capitol, autorul analizează mișcarea naturală a populației rurale din punctele de vedere ale natalității, mortalității generale și infantile și a sporului natural, ajungînd la constatarea că satul românesc a reprezentat prin numărul locuitorilor, prin rata dată de sporul natural și prin creșterea absolută a populației un factor de primă importanță pentru evoluția demografică a României. În capitolul al treilea se ocupă de structura etnică, demonstrînd că în interstițiul de studiu aceasta s-a caracterizat prin ponderea mare a românilor, ce dețineau 71,9% din totalul locuitorilor satelor, și prin existența a numeroase grupări etnice, cu pondere redusă. Al patrulea capitol este consacrat colonizărilor interne, care, din pricina unor neajunsuri financiare, nu s-au putut executa în cele mai bune condiții, astfel încît repartitia neuniformă a populației rurale pe zone agricole a generat în continuare mari diferențieri.

Capitolul al cincilea este rezervat studierii emigrărilor și imigrărilor, autorul dovedind că, dacă în primul deceniu interbelic, datorită urmărilor războiului, muncitorii agricoli din România au avut o oarecare căutare pe piața muncii din alte state, odată cu anii crizei economice 1929—1933 posibilitățile s-au restrîns, că, în pofida supradensității, a existat și o tendință de creștere a importului de forță de muncă agricolă. Întregul proces de emigrare — imigrare a avut, însă, o influență restrînsă asupra evoluției populației României.

Structura profesională formează centrul atenției celui de-al șaselea capitol, realizat în exclusivitate pe baza recensămîntului din

1930. La nivel județean, autorul aduce date inedite de o valoare ca totul remarcabilă. Al șaptelea capitol pune în relief locul țărănimii în procesul de urbanizare, relevând că actul n-a fost uniform în intensitate. În primul deceniu, capacitatea de absorbție a orașelor era destul de redusă din pricina lentei lor dezvoltări industriale. În anii 1929 — 1933, fenomenul a fost stinjenit de efectele crizei, pentru ca după 1934 să aibă loc o activizare a lui, fără însă ca mediul urban să se dovedească în stare să asimileze integral surplusul populației rurale.

Al optulea capitol este destinat cercetării chestiunii de suprapopulație, autorul demonstrând că ea a fost agravată de nivelul general al dezvoltării economice a țării, care a împiedicat absorbirea de către industrie a ceea ce era „de prisos” în agricultură. La rîndul ei, problema a contribuit la complicarea fenomenului agrar. Următorul capitol are în vedere regimul alimentar, D. Șandru ajungînd la concluzia că „monotonia și insuficiența alimentației” au fost decisive ca populația să plătească un greu tribut biologic, concretizat în persistența unor maladii și chiar în înregistrarea de jertfe umane.

Locuințele rurale formează subiectul celui de-al zecelea capitol. Autorul demonstrează din cazul locului că se resimțea lipsa unor studii documentare întocmite pe baze strict științifice. Din această cauză, marea lor majoritate erau necorespunzătoare sub raportul construcției și al confortului. Asemenea deficiențe s-au răsfrînt într-o anumită măsură, pe plan biologic, în starea necorespunzătoare a sănătății populației.

Știința de carte și răspîndirea ei în mediul rural — tema celui de-al unsprezecelea capitol — atestă stadii diferite în cadrul provinciilor istorice, în raport de dezvoltarea social-economică deplină la actul de la 1 Decembrie 1918. Marea Unire și reformele economice, sociale și politice ce s-au produs în noul cadru au creat condiții mult mai prielnice procesului de culturalizare a maselor. Totuși, stimularea populației rurale la folosirea științei de carte cîștigat prin școli pentru ușurarea pro-

cesului de adaptare la împrejurările vieții moderne, ca și stîrpirea analfabetismului, vor rămîne ca probleme de rezolvat pentru alte timpuri istorice.

În penultimul capitol, D. Șandru se ocupă de locul satului românesc în cadrul politicii sanitare. Actul de la 1 Decembrie 1918 aduse și în acest domeniu condiții favorabile, care, însă, au oscilat în raport de atitudinea guvernanților și de cuantumul sumelor incluse în buget. Pe de altă parte, analiza pe ansamblu a veniturilor și a cheltuielilor gospodărești țărănești rămîne cea mai grăitoare explicație a sumelor extrem de modeste făcute în scopul apărării sănătății membrilor familiei.

În fine, sănătatea populației rurale. capitol în care D. Șandru demonstrează că, deși s-au făcut progrese pe linia ameliorării ei, problema continuă să fie îngrijorătoare. — deosebi prin proporția unor maladii s. aie. Numărul mare al bolnavilor din mediul rural s-a răsfrînt pe plan demografic într-o mortalitate generală ridicată, în creșterea lentă a potențialului biologic al națiunii,

Capitolele conduc la concluzia derivată în mod științific: cu toate jertfele umane și politica agrară și agricolă a cercurilor guvernante, care n-a ținut cont decît în mică măsură de interesele maselor țărănești, afectînd, în consecință, viața biologică și socială sub diferite fațete, satul românesc a reprezentat un permanent rezervor pentru lumea urbană și națiune.

Așadar, o carte despre viața rurală a României, o carte scrisă pe măsura experienței îndelungate a unui cercetător de valoare, o carte de mare densitate istorică, o oglindă fidelă a interstiului 1918 — 1939 în universul satului, un instrument de cunoaștere a unei mari părți din întregul națiunii, o lucrare realmente necesară. Regretabilă absența unui rezumat într-o limbă de circulație universală și a unui indice general, care ar fi făcut-o deosebit de folositoare și în statele unde studiile demografice au tradiție.

Ioan Saizu

I. M. ȘTEFAN, EDMOND NICOLAU, *Scurtă istorie a creației științifice și tehnice românești*, Edit. Albatros, București, 1981, 286 p.

O amplă sinteză pe 280 de pagini de format mijlociu (echivalînd aproximativ cu un manuscris dactilografiat normal de ceva peste 300 de pagini) nu se putea opri la detaliile de care pot fi avizi cititorii. A mai fost și faptul că lucrarea trebuia neapărat să fie prezentă la cel de-al XVI-lea Congres internațional al științei ținut la București, cum se știe, la 26 aug. — 3 sep.

1981. Din nefericire, ea nu a putut fi editată și în alte limbi, cum se credea la început (v. p. 5).

Scurta istorie . . . are la bază o bogată bibliografie (selectivă), cuprinzînd 141 de lucrări, ele înseși, în marea lor majoritate, studii de sinteză, câteva publicate în periodicul „Noesis” (marea întîrziată și greu accesibil) și unul

singur apărut într-o revistă de specialitate („Metalurgia”, nr. 1/1970).

De ce autorii nu și-au lărgit sfera informațiilor consultând cit mai multe reviste de știință și de tehnică ce apar în țară, inclusiv periodicele din domeniul istoriei? Credem că motivul este simplu, „un segreto di Pulcinella”: revistele noastre cu profilul arătat aproape că nu publică articole substanțiale pe teme de istorie a științei și tehnicii și cu atât mai puțin stimulează elaborarea acestora. Trăim ani în care conducerea de stat apreciază și sprijină aducerea la lumină și valorificarea a tot ceea ce reprezintă creație valoroasă din trecutul poporului nostru. Dar mai curînd în ziare și în periodice cu caracter cultural general, decît în reviste de ramură, găsim scurte mențiuni despre aportul creatorilor noștri din trecut în domeniul științei și al tehnicii — și aceasta în deosebi cu prilejul unor comemorări, aniversări etc. În revistele de specialitate (inclusiv cele de istorie) am dori să citim nu articole ocazionale, festive, encomiastice, cuprînzînd de obicei generalități ori fapte bine cunoscute sau sinteze de tip dicționar enciclopedic, ci studii monografice, de analiză, de suprafață restrînsă dar de adîncime marcată, iar nu cu comodul caracter de „privire generală”.

„Scurta istorie”... este din păcate total lipsită de iconografie. Nu numai că ochiul nu se oprește asupra vreunui desen reprezentînd oameni sau obiecte (fotografiile ar fi fost imposibil de tipărit pe hîrtia poroasă folosită), dar nici cea mai simplă vîniețată nu luminează măcar începutul și (sau) terminarea capitolelor, al căror număr se ridică numai la șapte.

În condițiile de apariție arătate, pretenția normală ca o asemenea sinteză — în care este expus aportul multor mil de persoane — să aibă un indice de nume frizează absurdul... Nu mai vorbim de un indice de materii.

Cînd oare se vor decide editorii de reviste și cărți să prezinte corespunzător creația științifică și tehnică românească? Nu-i obligă oare la aceasta conștiința lor patriotică, chiar dacă n-ar exista indicațiile oficiale menționate la început? Și — să fim atenți — nu e vorba numai de creația din trecut, ci și de cea actuală, contemporană, care se desfășoară sub ochii noștri. Aici rolul revistelor este covârșitor, ele constituînd izvorul documentar de bază pentru istoricii viitorimii, cercetarea arhivelor tehnice fiind foarte anevoioasă.

A venit acum momentul să vorbim despre cuprînsul „Scurtel istorii...”. În substanțialul său *Cuvînt înainte*, Mihai Florescu, membru corespondent al Academiei R.S.R., arată că „Se resimțea de multă vreme nevoia unei lucrări de sinteză care să înfățișeze succint

istoria științei și tehnicii românești, din cele mai vechi timpuri și pînă astăzi... Cartea de față... constituie un pas meritoriu pe calea umplerii acestui gol în domeniul științelor exacte, științelor naturii și științelor tehnice”.

În continuare, în *Nota autorilor*, o scurtă profesiune de credință, se afirmă clar că „Lucrarea de față reprezintă, fără îndoială, o temeritate, de care cei doi autori sînt pe deplin conștienți. A încerca să înfățișezi în circa trei sute de pagini întreaga istorie a creației științifice românești, din cele mai vechi timpuri și pînă astăzi, este o întreprindere dintre cele mai dificile... Iată de ce ne dăm prea bine seama că destule momente semnificative și personalități creatoare lipsesc din cartea de față, că există omisiuni inerente, pe care parțial le vom suplini într-o versiune ulterioară, amplificată”.

Trebule spus că autorii au navigat cu mare grijă printre virtutea ameițitoare ale Caribdei și stîncă primejdioasă a Scilei, reușind — adică — pe de o parte, să nu afirme proto-cronisme ori priorități inexistente sau îndoelnice și nici să nu ajungă la exagerări romantico-diletante, iar pe de altă parte să nu subaprecieze sau să ignore realități și realizări bine atestate, dar neglijate de unii scriitori. Sîntem în fața unei lucrări științifice în fond și sobră în formă, ceea ce nu înseamnă că este gelidă. Căldura ei nu derivă din expresii pompoase sau fraze de tip festiv, ci din bogăția și varietatea uimitoare a creațiilor prezentate, cum și de valoarea celor mai multe dintre ele.

Începuturile creației materiale pe de teritoriul României se pierd în ceața paleoliticului îndepărtat, avînd o vechime tot atît de mare cît este și vechimea formărilor omului în general, astfel că datează de 1,8—2 milioane de ani. Descoperirile de la Bugulești (jud. Vîlcea) au arătat că pe acolo a existat un loc european al antropogenezei. Au fost chiar descoperite resturile fosile ale hominidului care a folosit drept unelte piatră de riu necioplită, adusă de departe, hominid căruia i s-a propus numele de *Australanthropos olteniensis*. Primele silexuri cioplite apar acum vreo 600 000 de ani în mai multe locuri din țară, îndepărtate între ele. Omul paleolitic care a trăit pe teritoriul României ajunsese să albă și preocupări artistice, lucru atestat de picturile rupestre de acum vreo 10 000 de ani găsite în peștera Cucluiata, de pe Someș. Ulterior, în mezolitic (anii 10 000 — 4 500 î. e. n.) apar arcul și săgeata, toporul, barca monoxilă etc.; se remarcă uneltele de silex fine, miniaturale. Odată cu intrarea în neolitic (4 500 î. e. n.), inventarul, nu numai tehnic propriu-zis, realizărilor omului care a locuit pe meleagurile noastre crește considerabil, remarcîndu-se prin varietate, originalitate și calitate (cap. 1).

Preocupările și realizările științifico-tehnice la geto-daci și în Dacia romană au putut fi prezentate abia pe opt pagini (cap. 2). Aflăm de aici numeroase exemple care dovedesc din plin observația lui C. C. Giurescu, că geto-dacii au fost „politehnici” în sensul etimologic al termenului, prin felurile și multele meserii practicate (fabricarea și lucrul metalelor, folosirea brăzdarului la arat și a secerii de bronz, olăritul cu roata, utilizarea berbecului pentru dislocarea zidurilor și a săbiei curbe „sica” pentru apărare, folosirea roților de apă și dispozitivelor de țesut etc.).

Și mai redus este cap. 3 (4 p., „Elemente științifice și tehnice în perioada formării poporului român”), din care rezultă totuși nu numai permanența activității tehnice — în condițiile lipsei unei organizări statale, concomitent cu invaziile — dar și unele dezvoltări ale meșteșugurilor. Perioada respectivă a cunoscut trei etape: civilizațiile Bratei (sec. IV—V), Ipotești—Cindefști (sec. VI—VII) și Dridu (sec. VIII—XI), după localitățile în care s-au făcut principalele descoperiri.

Lunga perioadă dintre sec. XI și XIX este marcată în deosebi prin ieșirea din anonimat a unor creatori de știință și tehnică, cum și prin apariția unor realizări și chiar invenții de mare importanță (cap. 4 și 5). Un Orban construiește tunuri care constituie începuturile artileriei grele (sec. XV); umanistul Ioan Vitez creează la Oradea primul observator astronomic (sec. XV); C. Haas concepe, la Sibiu, racheta cu 2 și 3 trepte de aprindere (sec. XVI); călugărul Teodosie execută, la mănăstirea Neamț, schițe anatomice de mare precizie. Sint apoi învățați bine cunoscuți, dintre care vom aminti doar pe Hrisant Nottara, Nicolae Chiriac-Cercel, spătarul Nicolae Milescu, stolnicul C. Cantacuzino și enciclopedistul D. Cantemir. Într-o vreme când se cunoșteau doar 23 de elemente chimice, țăraniu Ion Armindean semnalează existența unui minereu special, în care chimistul F. J. Müller von Reichenstein din Sibiu descoperă în 1783 un nou element chimic, telurul, un metaloid semănând în unele privințe cu sulful. Numărul creatorilor anonimi crește și el, paralel cu importanța realizărilor. Nu vom ști niciodată cine a construit primul vagonet de mină care a circulat pe șine de lemn, cu macaze la ramificații (sec. XIV) și nici cine a utilizat pentru întâia oară pulberea explozivă în minieră. Dar cine a realizat întâi morile plutoare — și care țăraniu român a construit roata cu făcăle? Cine au fost dulgherii îndrăzneți care au construit numai din lemn bisericile ce străpung cu vârful lor cerul Maramureșului și al Bihorului? Multe ar mai fi apoi de amintit în legătură cu botanica populară (peste 3 000 de plante având numele lor), cu tratamentele medicale eficiente, cu prelucrarea, chiar pri-

mitivă, a țiteiului, cu prepararea unor alimente durabile, cu observațiile astronomice, cu sistemele de măsuri și greutateți. Un loc special ar trebui acordat motivării științifice a expresiei „civilizația lemnului la români”, ceea ce implică elaborarea unui amplu studiu nu numai istoric și tehnic, dar și sociologic.

Cu bună dreptate autorii afirmă că sec. XIX — și îndeosebi cea de-a doua lui jumătate — reprezintă saltul spre creația tehnico-științifică modernă (cap. 6). Intensificarea, în acest secol, a mișcării generale de emancipare socială și națională, slăbirea relațiilor feudale de diferite tipuri, începuturile dezvoltării capitaliste antrenează țările române. În final unite, într-un viu curent de înnoire politică, economică și tehnico-științifică. În citeva zece ani, însăși înfățișarea teritorială a țării se schimbă: apar fabrici și întreprinderi, se ridică construcții civile și edificii publice impunătoare, se alcătuiește scheletul rețelei feroviare, se creează navigația fluvială și maritimă, se introduce telegraful și apoi telefonul etc. Toate acestea deschid capacităților creatoare noi, variate și vaste posibilități de afirmare și cimpuri de acțiune, în care aveau să se distingă numeroase personalități.

Pe lângă dezvoltările impuse de necesități imediate, ca în domeniile arătate, asistăm la fenomene — încercări și creații — explicabile probabil prin scăpărări ale străvechului geniu al tehnicii populare. Există și o oarecare doză de romantism în avântul îndreptat spre rezolvarea unor probleme — de exemplu aeronautica — care ațitau imaginația, dincolo de orice adevărată cerință economică. Se lansează planele (Spinzi, Iași, 1875), se creează aeromodele (Ion Stoica, Ormîndea—Zarand, 1884) sau se proiectează dirijabilele originale (Mihai Brăneanu, 1884, și Gh. Ferechide, 1883), apare primul motor tehnic cu reacție, destinat aeronavigației (Alex. Ciurcu și J. Buisson, Paris, 1886).

Un impuls deosebit este dat *propășirii* (termen favorit în secolul trecut) de către noile organisme tehnico-științifice și instituții înființate: Societatea de medici și naturaliști din Iași (1830), care în 1844 începe a publica un „Jurnal științific”, Universitățile (Iași, 1860; București, 1864; Cluj, 1872; Cernăuți, 1875), Societatea politehnică (1881) și Societatea română de științe (1890) etc.

În același timp, o întreagă pleiadă de români vin cu contribuții originale în diferite ramuri ale științei: E. Bacaloglu, G. Assaky, Florian Porcius, Artemiu Publiu Alexi, Carol Mihalac de Hodocin, Johann Ackner, Janos Bolyai, Alexe Marin, Anghel Saligny, Dragomir Hurmuzescu și mulți alții. Se înregistrează și priorități pe plan mondial: în 1857 intră în funcțiune prima rafinărie de petrol cu caracter industrial, la Ploiești; în același an

Bucureștii încep a fi iluminați cu petrol lampant; în 1884, străzile Timișoarei sînt iluminate cu energie electrică; în 1887, Al. Ciurcu și J. Buisson obțin brevete pentru vehicule reactive; în 1888 A. Saligny realizează pentru prima oară în lume prefabricate din beton armat, iar în intervalul 1890—1895 cel mai lung pod de oțel Martin-Siemens din Europa, între Fetești și Cernavodă.

Dacă, prin contribuțiile și prioritățile realizate, creația românească a dat o primă și mare dovadă de maturitate, afirmindu-se puternic în concertul universal, trebuie avut în vedere faptul că, în sec. XIX, dezvoltarea tehnico-științifică în România a fost în ansamblul ei lentă, limitată, mai cu seamă în aplicațiile industriale. Nu este locul a arăta aici cauzele, dealtfel cunoscute în liniile lor generale.

Toate cele spuse pînă acum constituie o sumară prezentare a momentelor semnificative trecute în revistă în circa 1/5 din cuprinsul „Scurtei istorii...”. În următoarele 4/5 din text (cap. 7) autorii înfățișează formarea școlilor științifice și tehnice românești, cum și instituțiile și personalitățile reprezentative. Corespunzător cerințelor societății românești, școlile științifice (subînțeles în primul rînd de cercetare) încep să apară treptat, în diferite perioade, în raport cu necesitatea de a se adînci cutare sau cutare domeniu de cercetare sau de a se obține o adîncire a specializării. Dacă, în secolul trecut, acest proces a fost puternic propulsat de Unirea principatelor (1859) și de obținerea Independenței de stat (1877), în secolul nostru marelui pas făcut înainte s-a sprijinit pe Unirea din 1918, pe formarea statului național unitar.

Consacrate perioadei moderne și contemporane a creației științifice și tehnice, aceste 4/5 ale cărții sînt organizate pe ramuri de activitate (subcapitole): matematica, mecanica, astronomia, fizica, chimia, geologia, geofizica, geografia, biologia, științele agrsilvice, zootehnice, medicina, cibernetica, teoria sistemelor, automatica și — în fine — tehnica. Există desigur tehnică și în ramurile precedente, dar în acest subcapitol este vorba

de tehnica aplicată la marile lucrări de interes național: exploatarea subsolului, ingineria feroviară, construcții de tot felul, drumuri, metalurgie, construcții de mașini, motoare termice, aeronautică, electricitate, electrotehnică, energetică, informatică. Sînt prezenți pionieri și avangardiști ai tehnicii în diferite domenii de activitate, cum și cercetători ai spațiului.

Este un imens inventar de creații și creatori — redactat sobru, strîns, dar agreabil la citire — din care nu este posibil, în aceste sumare însemnări, să cităm lucrări sau persoane, pentru a nu ajunge la ierarhizări discutabile sau omisiuni regretabile. În special contribuția contemporanilor — oameni ai științei și ai tehnicii — este atît de vastă și valoroasă, bogată în priorități, încît nu este cu putință să se găsească un criteriu de selecție pentru exemplificări inevitabil reduse numeric. Sprijiniți moral și material de societatea noastră socialistă, dispunînd de laboratoare, instalații, utilaj modern etc., cei ce duc înainte știința și tehnica au asigurate condiții optime de cercetare și realizare practică, concretă. Ca și, dealtfel, pentru restul *Scurtei istorii...*, cititorul are de regretat faptul că se trece prea repede, uneori telegrafic, peste contribuții care ar merita să fie expuse mai explicit, mai detaliat. Într-un pat al lui Procust de mărimea cărții nu se putea însă intra fără amputări... Dacă ne gîndim la munca imensă depusă de autori pentru depistarea și ordonarea informațiilor din lucrarea lor, am fi tentați să credem că le-a fost și mai greu să ajungă la un text omogen, echilibrat — rezumînd mereu, concentrînd și iar rezumînd. Ne aducem aminte a-l fi auzit pe prolificul Cezar Petrescu spunînd că scria mai ușor un roman decît o nuvelă...

Pentru a încheia nu ne mai rămîne decît să sperăm că autorii vor reveni cu promisa versiune amplificată a *Scurtei istorii...*, completată cu ceea ce acum a fost omis, voluntar și, eventual, involuntar. Le urăm cu muna pe care o vor depune în continuare să fie răsplătită și de înțelegerea unei edituri care să dea cărții o înfățișare demnă de importanța ei.

Dem. Urmă

* * * *Documente privind mișcarea muncitorească și socialistă din Oltenia pînă la crearea Partidului Comunist Român*, Edit. Scrisul Românesc, Craiova, 1981, 325 p.

Încă un volum de documente despre mișcarea muncitorească și socialistă vine să îmbogățească istoriografia noastră marxistă și aceasta face ca Oltenia să fie foarte bine

reprezentată prin sinteze sau corpusuri de documente de certă valoare științifică.

Lucrarea pe care intenționăm s-o prezentăm în cele ce urmează este rodul unei cola-

borării a unui travaliu științific la care și-au adus contribuția cercetători și arhiviști craioveni ca dr. Paul Barbu, Victor Chiriță, Ilie Vulpe și Ion Zărză, fiind o culegere de documente privind mișcarea muncitorească și socialistă din Oltenia pe perioada 1831—1921 și cuprinde un set de 232 de documente „în bună parte nepublicate” (p. 10). Pentru alcătuirea volumului, autorii menționează că au fost cercetate arhivele C.C. al P.C.R., fondul de documente al unor filiale județene și al Direcției Generale a Arhivelor Statului, dar și lucrări publicate sau ziare care au apărut în unele localități din Oltenia. De asemenea editorii relevă că „din aceste surse au fost alese și orînduite cronologic documentele ce ni s-au părut mai reprezentative pentru tema volumului” (p. 10).

Amplul studiu introductiv cu care începe volumul este semnat de Vasile Arimăia și Romus Dima.

Se arată aici scopul acestui volum de documente: „Evidențierea condițiilor grele în care a trăit muncitorimea din județele Olteniei, a preocupărilor acestora pentru organizarea profesională și politică, a luptelor sale permanente împotriva exploatării pentru cucerirea de drepturi și libertăți democratice pînă la făurirea Partidului Comunist în 1921” (p. 9).

Materialele incluse în volum au menirea — se subliniază — „să ateste adevărul de necontestat că Partidul Comunist Român este moștenitorul și continuatorul celor mai înalte tradiții de luptă ale maselor muncitoare, că Oltenia, această zonă bogată în evenimente istorice, s-a integrat organic în procesul de apariție, dezvoltare și organizare a proletariatului din România” (p. 21). În cazul documentelor publicate autorii au avut în vedere să precizeze și locul unde acestea au mai fost publicate anterior.

Culegerea mai pune în evidență ideea că apariția și maturizarea proletariatului, a mișcării muncitorești și socialiste din această parte a țării s-a produs în cadrul general al evoluției României pe calea dezvoltării relațiilor de producție capitaliste. Credem că nu greșim afirmînd că volumul întărește teza că documentele de arhivă moștenite de la generațiile trecute cît și cele create de contemporaneitate se înscriu cu prisosință între valorile spirituale ale poporului nostru cu însemnat rol științific, cultural și educativ, deoarece reprezintă izvorul cel mai bogat și autentic de cunoaștere și scriere a istoriei patriei, a luptei eroice a clasei muncitoare sub conducerea comuniștilor pentru independență națională și eliberare socială.

Fără îndoială că multitudinea materialelor documentare și complexitatea problemelor

au impus autorilor o selecție riguroasă fiind reținute doar acelea care reflectau evenimente și fapte istorice definitorii pentru mișcarea muncitorească și socialistă. Documentele relevă faptul că creșterea numerică a proletariatului a fost însoțită de ridicarea conștiinței de clasă, de organizarea sa profesională și politică, de ducerea luptei permanente pentru drepturi economice-politice și sociale, pentru condiții de viață și de muncă mai bune.

O culegere de documente privind mișcarea muncitorească și socialistă din Oltenia se impunea cu acuitate deoarece aceasta în unele domenii și-a manifestat cu vigoare personalitatea. În studiul introductiv, autorii menționează că unele documente au mai fost publicate, informațiile din aceste documente găsindu-se răspindite prin diverse lucrări editate mai ales de Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., de Comitetul județean Dolj al P.C.R. sau în diverse publicații, altele au fost semnalate în diverse lucrări de informare științifică (p. 9). De asemenea au fost alese pentru republicare cele mai importante dintre documentele care se referă la Oltenia sau din perioada pentru care nu s-au găsit izvoare necunoscute (p. 10).

Documentele relevă și formele de organizare profesională și politică, metodele și mijloacele de luptă, căile de ridicare a conștiinței proletariatului, de răspindire a ideilor socialiste. Ele relevă că intrarea proletariatului pe scena vieții sociale și politice din țara noastră a fost marcată și de lupta împotriva exploatării capitaliste, precum și de faptul că de la grevele izolate spontane, de la luptele locale cu revendicări general-democratice, pînă la grevele pe ramuri și localități care au culminat cu greva generală din octombrie 1920 a fost un drum lung pe parcursul căruia clasa muncitoare și-a afirmat capacitatea și spiritul său revoluționar. Documentele relevă creșterea combativității revoluționare, continua radicalizare a maselor muncitoare care s-a manifestat cu putere în cadrul grevelor și demonstrațiilor împotriva regimului burghez.

Analiza globală a documentelor ne conduce la concluzia că proletariatul din Oltenia a avut o contribuție majoră la dezvoltarea mișcării muncitorești la scara întregii țări și că muncitorimea din Oltenia a fost prezentă la marile evenimente de importanță națională. Volumul evidențiază ideea că dezvoltarea forțelor de producție, creșterea rolului industriei în această parte a țării a atras după sine afirmarea tot mai pregnantă a proletariatului ca principala forță a progresului social.

O serie de documente se referă la constituirea și activitatea sindicatelor, adîncirea exploatării muncitorilor din Oltenia, activitatea electorală a socialiștilor olteni.

Rezultă cu claritate de asemenea consecințele creării partidului politic al clasei muncitoare din țara noastră; acest eveniment a determinat intensificarea activității mișcării muncitorești din Oltenia, acțiunile organizate fiind mai bogate în conținut. O altă categorie de documente menționează că munca desfășurată în rindurile țărânimii de către socialiștii craioveni a dat rezultate imediate concretizate în apariția de cluburi socialiste la sate mai ales în județele Dolj și Romanați care chiar dacă nu erau bine închegate din punct de vedere organizatoric și nu aveau caracter permanent, totuși au contribuit la intensificarea mișcărilor țărănești cu profund caracter democratic îndreptate împotriva moșierilor pentru satisfacerea nevoii de pământ a țăranilor, precum și pentru dobândirea drepturilor politice. Acestea au dus la răspîndirea ideilor revoluționare în rindurile țăranimii, la stringerea legăturilor cu masele de către organizațiile socialiste locale în scopul apropierei și unirii forțelor sociale de la orașe și sate interesate în lupta împotriva claselor exploatoare.

O parte din documentele incluse în volum scot în evidență faptul că dezvoltarea mișcării muncitorești și socialiste din Oltenia a parcurs cu unele particularități etapele evoluției mișcării în întreaga țară. Deși puțin numeros, ca urmare a relativei dezvoltări industriale a regiunii, proletariatul din Oltenia a fost receptiv la principalele probleme care au preocupat mișcarea muncitorească și socialistă din România la sfârșitul secolului trecut și începutul secolului al XX-lea, aducându-și contribuția pe măsura posibilităților sale la lupta generală împotriva exploatării și asupririi, pentru afirmarea clasei muncitoare ca forță politică cea mai înaintată a societății românești.

Unele documente incluse în volum relevă că pe întreg parcursul perioadei, militanți socialiști din Oltenia au participat activ la dezbaterile și rezolvarea marilor probleme teo-

retice și practice ale luptei proletariatului împotriva exploatării și asupririi situându-se consecvent în aripa de stînga a mișcării socialiste din România, Programele de luptă, moțiunile și protestele adoptate, activitatea desfășurată pentru transformarea partidului socialist în partid comunist ne îndreptătesc să așezăm secțiunile socialiste din Oltenia, în-deosebi pe cele din Turnu Severin și Craiova în rîndul celor mai puternice și înaintate secțiuni din țară ale partidului socialist.

Documentele relevă că vasta activitate organizatorică și politico-ideologică din anii 1918—1921 a fost încununată de succes prin realizarea obiectivului strategic fundamental al perioadei: transformarea partidului socialist în partid comunist și afilierea lui la Internaționala Comunistă. Socialiștii din Oltenia și-au avut și ei reprezentanții la acest memorabil eveniment.

Antologia cuprinde și un indice general precum și o serie de fotocopii după unele documente mai reprezentative și portrete ale unor fruntași ai mișcării muncitorești și socialiste din Oltenia fapt ce completează ținuta ei științifică.

Apărută în anul jubiliar al creării Partidului Comunist Român, în condiții grafice deosebite, volumul este un modest omagiu al autorilor adus luptei eroice a clasei muncitoare din Oltenia sub conducerea comuniștilor pentru libertate, dreptate și progres social. Prin tipărirea acestei culegeri de documente, editura „Scrisul românesc” oferă specialiștilor un util instrument științific de lucru, relee-fează unele laturi mai puțin cunoscute ale mișcării muncitorești și socialiste.

Trebuie de asemenea adăugat că volumul contribuie totodată la educarea patriotică a tinerii generații pe linia celor mai bune tradiții de luptă ale clasei muncitoare, poporului român în realizarea nobilelor sale idealuri de luptă și dreptate socială.

Constantin Dobrescu

GYORGY SZABAD, *Hungarian Political Trends between the Revolution and the Compromise (1849—1867)*, Akademiai Könyvkiado, Budapest, 1977, 184 p., *Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 128. Edited by F. Mucsi.

Istoriografia tradițională maghiară își concentrase vreme îndelungată cercetarea problemelor istorice ale perioadelor neoabsolutiste, „liberale” și ale monarhiei austro-ungare asupra demersului politic înregistrat de emigrație și a disputelor de „drept comun”, prefațatoarele compromisului, făcând să plebe-

reze tematica adecvată. Un mobil care motiva întreprinderea realizată se valida în virtutea tezei că numai emigrația reușise să punteze concret expresia politică a mișcării naționale în raport cu tactica desuetă manifestată de știna conservatoare internă după 1849.

Știința istorică marxistă examinează 48-ul și urmările sale într-un context general, central și sud-est european, modalitate care facilitează depășirea unor greșeli de concepție, tendințe de supraevaluare ori minimalizare față de evenimente și personalități, clarificarea specificului contradictoriu evident pentru naționalismul liberal progresist, înțelegerea profundă a problemei naționale. Faza evolutivă respectivă marchează primordialitatea viziunii istoriei social-economice, cu bogat material factual și concluzii valabile, adiacente creionării istoriei politice dintr-un punct de vedere limitat la raportul dintre emigrația ungară și mișcarea revoluționară italiană, poloneză, sîrbă și română.

Epoca 1849—1867 se va afla cu precădere în focarul atenției istoricilor dreptului, care stabilesc coordonate precise pentru organizarea absolutistă nouă și „liberală”, ca și pentru dezvoltarea sistemului administrativ și juridic. Deși nu renunță întru totul la prezentarea proceselor prin „viziunea dreptului public”, istoricul propriu-zis își centrează încercarea în faza intermediară dintre stadiul pasiv existent la jumătatea deceniului șase din veacul trecut și revigorarea politică ca reacție la măsurile regimului Bach.

Chestiunea principală a investigației perioadei comentate se circumscrie întrebării dacă existase vreo posibilitate de repetare pentru 1848 sau se generalizase într-adevăr sentimentul unanim de consolare și împăcare cu ideea acceptării „ausgleich-ului” cu austriei. Datele istorice în studierea antecedentelor dualismului, privind caracteristici și relieful unilateralitățile de apreciere în nuanțe diferite, conving despre necesitatea pregnantă a săvîrșirii actului. Unul dintre ideologi nobilimii ungare potrivnice revoluției reclama momentul pentru anihilarea totală a naționalităților și extinderea hegemonică în Balcani. Conflictul dintre exponenți răspîndirii cuceririlor revoluționare și cei inclinați să instituie regimul absolutist și conservator își virulentează manifestarea în pragul dezbaterii diplomei din octombrie 1860. Cînd și cum anume se va fi realizat cotitura nobilimii mijlocii, majoritare în reacțiunea împotriva aripii progresist-democratice, minore în interior și majore prin emigrație, coroborată cu elaborarea treptată a compromisului austro-ungar se constituie și rămîn zone de cercetare defrișabile permanente pentru istoriografia marxistă maghiară¹.

Exeget recunoscut pentru intervalul 1849—1867 din istoria modernă a Ungariei,

¹ *Hungary and Eastern Europe. Research Report*, în *Etudes historiques hongroises*, II, Budapesta, 1980, p. 716—719; vezi și număr special „Századok”, 1980, nr. 3, p. 419—421.

autorul, Gy. Szabad, profesor la Universitatea din Budapesta, depune mărturia unei activități istorice de decenii, cu rezultate excelente și concretizate în articole, studii, monografiile și colaborări la lucrări sau volume de interes național ori internațional. Devenirea ca specialist unanim acceptat pentru distanța istorică puțin cognoscibilă actual însumează demersuri apreciate pe tărîmul istoriei economice și sociale², a celei politice precumpănitor, presante pentru segmentul datului interior³, activitatea emigrației⁴ și rolul unor personalități⁵ ale vremii în realizarea istoriei dintre revoluție și compromis.

Cartea tratînd aspecte privind curente politice ungare între anii 1849—1867, transpusă într-o limbă de circulație pentru informarea specialiștilor în privința rezultatelor cercetării obținute în domeniul respectiv, reprezintă succintul rezumat al tabloului extrem de amplu zugrăvit de Gy. Szabad în monografiile colective dedicate istoriei țării⁶.

² *A tatali és gazdasági Eszterházi-uradalom áttérése a robotrendszerről a tőkés gazdálkodásra* (Trecerea de la sistemul robotel la agricultura capitalistă pe domeniul Eszterházi de la Tata și Gesztes), Budapesta, 1957; *Parasztágnak a Habsburg önkényuralom időszakában* (Țărănimea în timpul neoabsolutismului habsburgic), Budapesta, 1951; *A magyar jobbágyfelszabadítás* (Abolirea iobăgiei ungare), Budapesta, 1958 (colab.) precum și alte studii publicate în *AUSB. Sectio historica*, 1957, I, p. 243—252; „Történelmi Szemle”, 1958, nr. 1—2, p. 252—260; „Studia Historica”, 1961; *Agrártörténelmi Szemle*, 1966, nr. 1—2, p. 13—17.

³ *Nacionalizmus és patriotizmus konfliktusa az abszolutizmus korában*, (Conflictul dintre naționalism și patriotism în epoca absolutistă), în *A magyar nacionalizmus kialakulása és története* (Apariția și istoria naționalismului maghiar), Budapesta, 1964; *Magyarország története* (Istoria Ungariei), I—II, Budapesta, 1964, 1967, 1972; *Magyarország története. Egyetemi tankönyv* (Istoria Ungariei. Manual universitar. 1849—1918 IV, Budapesta, 1972.

⁴ vezi studiile despre Kossuth, în *Etudes historiques*, II, 1960, Milano, 1962 p. 89—135; *AUSB. Sectio historica*, 1963, 5, p. 89—98; *Etudes historiques hongroises*, I, 1975, p. 503—529; *Kossuth politikai pályája* (Cariera politică a lui Kossuth), Budapesta 1977.

⁵ despre Eötvös, Vajda, Deák, Széchenyi în reviste istorice și literare.

⁶ *Magyarország története*, IV, p. 9—130; *Magyarország története. 1848—1890*, I, Budapesta, 1979, p. 437—768.

Introducerea cuprinde opinia autorului despre utilitatea încercării executate, conectată concluziilor privind urmările revoluției în Ungaria și instalarea regimului neoabsolutist, fixat în liniile sale generale de evoluție.

Capitolul prim, intitulat „Progresul fenomenului stratificării sociale” evidențiază modificările survenite în păturile și clasele sociale între sfârșitul revoluției și debutul dualismului. Marea aristocrație proprietară de pământ suferă impactul transformării sistemului feudal datorită abolirii iobăgiei, fapt care conduce la micșorarea poziției economico-politice. Autorul afirmă că posesorii funciari în cauză vor dobândi — analiza ulterioară va confirma teza — sprijinul habsburgic, din necesitatea existenței unei opoziții loiale, manevrabile și incluse în sistemul de castă supravegheabil la nevoie. Degringolada nobilimii accentuează starea de acută diferențiere și sărăcie cu conivență ultimă în structurarea unei funcționării asimilabile oricând de autoritate. Se subliniază apoi, în antiteza enumerărilor consumate, eflorescența momentului burgheziei în mediul urban, unde meseriașii se află în avans considerabil și comercianții peteculuesc afirmarea marii burghezii. Gy. Szabad exprimă ideea față de emergența burgheziei altor națiuni din Transilvania, între care cea românească situată în concurență incipientă cu cea maghiară (p. 18). Se constată totodată solidarizarea temporară dintre burghezia ungară și cea a naționalităților împotriva tendințelor hegemonice austriece. Amalgamul frecvent și eficient relevat nu contaminează burghezia meșteșugărească și comercială românească, impedită în dezvoltare, lipsită de capital bogat în evoluție, angrenată totuși în sistemul de credit (p. 22, 23). Structura ocupațiilor intelectualității, realizată pe baze statistice care omit ținutul transilvan, reflectă rolul politic și cultural crescut, o intelectualitate tehnică și agrară în ritm cu avansul economic, precum și modificarea esențială survenită în cadrul „intelligenței” nemaghiare: trecerea de la dominanța clericală la cea laică și intensificarea, drept urmare, a conștiinței naționale. Clasa muncitoare în formare ocupă un spațiu important în nararea întreprinsă care subliniază procente de muncitori necalificați, proveniți dintre nemaghiari, ocupați în sfere dificile de activitate economică. Prezentarea fenomenului țărănimii în diferențiere în urma desființării iobăgiei, datele statistice comparabile fiind și pentru Transilvania, stratificarea internă complicată de patentele imperiale și formarea proletariatului agrar compun ultime imagini din analiza socială efectuată.

Sub titlul „Atitudini politice ungare în anii '50”, autorul descrie atmosfera și relația politică imediat următoare lichidării revoluției: rezistența autohtonă și represivitatea au-

striacă, criticile deschise la adresa greșelilor acumulate de unii conducători maghiari: Kossuth, Széchényi, Görgey, precum și începutul închegării unor puncte de vedere uniforme vizind situația postrevoluționară. Colaboratorii regimului absolutist străini sau „înstrăinați” se amintesc pe întreaga claviatură a posturilor din administrație, armată și justiție. Tot acum renaște în formă dirijată menirea presei în reformularea direcției conștiinței naționale deteriorate. Grupul conservator păstrat va constitui în mod logic forma unică de existență și manifestare politică internă care va tinde să cucerească încrederea Austriei în tentativa de acumulare a puterii. Memoriile adresate Vienei atrag contrăriele indecise din partea împăratului și retragerea tactică temporară a aripii conservatoare pe teren economic și cultural, urmate la mică distanță de inițiativa austriacă de apropiere, fapt care va conduce la medieri și impunerea loialității ca avans politic meritoriu pentru maghiari. Episodul privind politica „lucidă” și „iluzorică” totodată inserată de Gy. Szabad cuprinde analiza unor pamflete elaborate de J. Eötvös pentru reformarea unor stări de lucruri existente. Posibilitatea unică se constituia din gruparea condusă de F. Deák care propovăduia pasivitatea politică și care atrăgea nobilimea mică și mijlocie, intelectualitatea nobiliară și burgheză ce refuzase demnitățile oferite de regim. Penetrarea eficientă se realizează pe tărîm cultural odată cu dobândirea de organe de presă specifice momentului politic reclamat. Partea privind activizarea rezistenței interne și relația cu emigrația permite confruntarea mobilizării populației civile și acțiunii societăților militare secrete cu militantismul emigranților din Turcia, Kossuth fiind situat în prim plan — contactele cu Mazzini, acțiunea colonelului Makk din 1851, trădarea manevrei din secolme în anul 1852. Situația internațională facilă extensiunii emigrației ungare în genul demersurilor emisarului Teleki sau misiunii de propagandă efectuată de Kossuth în Anglia și America, devine compatibilă tezei enunțate vizînd „amestecul maghiar pentru asigurarea neamestecului”, chiar în condițiile războiului Crimeii. Trăind chestiunea coordonării planurilor popoarelor asuprite împotriva regimului neoabsolutist, autorul subliniază imperativul solidarității în epocă, cerință contravenind opiniei vizavi de „integer Hungariae”, cu arsenal de argumente și polemici deschise între un Eötvös și Mocsáry, de exemplu. Viziunea cooperării se transface în literatură, Madách, Arany sau Ács propagînd teza confederării opțiunilor împotriva sistemului habsburg. Proiectele unui S. Gál sau Klapka din 1855 privind adeziunea deplină a naționalităților eșuează datorită excluderii doleanței autodeterminării depline ex-

primate de români, sirbi și slovaci. Constituția redactată de Kossuth în ideea unor transformări democratice substanțiale conține un cantum de drepturi și libertăți: autoconducerea în regiunile majoritare, limba maternă în administrație, jurisdicție și școală ideatică în condițiile concrete din interiorul Ungariei măcinată de dispute sterile potențate de Viena în temeiul practicii încetățenite de „divide et impera”. Atmosfera și caracterul reacției maselor populare se desfășoară ca atare, fără să existe liantul între popor și emigrație, opoziția unită antiaustriacă neexistând, datorită remniscentelor abolirii iobăgiei care stărnise divergențele între țărăniime și nobilime, precum și opțiunea slabă, neclar exprimată și organizată din partea clasei muncitoare. Gy. Szabad implică cu justețe fenomenul literar în angajamentul politic al societății maghiare din deceniul șase al secolului XIX, poezii precum Vörösmarty, Arany, Tompa, Vajda, ori prozatorii — Jókai, Kemény, Madách devenind rezonatorii opiniei publice față de starea socială marcată.

Criza sistemului absolutist pentru durata anilor 1859—1861 alcătuiește subiectul ceretării dense și valoroase din capitolul trei al cărții. Situația externă din epocă, crahul italian și poziția dificilă austriacă în cadrul politicii de echilibru — surprinde nemeționarea unificării Principatelor Române în 1859, act cu răsfringeri cruciale în centrul și sud-estul european — potențează strădania emigrației ungare, divizată politic. Convenția militară Cuza—Klapka din martie 1859 și părerile favorabile alianței cu românii se consemnează de către autor în cadrul analizei pertinente făcute relației dintre revoluționarii unguri și conducătorii români (p. 72, 73). Debaclul absolutist se tinde să fie micșorat prin schimbări guvernamentale, legi administrative și religioase, controlul revoltelor interne, a comploturilor ofițerești. Ilustrarea sugestivă pentru faza de derută a regimului instituit se conține în pamfletul scris de Széchenyi din exil, în 1859, intitulat „Ein Blick auf den anonymen Rückblick”. Gy. Szabad relevă în continuare că organizarea aristocrației conservatoare se făcea pentru contrabalansarea emigrației liberale, în concurența pentru pîrghiile posibile puteri atribuite de austrieci. Momentul Garibaldi din 1860 provoacă un puternic ecou în Ungaria, atrăgînd mișcări ample de protest și angrenînd totodată autoritățile la contraofensivă materializată prin arestări. Firul compromisului ulterior se naște acum în contextul dualității tacite dintre Viena și conservatori. Diploma din octombrie legitimează starea de fapt constatată. Autorul disecă în analiza întreprinsă paragrafele legii, amalgam peremptoriu de elemente constituționale, absolutiste,

federaliste și centraliste. Se concluzionează totodată că emigrația fructifică faza de derută absolutistă, acțiunea triadei: Kossuth—Teleki—Klapka, în tratative cu Cavour care implicau Principatele Dunărene în favorizarea transporturilor de muniții fiind derulată în mod convingător și bine documentat. Solicitarea revenirii la baza pașoptistă emană de la Kossuth, care strecoară opinii cu ajutorul presei și se vede contract de părerea afirmată de F. Deák privind existența statală în cadrul habsburg. Patenta din februarie 1861 catalizează activitatea politică în dublu plan, intern pentru compromisi și extern, în favoarea revenirii la cuceririle revoluționare. Contradicțiile evidente în politica socială și națională implicau cuvîntarea maselor nemaghiare și a reprezentanților în forurile proprii. Modalitățile vehiculate în rezolvarea chestiunii naționalității și aplanarea agitației justificate se contraziceau, în sensul că și abolirea absolutismului, dar și repunerea în drepturi a 48-ului nu concluzionează pozitiv în privința existenței de sine stătătoare a popoarelor nemaghiare. Chestiunile sînt dezbătute de autor vizavi de situația națiunii române din Transilvania, de problema autonomiei teritoriale, utilizarea limbii materne reclamate, cazul Zarandului, zugrăvirea unor opinii aparținînd lui Baritiu în mod neconcludent, oarecum trunchiate, singularizate și rezumative — ori avariția exprimării în engleză să joace feste interpretative ? — (p. 101, 102) rolul intruchipat de Șaguna în adunarea blăjeană, precum și mașinațiile de culise ale emigrației privind statutul Transilvaniei. Tratarea succintă vizualizează apoi relațiile dintre partidele reunite în cadrul Dietei din 1861, proiectul diplomatului Teleki pentru reformare socială și națională de ultimă instanță, dezbaterile unor amănunte de drept comun și urmările resimțite în lucrările pe comisii aferente. Regrupările decisive survenite în acțiunea concertată a naționalităților influențează mersul adunării țării și implică dezbateri acute privind soluționarea politicii față de naționalități. Sterilitatea denotată, afirmă istoricul, impactată de decizia emigrației favorizează abolirea chestiunii — tratarea rezumativă salvează autorul care trebuia, considerăm, să detalieze polemica din Dietă unde cuvîntaseră și alți deputați români, nu numai Vlad și Popovici (p. 114) și dizolvarea organismului colectiv, opinia compromisiului generalizată de către Deák cucerind teren propice desfășurărilor ulterioare finale.

Procedura restabilirii sistemului absolutist în Ungaria și criza rezistenței între anii 1861—

⁷ vezi și *Forradalom és kiegyezés választóján* (La răscrucea dintre revoluție și compromis), Budapesta, 1967, p. 374—395, 540—542, 547—555.

1865 care constituie subiectul capitolului următor al cărții debutează prin provizoratul „ultimativ” manifestat prin modificarea garniturii conducătoare la nivel național. Starea de asediu se reinstituie, recrudescența acțiunilor de prigonire a opoziției interne se constată, cazul prozatorului Jókai, întemnițat, nerămânind singular. Căutările și variantele de compromis se concretizează în propuneri ferme care abundă din inițiativa conservatorilor, într-un climat extern totuși puțin propice, remarcă autorul, subliniind involuția polonă, prusacă ori italiană. Străduințele reluate pentru mobilizarea colaborării dintre popoare ating punctul de referință dinaintea instaurării dualismului austro-ungar. Epischerul politic se prezenta ambiguu datorită temerei Vienei față de naționalismul separatist ungar și tentativei urgentate de conservatori pentru parafarea alianței. Vocile din exterior clamau pentru drepturi democratice atribuite naționalităților, Kossuth polemizând cu partizanii integrității teritoriale și intrând în final în conflict cu opinia publică care îi respinsese planul de reforme. Teza exprimată față de situația Transilvaniei — necesitatea votului liber pentru stabilirea autodeterminării totale și reclamarea reluării tratativilor cu mesagerii nemaghiari nu concordau scopurilor propuse de aripa conservatoare obtuză în interpretarea avantajelor dobândibile în ipoteza mezalianței cu Austria. Planul confederației dunărene, propus de către liderul emigrației ungare, detaliat pe pagini de Gy. Szabad nu va rezista astfel reacției interne defavorabilă punerii în aplicare. Conciliatorii de natură conservatoare ocupă un rol esențial în acțiunea de lichidare a opoziției organizate, de orice natură, cu scop precis de scindare și anihilare a forței externe îndeosebi. Cristalizarea năzuinței către compromis întimpină pericole coroborate din partea lui Schmerling și a naționalităților, cooperarea dintre aceștia făcând inoportună la un moment dat validarea prezumției conservatorilor. Considerăm că în tratarea momentelor politice din epocă, definitorii pentru prefigurarea poziției adoptate de popoarele nemaghiare, analiza mult mai profundă a mobilurilor și semnificațiilor Dietei sibiene din 1863 pentru mișcarea națională română ar edifica lectorul străin de imperativul reclamat cu stringență (p. 137). Este deplin adevărat cu ueltririle păturilor privilegiate ungare și conservatismul feudal nu au facilitat mișcarea absolută rivnită, dar aici și acum se iau hotărâri importante, se emit legi în domenii multiple, se statuează poziția unei națiuni, care nu poate fi rezumată în cteva frazele Argumentările politico-economice propice compromisiului, conexeate orizontului inter-

național favorabil precum și unisonul obținut în confruntările de idei din tabăra deakistă impun actul în sine și explicarea demersului motivat de către F. Deák. Articolul de „paști” publicat în „Pesti Napló” în care exprimă poziția dependentă de Viena și piața capitalistă îl reprezintă ca avocat al intereselor aristocrației funciare și intelectualității. Momentele constituționale din regimul absolutist, în genul transformărilor produse în conducerea provinciilor, premerg alegerilor pentru noua Dietă în care naționalitățile posedă un rol deloc minimabil. Ne exprimăm convingerea că disputa dintre un Barițiu pasiv și Șaguna loial austriac ar fi fost mai inteligibilă prin explicații de rigoare în detaliu, la fel ca și descrierea funcționării comisiei naționalităților (p. 157—158). Autorul conchide în jalonarea întreprinsă nașterii actului dualist că solidificarea opțiunii impuse de către Deák în concordanță cu atitudinea habsburgică potențată de impactul extern din 1866 facilitează aprobarea instituirii dualismului. Reacția vizavi de acceptarea stării, sublimată de vizita împăratului Franz Iosif la Budapesta în iunie 1867, denotă pasivitatea reprezentanților naționalităților la votarea actului istoric și împotrivirea fățișă care va deveni o constantă a bătăliei popoarelor nemaghiare pentru drepturi democratice și libertate națională.

Am considerat oportun să detaliez rezumatul destinat străinătății de prof. Gy. Szabad fiindcă perioada cercetată reprezintă încă un teritoriu fertil istoricește dar insuficient cuprins în analize și interpretări monografice. Punte de legătură între revoluția din 1848 și actul din 1867, epoca neoabsolutistă și „liberală” constituie faza cristalizării opțiunii claselor și păturilor maghiare către dualitatea cu puterea habsburgilor pentru controlul politico-economic și social-cultural al demersului tot mai vădit și eficient al națiunilor nemaghiare subjugate. În această direcție opinim că autorul ar fi trebuit să se aplece mai îndelung, în deplin spirit comparatist și să explice reparația germeilor colaborării dintre reprezentanții naționalităților pentru salvagardarea ființării etnice. Cu toate omisiunile remarcate în cadrul recenziei, apreciem meritorie strădania depusă de specialistul ungar pentru defrișarea unui trecut extrem de sinuos ca cel delimitat de apusul revoluției și răsăritul dualismului. Lucrarea se situează astfel în șirul studiilor incluse în colecția Studia Historica cu subliniată valoare științifică, pledând încă o dată pentru renumele și rezonanța contribuțiilor găzduite de o atare întreprindere.

Stelian Mîndruț

SEBASTIAN HAFFNER, *The Rise and Fall of Prusia*, Weidenfeld and Nicolson, London, 1980, IV + 183 p.

Evoluția nuanțată a tezelor istorice, mutația continuă a unghiului de privire și a învățămintelor politice, sociale, economice și morale derivând din aceste evoluții și mutații reprezintă unul din cele mai pasionante aporturi ale istoriei universale. Istoria comparată în spațiu, evident, conform marelui deziderat al lui Henri Pirenne, formulat cu prilejul celui de-al cincilea Congres internațional de științe istorice, la Bruxelles, în 1923¹; dar și istoria comparată în timp. Într-adevăr, *imaginile succesive* pe care le stărneste în mintea istoricilor, a oamenilor de stat și a marelui public istoria unei anumite națiuni sînt rezultatul unui dublu proces evolutiv, cu vaste implicații imagologice. În speță, un stat evoluează o dată cu imaginea pe care statul respectiv o determină în conștiința contemporanilor și urmașilor. Nuanțele acestui subtil proces imagologic se datoresc unei înfinități de cauze obiective sau subiective, pe care imagologii au datoria și vocația să le cerceteze în jocul lor deosebit de subtil.

În acest context, mutația imaginii stîrnite în conștiința lumii de evoluția statului prusian — stat care, pornit de la încheierea dinastică a unui număr de provincii germane sau slave, situate la distanțe destul de mari de un eventual centru integrator, a sîrșit prin a obține statutul de mare putere europeană și, prin unificarea Germaniei sub obediența lui politică, a ajuns să fie, vreme de aproape un secol, cea mai mare putere a Europei și chiar a lumii — constituite pentru istoric, ca și pentru sociolog și, mai ales, pentru imagolog, un prilej fericit de analize și de observații revelatoare.

Secolul trecut a consacrat istoriei Prusiei, pînă la momentul încheierii ei în istoria generală a Germaniei imperiale, o serie de lucrări istorice de valoare excepțională, datorate unor istorici de mare prestigiu, ca germanii Heinrich von Sybel, Ludwig Häusser, Heinrich von Treitschke, Bernhard Erdmannsdörffer sau Gustav Droysen, sau ca francezul Ernest Lavisse. Aceste lucrări, chiar dacă n-am ține seama de anumite tendințe soviniște și unilaterale ale unora din autorii lor, pornesc de la imaginea unui organism politic deosebit de înzestrat, susceptibil de o evoluție organică, pînă la limite presupuse universale. Imaginea

celui de-al doilea Reich, structurat de Bismarck și proiectat spre marginile lumii de Împăratul Wilhelm al II-lea, stăruia în conștiința autorilor acestor lucrări și, în mare măsură, în conștiința cititorilor lor.

Catastrofa Germaniei wilhelmiene în cursul celui dintii război mondial nu a avut darul să modifice prea mult această imagine. Lucrări istorice de mare prestigiu, publicate chiar în cursul acestui război, cit și, mai ales, în perioada interbelică, precumpănitor sub influența ideologiei totalitare, tindeau să exalte la limită imaginea unei Prusii eroice și morale², integratoare pilduitoare a poporului german într-o nouă formație imperială, a doua și a treia, reluînd astfel firul tradiției imperiale curmate brusc în anul 1250.

Nu mai catastrofa, înfinit mai gravă, prilejuită de dezlănțuirea și de deznodămîntul fatal al celui de-al doilea război mondial, a avut darul să determine o mutație imagologică retroactivă în privința statului prusian și a rolului acestui stat în orientarea — și, cum se afirmă tot mai răspicat, în *devierea* — destinului poporului german, spre orizonturi în mare măsură străine, și vitrege, contrarii chiar tendințelor firești, istorice, ale acestui popor.

Această acțiune imagologică și terapeutică de decantare a început cu doi din cei mai mari istorici germani ai secolului nostru, cu Friedrich Meinecke și cu Gerhardt Ritter. Prilejuită și de diviziunea Germaniei — și a Prusiei — pe plan geografic, politic, social și intelectual, acțiunea a fost reluată, în profunzime, de majoritatea istoriografiei germane, din ambele Germanii, culminînd cu lucrările vindicative ale lui Fritz Fischer, autorul celebrului studiu *Griff nach der Weltmacht*. Formula titlului indică sensul istoriei Prusiei, contopite din 1871 cu Germania; dar nu e vorba, evident, de tendințele patriotarde și exaltatoare care străbăteau operele istoricilor germani din secolul trecut și din primele patru decenii ale secolului nostru. Ci, într-un sens foarte pregnant, de un anumit act de acuzare, de o operă de denunțare a unei tendințe.

² Imagine la care au contribuit, din răsunet, filosofi de valoare a unui Kant, unu Fichte și unu Hegel, scriitori de valoare a unui Schiller, educatori de importanța unu Jahn. Puținele note discordante aduse de perspicacitatea superioară a unu Goethe, a unu Schopenhauer sau a unu Nietzsche, fără a fi reduse la tăcere prin *argumentum baculinum*, n-au putut găsi decît o audiență minoră și sporadică, de obicei la nivele foarte excentrice.

¹ „Comprendre pourquoî, à la même date, les sociétés humaines se trouvent pourtant à des époques différentes”.

În acest context, și urmînd sintezei neangajate a marelui istoric Golo Mann, fiul lui Thomas Mann, recenta sinteză a lui Sebastian Haffner reprezintă o prețioasă și o nouă punere la punct.

Născut la Berlin în 1907, dintr-o veche familie prusiană, Sebastian Haffner a izbutit să emigreze în Anglia în 1938 și și-a început acolo o carieră de ziarist, mai cu seamă la importantul organ britanic de presă, „The Observer” care l-a trimis corespondent de presă în Republica Federală Germană în 1954. Ajuns redactor al unor importante periodice germane, ca „Die Welt” (pînă în 1963) și apoi „Der Stern”, Haffner a publicat, concomitent, o serie de importante studii politice în limba engleză: *Winston Churchill, The Betrayed Revolution, The Suicide of the German Reich* și *The Meaning of Hitler*.

Versiunea germană a lucrării de față s-a bucurat de un foarte mare succes în Germania, unde a fost publicată de editura Gruner & Jahr în colecția *Stern Buecher*, sub titlul revelator de *Preussen ohne Legende*, care a făcut-o să ajungă repede un *bestseller*. Actuala versiune engleză a fost realizată de autor în colaborare cu Ewald Osers.

În contrast cu majoritatea statelor europene, care se pot fîli cu o tradiție istorică de peste o mie de ani, Prusia a avut începuturi laborioase și destul de puțin adinci în timp. Ascensiunea ei a fost, consideră autorul, asemenea aceleia a unui meteor. Aceasta dovedește inexistența unor condiții explicative organice a acestei ascensiuni. Este vorba de fenomene înfinit mai complexe decît acelea axate pe un simplu determinism istoric. Nu este vorba de un fenomen istoric ireversibil și absolut necesar, ci de o evoluție complexă, determinată de un evantai de factori eterogeni, ca și de o conjunctură specifică de evenimente istorice.

Factorul geografic și demografic originar al statului prusian se integrează în vastul proces de expansiune și colonizare germană a spațiului european răsăritean inițiat în secolele XII și XIII. Se poate vorbi, cum face autorul, de a o doua *Völkerwanderung*, mult mai puțin spectaculoasă decît cea dintîi (desfășurată în secolele IV—IX), dar, de data aceasta, nu în direcția sudului și a vestului, ci în aceea a estului. Implantarea Ordinului Teutonic pe Vistula, la sugestia regilor Poloniei, s-a conjugat, ulterior, cu acest proces de lentă colonizare germană, care depășise foarte curînd granițele markgraviatului de Brandenburg, una din cele mai sărace regiuni ale Imperiului german.

Această evoluție atît de laborioasă (*Slow Birth*, cum o califică autorul) se înscrie inițial

în *preistoria Prusiei*. Numele însuși de Prusia se datorește unui mic trib păgîn de pe malurile Balticeii, creștinat prin cele mai brutale metode de către cavalerii Ordinului Teutonic. În virtutea unui proces foarte curios și foarte rar în istorie (*a strange and rare event in history*), cuceritorii au ajuns să adopte numele poporului cucerit de ei. Astfel s-a constituit Prusia, cu cele două provincii ale ei, cea orientală și cea occidentală, despărțite prin gurile Vistulei, și colonizate intensiv cu coloniști de origine slavă sau germanică, atrași de propaganda demografică a Ordinului Teutonic.

Paralel cu dezvoltarea demografică și politică a dncatului Prusiei începuse, încă din veacul al XII-lea, înflorirea markgraviatului de Brandenburg sub dinastia lui ascaniană. La stîngerea acestei dinastii, în 1415, Împăratul Sigismund de Luxemburg al Germaniei a înfeudat acest markgraviat familiei de Hohenzollern, de veche obîrșie nobiliară din sudul Germaniei (Nürnberg). O altă ramură a aceleiași familii a căpătat de la regele Poloniei, în 1525, ducatul Prusiei de sub suzeranitatea Poloniei³.

I-a fost dat unui markgrav de Brandenburg, Johann Sigismund von Hohenzollern — principe de altfel lipsit de mari calități politice — ca, în al zecelea an al unei domnii de altfel scurte (1608—1619), în 1618, să moștenească, de la o altă ramură a casei sale, ducatul Prusiei, intrînd astfel, nu numai într-o dublă suzeranitate (aceea a Împăratului Germaniei pentru marca de Brandenburg și aceea a regelui Poloniei pentru ducatul Prusiei), dar și în primejdiosul context al contenciosului polono-suedez pentru stăpînirea mării Baltice. Așa cum va scrie un strănepot al lui Johann-Sigismund, Frederic al II-lea, mărirea statului prusian începe numai din anul 1618, anul unirii markgraviatului de Brandenburg cu ducatul Prusiei⁴.

Anul contopirii Prusiei cu Brandenburgul a fost și anul izbucnirii pustiitorului război de treizeci de ani, în urma căruia Branden-

³ Regii Poloniei, după marea lor victorie, la Tannenber (1410), împotriva Ordinului cavaleriei teutoni, izbutiseră să-și impună suzeranitatea asupra acestui ordin prin cea de-a doua pace de la Toruń (1466), încheiată în urma unui lung război de 13 ani cu ordinul.

⁴ Tot Johann-Sigismund a moștenit, în 1609, ducatul renan Jülich—Cleves, a cărui stăpînire, multă vreme controversată, va îngădui monarhilor prusieni să aibă o politică occidentală și, în cele din urmă, în 1814—1815, la Congresul de la Viena, să-și justifice pretențiile la încorporarea ținuturilor electorale din Renania, pentru a supraveghea astfel Franța înfrîntă de o coaliție europeană.

burgul a fost pusltit cumplit, mai mult poate ca celelalte state germane, atit de forțele protestante suedeze cit și de cele catolice imperiale. Tratatete de pace westphalice din 1648 au prilejuit principalelor dinastii princiare din Germania să-și asume pretenții legale la suveranitatea politică, în fața unei instituții imperiale înfrinte și limitate în prerogativele ei istorice. Alături de alte dinastii princiare (Wittelsbach, Wettin, Welf, Zähringen etc.) casa de Hohenzollern, cu cele cinci ținuturi răspândite în întreaga Germanie⁵, avea, în sfârșit, prilejul să joace un mare rol istoric.

Providența a voit ca acest rol să poată fi jucat de la început de un mare om de stat, cel pe care istoria îl cunoaște sub numele de *Marele Elector*, Frederic-Wilhelm (1640—1688), nepotul lui Johann-Sigismund. Printr-o politică și diplomație abilă, el a izbutit să-și elibereze ducatul prusian de suzeranitatea regelui Poloniei (la tratatul de pace de la Oliva, în 1660), în urma pustiitorului război purtat împotriva Poloniei de o coaliție în frunte cu regele Suediei. Prin neașteptata victorie a trupelor prusiene la Fehrbellin (1675) împotriva suedezilor socotii de o jumătate de secol drept cei mai buni ostași din întreaga Europă — armata prusiană s-a impus în conștiința germană ca o forță de temut, ajunsă la un efectiv de 28.000 de oameni. În politica sa lăuntrică, Marele Elector s-a bizuit pe mica nobilime a *Junkerilor*, cărora Dieta brandenburgheză din 1653 le-a acordat largi privilegii sociale, economice și judiciare pe domeniile lor; și a izbutit să atragă pe domeniile sale, mai ales la Berlin, un mare număr de emigranți protestanți francezi, izgoșiți din Franța prin revocarea edictului de la Nantes (1685). Berlinul a devenit curind un oraș arhitectonic și cultural care putea rivaliza chiar cu Viena, capitala imperială.

După modelul altor dinastii princiare germane (dinastia saxonă Wettin care va domni în Polonia între 1697—1762; dinastia hanovriană care va domni în Marea Britanie între 1716—1837; dinastiile Holstein și Anhalt-Zerbst care vor ocupa tronul țarilor), casa de Hohenzollern a izbutit să obțină de la împăratul Leopold I coroana regală, dar nu pentru electoratul de Brandenburg, ci pentru ducatul Prusiei. Impusă de considerente de politică

internă germană și de prestigiu imperial, această titulatură excentrică reprezenta prin ea însăși un întreg program de expansiune, reluând vechile migrații *Drang nach Osten* din secolele XII—XIV. Regele Friedrich-Wilhelm I (1713—1740) a pus bazele temeinice ale armatei prusiene, dar a făurit și concepția monarhică prusiană, potrivit căreia monarhul se considera „cel dintii slujitor al statului”. Geniul flului său, Frederic al II-lea (1740—1786), va izbuti să facă din Prusia o mare putere europeană, beneficiind de moștenirea aceasta, și exploataind cu o măiestrie neîntrecută conjunctura politică europeană, dar și conjunctura politică internă, prin înțelegerea stabilită între junkeri și monarhia prusiană, înțelegere care va dura pînă în 1918.

Politica regală prusiană va șovăi lamentabil după moartea lui Frederic al II-lea și, angajată alternativ spre Vest (împotriva Franței revoluționare) și spre Est (pentru a participa la cele din urmă împărțiri ale Poloniei), va suferi catastrofa de la Iena (1806). Un program inteligent și energic de reforme lăuntrice, conceput și realizat de oameni de stat de mare prestigiu (Hardenberg, Stein, Humboldt) va izbuti să-i îngăduie Prusiei să reintre în coaliția anti-napoleoniană în 1813 și să-și redobîndească statutul de mare putere europeană la Congresul de la Viena; dar cu o deplasare teritorială și politică spre Apus, de pe malurile Vistulei pe malurile Rinului. Condușă de monarhi și oameni politici mediocri între 1814—1862, Prusia va izbuti să întrecă însă Austria pe plan economic și social, ca urmare a politicii vamale și comerciale perseverente practicate de ministrii ei de finanțe, începînd cu von Motz; politică al cărui rezultat cu totul remarcabil a fost uniunea vamală grupînd aproape toate statele germane sub coordonarea Prusiei: *Zollverein*, și pregătind climatul de interese și de idei care va face ca uniunea vamală să fie încoronată, în 1871, cu unirea politică, prin întemeierea, în castelul de la Versailles, a celui de-al doilea Reich german. Întocmai ca sub domnia regelui Frederic al II-lea, Prusia a beneficiat între 1862—1890 de capacitatea unui mare om de stat, Bismarck, care a izbutit să folosească echilibrul de forțe în Europa pentru a face, în cîțiva ani, dintr-o putere europeană mediocră imperiul cel mai puternic de pe glob. Numit prim-ministru al Prusiei în luna septembrie 1862, Bismarck a folosit dezamăgirea generală care urmasese eșecului revoluției naționale din 1848—1849 pentru a face să triumfe o nouă formulă politică, în același timp autoritară și națională, monarhică și limitat parlamentară, ca un cadru nou pentru energiile nealterate ale poporului german.

Autorul insistă asupra erorii fundamentale săvîrșite de Cancelarul de Fier prin ane-

⁵ În afara markgraviatului de Brandenburg și a ducatului Prusiei, casa de Hohenzollern mai dispunea de ducatul recent căpătat al Pomeraniei, de principatul de Minden și de Halberstadt și de ducatul de Jülich—Clèves. În 1648 a căpătat și orașul Magdeburg. Electorul de Brandenburg mai purta și titlul de conte al Mărcii renane, titlu care a contribuit la orientarea expansiunii prusiene spre Occident.

xarea Alsaciei și Lorenei, dar arată că această anexare, preconizată de virfurile militariste, dar și de unele părți ale poporului german, justifică și implica reunificarea imperială a statelor germane princlare și asigura monarhiei prusiene și naționalismului german o bază permanentă de înțelegere și de conlucrare. *Kaiser und Reich* era formula structurală prin care politica bismarckiană s-a impus și a supraviețuit pînă în 1918, cu toate erorile fundamentale ale urmașilor marelui cancelar. Autorul insistă, pe drept cuvînt, asupra caracterului cu totul insolit al celui de-al doilea Reich, avînd în fruntea lui un rege german excentric și protestant. „Este ca și cum Luther ar fi fost ales papă!”, conchide autorul, care însă adaugă numaidecît: „Proclamarea imperiului german la Versailles, după 170 de ani de la încoronarea celui dintîi rege prusian la Königsberg, a marcat de fapt începutul morții lente a Prusiei”.

Vreme de 75 de ani, Prusia a continuat să-și păstreze individualitatea politică și ideologică în cadrul unei Germanii unificate sub formula celui de-al doilea și celui de-al treilea Reich. Dar istoria Prusiei nu se mai confundă cu istoria Germaniei, tendințele fiind anti-nomice. În vreme ce noul organism politic și economic imperial a înflorit repede și a devenit din ce în ce mai puternic, Prusia, care a creat acest organism, n-a încetat să-și piardă din vechea poziție privilegiată și hegemonă, trăind o viață tot mai provincială și mai epistodică, în contextul unei ascensiuni a națiunii germane în ansamblul ei fără precedent în istorie. Așa cum prevăzuse regele Friedrich-Wilhelm IV în 1848, cînd, după multe zburciumuri de conștiință, refuzase coroana imperială germană oferită de Parlamentul de la Frankfurt, „Prusia va ajunge să fie absorbită de Germania!”.

Perioada 1871—1945 este de fapt, consideră autorul, un fel de *post-istorie a Prusiei*. Prusia și-a pierdut, treptat, vechea vitalitate. Așa cum formulase Hegel, din clipa în care împărăția imaginației a ajuns să sufere o revoluție, realitatea nu i s-a mai putut impotrivi”. Realitatea instituțională creată de Bismarck în 1871 consfințează în principiu primatul politic, ideologic și militar al monarhiei prusiene. Dar Bismarck revoluționase imaginațiile germanilor prin restaurarea unității politice imperiale, care a prevalat foarte curînd față de vechea concepție monarhică prusiană și față de vechile lealisme aristocratice față de regele Prusiei. Spre deosebire de alte formații politice dinastice germane, ca Bavaria, Saxonia sau Franconia, care aveau la bază un simbre tribal încă persistent și o

cultură specifică, regatul Prusiei, făurit din attea petece, nu avusese niciodată nici bază tribală și nici cultură specifică. Era mai puțin o societate organic încheată cît un stat mecanic, structurat cu vremea în mod artificial prin jocul puterii politice și militare și prin aplicarea rațiunii la anumite conjuncturi. Caracterul artificial al statului prusian este învederat de autor prin însuși titlul imnului imperial german care, nu întîmplător, a fost și este *Deutschland über alles*. Nimănuși nu i-ar fi trecut prin minte să cînte *Preussen, Preussen über alles* . .

După 1871 s-a produs astfel o lentă mutație imagologică, o alunecare de conștiință politică de la Prusia la Germania. Wilhelm I a anticipat această mutație în 1870, cînd și-a manifestat preferința de a rămîne, ca pînă atunci, rege al Prusiei, refuzînd coroana imperială pe care, stilați de Bismarck, i-o ofereau ceilalți principii germani. Dar fiul său, Împăratul Frederic al III-lea, și nepotul său, Wilhelm al II-lea, vor pune înfinit mai mult preț pe titlul imperial decît pe cel regal. În vreme ce, pentru Bismarck, autorul fenomenelor care provocaseră transferul imagologic, problema politică esențială — astfel cum i-o dezvăluise cancelarul lui Eulenburg, favoritul lui Wilhelm II — rămăsese pînă la capăt aceea de a menține Prusia puternică și a nu se sinchisi de rest. Căci întemeietorul celui de-al doilea Reich rămăsese pînă la capăt, în fundul sufletului său, un prusian, nu un german. Înlăturarea sa de la putere, în luna martie 1890, marchează mutația indicată mai sus și-l opune, ca prusian, Împăratului său, dornic să se considere mai presus de toate german.

Politica de pace europeană, practicătată atît de stăruitor de Bismarck între 1871—1890, și menținută printr-un savant și complicat joc de alianțe patente și oculte (ca vestitele „acorduri mediteraniene” din 1887, despre care puțină lume a putut afla ceva, multă vreme după încheierea lor) era, de fapt, o *politică externă prusiană, nu germană*, consideră pe bună dreptate autorul. O politică prudentă, terestră, europeană, pe care Wilhelm al II-lea, semînd alături de el o mare parte din supușii săi, a înlocuit-o, treptat și imprudent, oratoric și provocator, printr-o politică mondială de inspirație germană, cu veleități universale, navale, coloniale, cu totul străine tradiției prusiene. Cel mai autentic reprezentant cultural al tradiției prusiene, Theodor Fontane, deși urmaș al unei familii de protestanți francezi, a prevăzut și anticipat decadența Prusiei și destrămarea celui de-al doilea Reich în cel mai emoționant dintre romanele sale, intitulat *Vor dem Storm* (Înainte de Furtună), publicat în anul marelui triumf al lui Bismarck ca arbitru al Europei la Congresul de la Berlin. Ultimul mare roman

al lui Fontane, *Stehlin*, reia și înlărește prevestirea romancierului.

Cele două războaie mondiale nu au fost de fapt războaie prusiene, apreciază autorul, deși, în ambele cazuri, Prusia a fost ținutul german care a plătit cel mai scump nota de plată. Înălăturarea dinastiei a lăsat gruparea politică artificială constituită sub numele de Prusia pradă destrămării. Rolul jucat de Prusia în anii Republicii de la Weimar a fost un rol șovăitor și incoerent, într-un stat în care Constituția de la Weimar îi era hotărât, deliberat, potrivnică. Dar, în contrast cu haosul politic patronat de Republica de la Weimar pentru *Reich*, Prusia a fost admirabil cîrmuită între 1920-1932 de același guvern socialist condus de Otto Braun, „cel de pe

urmă rege al Prusiei”, cum îl denumiseră partizanii și adversarii. Lovitura de stat constituțională acceptată de președintele von Hindenburg la 20 iulie 1932 a fost inspirată de un aristocrat catolic fără legături cu Prusia, Franz von Papen. Ea a dat o lovitură hotărîtoare Prusiei. Este adevărat că printre autorii loviturii de stat eşuate de la 20 iulie 1932 figurează unele virfuri ale aristocrației prusiene, din familii ilustre ca Yorck și Schwerin, Kleist și Moltke, Schulenburg și Hardenberg. Dar virful de lance al loviturii de stat a fost un aristocrat bavarez, Stauffenberg. Sacrificiul conjurațiilor a putut arunca o ultimă rază asupra vechei Prusiei. El nu a putut-o readuce la vechea strălucire.

Dan A. Lăzărescu

* * * *Povest o Kulikovskoi bitve. Iz Lițevogo letopisnogo svoda XVI veka — The Tale of the Battle on the Kulikovo Field.* Izd. „Avroră” Leningrad, 1980, 193 p. și faesim.

Aniversarea a șase sute de ani de la bătălia de pe cîmpul Kulikovo (1380) a fost marcată de istoriografia sovietică și prin tipărirea unui remarcabil volum bibliofil, realizat de un colectiv de cercetători sub conducerea istoricului D. S. Lihaciov. „Povestirea despre bătălia de la Kulikovo”, cronică a victoriei trupelor ruse ale lui Dimitri Donskoi obținută împotriva mongolilor Hoardei de Aur, este editată după un codex miniat, publicat în faesimil. Transcrierea textului a fost realizată de L. Dimitriev, iar traducerea acestuia în limba rusă modernă de către O. Lihaciova. O traducere paralelă în engleză mărește accesibilitatea textului cronicii. Codexului îi sînt alăturate două studii reprezentative semnate de D. Lihaciov și L. Dimitriev, care încadrează precis varianta cronicii despre Kulikovo în miniaturistica veacului al XVI-lea și în rîndul cronicilor medievale timpurii ruse.

Din ciclul despre bătălia amintită fac parte patru cronici, cea aleasă de editori fiind aceea, cunoscută drept „Povestirea despre singeroasa bătălie cu Mamai”. Ulterior cronicile au fost ilustrate cu miniaturi începînd din 1418, dată a primului codex păstrat. Patru dintre edițiile manuscrisului cronicii păstrate pînă astăzi datează din secolele XV—XVI. Ediția aleasă de editori volumului este aceea cunoscută sub numele mitropolitului Ciprian, la rîndul ei derivată din versiunea „Y” a povestirii

nucris păstrat. Distincția față de alte variante este dată în principal de tendința de glorificare a mitropolitului kievian, devenit din 1380 mitropolit al întregii Rusii. Binecuvîntarea dată de el trupelor ruse capătă în această versiune a cronicii o semnificație cu totul specială. În realitate, așa cum precizează L. Dimitriev, autorul comentariului menționat, Ciprian se afla la Kiev la data plecării trupelor în campania antimongolă.

Un alt anacronism subliniat de editori este modificarea numelui principelui Lituaniei, Jagello, la aceea dată aliat al lui Mamai, prin acela al lui Olgiard. Acesta din urmă, binecunoscut ca adversar al Moscovei, murise din 1377, dar introducerea sa în cronică, în locul fiului său, era menită să sporească prestigiul și importanța victoriei de la Kulikovo. În ambele cazuri amintite apar reflectări ale mentalității de epocă, ulterior preluate și în variantele miniatale ale cronicii.

La mijlocul veacului al XVI-lea interesul pentru momentul Kulikovo era reinnoit prin apariția altor culegeri de cronici, între care se situează și aceea așa-numită a lui Nikon care includea „Povestirea despre bătălia cu Mamai”. Cronică apărută într-o versiune cu miniaturi în anul 1570. Codexul miniat cuprindea nu mai puțin de zece mii de miniaturi dedicate istoriei

Volumul prezentat cuprinde doar o selecție din miniaturile ediției de la 1570. Asupra valorii lor documentare nu mai trebuie insistat, dar trebuie semnalată utilitatea consultării volumului ale cărui imagini amintesc nu odată detalii și posibile aprecieri de fresca și miniaturistica moldovenească de perioadă contemporană sau ulterioară, în special de Anastasie Crimca.

În aceeași măsură este inutil a insista asupra informației istorice furnizate de cronică, parte dintr-o mai largă conjunctură istorică

a unui moment în care statul Moldovei și-a consolidat independența și s-a afirmat pe plan internațional. Altit tătarii Hoardei de Aur cit și lituanienii se aflau printre partenerii internaționali ai Moldovei.

Noua ediție de cronică prezentată, care se bucură între altele de o execuție grafică de excepție, sub îngrijirea lui D. S. Lihaciov, istoric binecunoscut la noi grație unei lucrări relativ recent tradusă în românește¹, merită a fi încadrată printre aparițiile istoriografice exemplare din ultima vreme.

Victor I-skeuasy

¹ Dimitri S. Lihaciov, *Prerenășterea rusă. Cultura Rusiei în vremea lui Rubliov și a lui Epifanie Preaințeleptul* (Sfârșitul secolului

XIV-lea începutul sec. al XV-lea). Edit. Meridiane, București, 1975, traducere semnalată de altfel de autor în notele volumului

„REVISTA DE ISTORIE” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și conținut porțan, a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile, Probleme ale istoriografiei contemporane Viața științifică, Recenzii, Revista revistelor, Însemnări, Buletin bibliografic, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sunt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sunt rugați să trimită studiile, notele și comunicările precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rânduri, trimiterea înrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfârșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi presecutate conform uzanțelor internaționale.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București — 71247

**REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHIE ȘI ARHEOLOGIE
- DACIA. REVUE D'ARCHEOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ETUDES SUD-EST-EUROPÉENNES
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE CLUJ-NAPOCA
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE „A. D. XENOPOL” — IAȘI
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
— SERIA ARTA PLASTICĂ
SERIA TEATRU-MUZICĂ-CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
—SÉRIE BEAUX-ARTS
—SÉRIE THÉÂTRE-MUSIQUE-CINÉMA

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- VICTOR AXENCIUC, IOAN TIBERIAN, *Premise economice ale formării statului național unitar român*, 1979, 322 p., 27 lei.
- MIRCEA PETRESCU DÎMBOVIȚA, *Depozitele de bronzuri din România*, 1979, 390 p., 51 lei.
- ION BARNEA și colab., *Tropaeum Traiani, I, Cetatea*, 1979, 258 p., 38 lei.
- LIGIA BĂRZU, *Continuitatea creației materiale și spirituale a poporului român pe teritoriul fostei Dacie*, 1979, 138 p., 10 lei.
- RADU POPA, MONICA MĂRGINEANU CÎRSTOIU, *Mărturiile de civilizație medievală românească*, 1979, 162 p., 28 lei.
- * * * *Documente privind revoluția de la 1848 în țările române, C. Transilvania, vol. II*, 1979, LXI + 475 p., 35 lei.
- ION I. RUSSU, *Daco-geții în Imperiul Roman*, 1980, 115 p., 8,75 lei.
- MIRCEA MUȘAT, *Izvoare și mărturiile străine despre strămoșii poporului român*, 1980, 158 p., 11 lei.
- MUSTAFA A. MEHMET, *Cronici turcești privind Țările Române. Extrase III, Sfârșitul sec. XVI — începutul sec. XIX*, 1980, 444 p., 37 lei.
- ȘERBAN BOBANCU, SAMOILĂ CORNEL, EMIL POENARU, *Calendarul de la Sarmizegetusa Regia*, 1980, 191 p., 11 lei.
- VIRGIL MIHĂILESCU-BĂRLIBA, *La monnaie romaine chez les Daces orientaux*, 1980, 312 p., 19,50 lei.
- * * * *Nouvelles études d'histoire, VI/1 + VI/2*, 1980, 326 + 340 p., 26 + 28 lei.
- * * * *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu. Documente externe*, 1980, 496 p., 32 lei.
- * * * *Inscripțiile Daciei Romane, III/2*, 1980, 484 p., 34 lei.
- * * * *Inscripțiile din Scythia Minor, vol. V*, 1980, 351 p. + 317 fig., 35 lei.
- CONSTANTIN PREDĂ, *Callatis. Necropola romano-bizantină*, 224 p., 36 lei.
- VALENTIN AL. GEORGESCU, *Bizanțul și instituțiile românești pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea*, 1980, 296 p., 22,50 lei.
- VENIAMIN CIOBANU, *Relațiile politice româno-polone între 1699 și 1848*, 1980, 239 p., 11,50 lei.
- MARIA HOLBAN, *Din cronică relațiilor româno-ungare în secolele XIII — XIV*, 1981, 310 p., 21,50 lei.
- MIRCEA MUȘAT, ION ARDELEANU, *Unitate, continuitate și ascensiune în mișcarea muncitorească din România 1821—1948*, 1981, 342 p., 12 lei.
- OLGA CIGANCI, *Companiile grecești din Transilvania și comerțul european în anul 1636—1746*, 1981, 208 p., 12 lei.

RM ISSN CO — 3870

